

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
Міністерства внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПИЛИПЕНКО ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ

УДК 343.3/.7

ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право
Галузь знань «081» Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Є. В. Пилипенко

Науковий керівник **Письменський Євген Олександрович**, доктор юридичних наук, професор

Сєвєродонецьк – 2018

АНОТАЦІЯ

Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка МВС України, Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2018.

Дисертацію присвячено перешкоджанню діяльності у кримінальному праві України. Розкрито стан дослідження перешкоджання діяльності у кримінальному праві України. Констатовано, що на монографічному рівні в Україні здебільшого немає комплексних системних напрацювань із зазначеної проблематики. Фахівці зосереджуються лише на окремих складах злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності. Установлено, що чимало питань, які стосуються відповідальності за такі злочини, є дискусійними, а окремі з них – або взагалі не розглядалися на науковому рівні, або їхньому вивченню приділяється недостатньо уваги.

На основі узагальнення різноманітних джерел із досліджуваної проблематики зауважено, що злочини, які полягають у перешкодженні діяльності, можуть розглядатись і у широкому (злочини, що безпосередньо посягають на право здійснювати законну діяльність), і вузькому (злочини, об'єктивна сторона яких вичерпується діянням у формі перешкоджання законній діяльності) значеннях. Під перешкоджанням діяльності як ознакою, що об'єднує відповідні склади злочинів, пропонується розуміти створення перешкод у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом, тобто дію або бездіяльність (фізичну чи інтелектуальну), спрямовану на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності.

У роботі з'ясовується, як були враховані принципи та передумови криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності. Доводиться, що перешкоджання діяльності є суспільно небезпечним діянням, щодо окремих виявів якого існували й існують передумови

криміналізації. Водночас, здійснюючи криміналізацію, законодавець не додержав усіх принципів криміналізації, що зумовлює необхідність внесення змін до кримінального законодавства.

Під час розгляду генези становлення та розвитку законодавства в частині відповідальності за перешкоджання діяльності зазначено, що відповідні норми на території України формувалися поступово, разом із розвитком суспільних відносин та їхнім правовим унормуванням. Кримінально-правові заборони в цій сфері виникають там, де законодавство детально регламентує порядок законної діяльності й її забезпечення потребує правового захисту. З огляду на це, зроблено висновок, що в державі, де абсолютна влада не обмежена правовими нормами і забезпечується потужним апаратом примусу, немає необхідності в таких нормах.

Вивчено зарубіжний досвід регламентації відповідальності за перешкоджання діяльності. Акцентовано, що система таких злочинів залежить від соціально-економічних, культурних, політичних, історичних й інших чинників, які впливали на формування кримінального законодавства в тій чи іншій країні, поширеності таких діянь. Законодавець кожної країни вибірково підходить до вирішення питання стосовно того, перешкоджання якій діяльності має підлягати кримінальній відповідальності. Законодавство низки країн містить загальну норму, яка передбачає відповідальність за перешкоджання реалізації громадянських прав і свобод. Незважаючи на широкий спектр законної діяльності, що є предметом кримінально-правової охорони, в Україні перешкоджання не всім видам діяльності підлягає кримінальній відповідальності. Досвід законодавства зарубіжних країн свідчить, що цей спектр може бути розширено.

Проаналізовано юридичний склад злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності за КК України (об'єкти складів цих злочинів, об'єктивні сторони, суб'єкти складів злочинів та їхні суб'єктивні сторони).

Зроблено висновок, що видовим об'єктом злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, є право відповідного суб'єкта здійснювати певну діяльність, не заборонену законом. Такі об'єкти, як основи національної безпеки

або авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування чи об'єднання громадян можуть бути додатковими. Цей видовий об'єкт входить до родового об'єкта – особистих прав і свобод людини та громадянина. Безпосередніми об'єктами злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, визначено право відповідних суб'єктів здійснювати певну діяльність, не заборонену законом.

Зауважено, що під час характеристики перешкодження діяльності ознака законності/незаконності має враховуватись двічі. По-перше, для позначення законності діяльності. Кримінально караним має бути тільки перешкодження такому виду діяльності, що не заборонений законом, а перешкодження незаконній діяльності не становить суспільної небезпеки і не може бути кримінально караним. По-друге, ознака незаконності має стосуватись перешкодження, адже не завжди перешкодження певній законній діяльності суперечить вимогам закону. Доведено, що вказівка на незаконність у тексті КК України виправдана лише стосовно діяння у формі перешкодження.

Наголошено, що злочин, який полягає в перешкодженні діяльності, є закінченим із моменту вчинення певних дій (бездіяльності), спрямованих на перешкодження реалізації права іншої особи здійснювати певну діяльність, незалежно від того, чи вдалося винному завадити потерпілому здійснити відповідну діяльність.

Аналіз юридичної літератури, судової практики дав змогу зробити висновок, що суб'єктом більшості злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Встановлена відсутність підстав для визнання суб'єктом злочину «колективних» суб'єктів (юридичних осіб, держави, злочинних угруповань тощо), а також для зниження віку кримінальної відповідальності за відповідну категорію злочинів.

Особа, яка є носієм права на певну діяльність, не заборонену законом, не може бути суб'єктом злочину, що полягає в перешкодженні такій діяльності. Перешкодження – це певний вплив «ззовні», тому не можна перешкоджати самому собі або певному об'єднанню, членом якого є особа.

Зроблено висновок, що стосовно злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності, суть вини полягає в негативному психічному ставленні (відсутності

належної поваги, нехтуванні, бажанні порушити, обмежити) до права іншої особи на здійснення певного виду діяльності. Вивчення характеру діяння, яке полягає в перешкоджанні законній діяльності, дало змогу зробити висновок, що воно може бути вчинене лише умисно. Загальними ознаками для всіх злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, є усвідомлення власного незаконного характеру перешкоджання, а також того, що винний перешкоджає саме законній діяльності потерпілого.

Мотив і мета злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, можуть бути різними. Спроби визначити мету таких злочинів призводять до обмеженого тлумачення відповідних положень КК України, ускладнення правозастосовної діяльності, конкуренції з іншими кримінально-правовими нормами.

З'ясовано проблеми заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються за вчинення злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності.

Зазначено, що з усіх проаналізованих санкцій лише санкції норм, описаних у ст. 114-1 КК України, є безальтернативними. Санкція норми, описаної у ст. 170 КК України, є альтернативною кумулятивною, в якій додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років має обов'язковий характер. Санкції норм, описаних у чч. 1, 2 ст. 171 КК України, ч. 1 ст. 180 КК України, ст. 340 КК України, належать до альтернативних. Санкція норми, описаної в ч. 3 ст. 171 КК України, належить до альтернативних кумулятивних, оскільки містить додаткове факультативне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Установлено, що за вчинення злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на основі більшості загальних підстав: імперативних і факультативних, умовних і безумовних. Спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів кримінальне законодавство не передбачає.

Ключові слова: перешкоджання діяльності, створення перешкод, протидія, законна діяльність, кримінальна відповідальність, уніфікація, вплив, втручання.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пилипенко Є. В. Система злочинів, що полягають у перешкодженні законній діяльності за КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 103–109.

2. Пилипенко Є. В. Урахування принципів криміналізації під час встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. Вип. 5. С. 247–250 (наукометрична база Index Copernicus).

3. Пилипенко Є. В. Щодо обґрунтованості криміналізації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 1. С. 267–277.

4. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкодження законній діяльності за законодавством зарубіжних країн. *Право і суспільство*. 2016. Вип. 3. Ч. 2. С. 183–188.

5. Пилипенко Є. В. Об'єкт злочинів, що полягають у перешкодженні законній діяльності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. Вип. 3. С. 109–115.

6. Пилипенко Є. В. Об'єктивна сторона перешкодження законній діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 125–128.

7. Пилипенко Е. В. Ответственность за воспрепятствование законной деятельности по уголовному законодательству Украины и Республики Беларусь: сравнительный анализ. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Серия D. 2016. Вып. 13. С. 191–193.

8. Пилипенко Є. В. Потерпілий як обов'язкова ознака перешкодження законній діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 92–101.

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

9. Пилипенко Є. В. Злочинні діяння, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, за кримінальним законодавством України та Словацької Республіки: порівняльний аналіз. *Розвиток юридичної науки: проблеми та перспективи*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю від дня створення юридичного факультету УДФСУ (Словацька Республіка – Україна, 3–6 травня 2016 р.) / за заг. ред. В. В. Назарова, М. О. Дей. Лондон: МАНВО, 2016. С. 68–69.

10. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкоджання законній діяльності на українських землях у Х–XVI ст.ст. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травня 2016 р.) / упоряд. д.ю.н., доц. Є. О. Письменський. Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. С. 167–170.

11. Пилипенко Є. В. Суб'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листопада 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 136–137.

12. Пилипенко Є. В. Покарання за злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 352–354.

13. Пилипенко Є. В. Суб'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 лютого 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 77–80.

ANNOTATION

Pylypenko YE. V. Interference with activities in the criminal law of Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis on scientific degree of Legal Science on speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law» (081 – Law). – Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko of the MIA of Ukraine, Lviv State University of Internal Affairs MIA of Ukraine, Lviv, 2018.

The dissertation is devoted to obstruction of activities in the criminal law of Ukraine. The state of the research of obstruction of activities in the criminal law of Ukraine is revealed. It is stated, therefore, that at the monographic level in Ukraine, for the most part, there are no systematic researches from the mentioned problem. Specialists focus only on individual departments of crime, which consists in obstruction of activities. It has been established that many issues concerning the responsibility for such crimes are debatable, and some of them – or are not considered at the scientific level, or their study is not given enough attention.

The generalization of various sources of the studied problem has made it possible to determine that offenses consisting in obstruction of activities can be considered as broad (crimes that directly violate the right to exercise legal activity) and narrow (crimes whose objective side is exhausted in the form of action interference with legal activities) values. By obstruction of activities as a sign that unites the relevant components of crime, it is proposed to understand the creation of obstacles to the realization of the right of another person to certain activities not prohibited by law, that is, action or omission (physical or intellectual) aimed at preventing, terminating or complicating such activities.

The paper clarifies how the principles and preconditions of criminalization were taken into account when establishing criminal responsibility for obstruction of activities. It has been argued that the obstruction of the activities is a socially dangerous action regarding the individual manifestations of which there exist and continue to exist the preconditions of criminalization. At the same time, in carrying out

criminalization, the legislator did not comply with all the principles of criminalization, which necessitates the introduction of amendments to the criminal law.

When considering the genesis of the formation and development of legislation in terms of responsibility for obstruction of activities, it is indicated that the relevant norms in the territory of Ukraine were formed gradually along with the development of social relations and their legal norm. Criminal prohibitions in this area arise where the legislation regulates in detail the procedure of legal activity and its provision requires legal protection. In view of this, it is concluded that in a state where absolute power is not limited by legal norms and is provided by a powerful apparatus of coercion, there is no need for the existence of such norms.

The foreign experience of regulation of responsibility for obstruction of activities is studied. It is emphasized that the system of such crimes depends on the prevalence of such acts on the basis of socio-economic, cultural, political, historical and other factors that influenced the formation of criminal legislation in one or another country. The legislator of each country selectively approaches to the decision on the question of which obstruction of activities should lead to criminal liability. Legislation in a number of countries contains a general rule that implies responsibility for preventing the realization of civil rights and freedoms. Despite the wide range of legal activities that are the subject of criminal law enforcement, in Ukraine, the impediment to not all types of activities involves criminal liability. The experience of the legislation of foreign countries shows that this spectrum can be expanded.

The legal structure of crimes, which consists of obstruction of activities of the Criminal Code of Ukraine (objects of syllables of these crimes, objective parties, subjects of crimes and their subjective parties) is analyzed.

It is concluded that the specific object of the crimes consisting in the obstruction of activities is the right of the relevant subject to carry out certain activities, not prohibited by law. Such objects as the basis of national security or the authority of public authorities, local self-government or citizens' associations may be additional. This species object is part of the generic object – the personal rights and freedoms of

man and citizen. The immediate objects of the crimes, consisting in obstruction of activities, determined the right of the relevant subjects to carry out certain activities not prohibited by law.

It is noted that when characterizing the obstruction of activities, the sign of legality/illegality should be taken into account twice. First, to indicate the legality of the activity itself. Criminal punishment should be only obstruction of such activities, which is not prohibited by law, and the obstruction of illegal activities does not constitute a public danger and can not be criminalized. Secondly, the sign of unlawfulness should relate to the obstacle itself, as not always the obstruction of a certain legal activities is contrary to the requirements of the law. It is proved that the indication of illegality in the text of the Criminal Code of Ukraine is justified only with regard to the act in the form of interference.

It is emphasized that the crime, which consists in obstruction of activities, is terminated from the moment of certain actions (inaction) aimed at interfering with the realization of the right of another person to carry out a certain activity, regardless of whether the guilty person managed to prevent the victim from carrying out the corresponding activity.

An analysis of legal literature and jurisprudence has made it possible to conclude that the subject of most offenses consisting in obstruction of activities is a physical, convicted person who has reached the age of 16. The absence of grounds for the recognition of the subject of the crime of «collective» subjects (legal persons, state, criminal groups, etc.), as well as to reduce the age of criminal responsibility for the relevant category of crimes.

A person who is the bearer of the right to certain activities, not prohibited by law, can not act as a subject of crime, which is to obstruction of such activities. Obstruction is a certain influence «from the outside»; it is excluded to interfere with itself or a certain association, the member of which acts a person.

It is concluded that in relation to offenses consisting in obstruction of activities, the essence of the guilt lies in the negative mental attitude (lack of due respect, neglect, desire to violate, limit) the right of another person to exercise a particular

type of activity. The study of the nature of the act, which is to obstruction of legal activities, has allowed us to conclude that it can only be committed intentionally. The general features of all crimes that obstruction of activities are the awareness of their own unlawful nature of the interference, as well as the fact that the culprit interferes precisely with the legitimate activities of the victim.

The motive and purpose of obstruction of activities may be different. Attempts to determine the purpose of such crimes lead to a restrictive interpretation of the relevant provisions of the Criminal Code of Ukraine, the complication of law enforcement activities, competition with other criminal-law standards.

The problems of measures of criminal-law influence, which are used for committing offenses consisting in obstruction of activities, are revealed.

It is noted that from all the sanctions analyzed only sanctions of the norms described in Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine are without alternative. The sanction of the norm described in Article 170 of the Criminal Code of Ukraine is an alternative cumulative, in which additional punishment in the form of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities for a term up to three years is mandatory. Sanctions of the norms described in paragraphs 1 and 2 of article 171 of the Criminal Code of Ukraine, Part 1 of Article 180 of the Criminal Code of Ukraine, and Article 340 of the Criminal Code of Ukraine, belong to alternatives. The sanction of the norm described in Article 171, paragraph 3, of the Criminal Code of Ukraine, refers to alternative cumulative ones, since it contains additional optional punishment in the form of deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities for a term up to three years or without such.

It has been established that for the commission of crimes consisting of obstruction of activities, a person may be released from criminal liability on the basis of the majority of general grounds: imperative and optional, conditional and unconditional. Special types of release from criminal liability for committing such crimes are not provided by criminal law.

Key words: obstruction of activities, obstruction, counteraction, legal activities, criminal liability, unification, influence, interference.

**LIST OF POST-GRADUATE PUBLICATIONS
ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION**

**Scientific works, in which the main scientific results
of the dissertation are published**

1. Pylypenko YE. V. The system of crimes consisting of obstructing the lawful activity of the Criminal Code of Ukraine. *Bulletin of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*. 2015. Issue 4. P. 103–109.
2. Pylypenko YE. V. Taking into account the principles of criminalization during the establishment of criminal responsibility for obstruction of legal activities. *Comparative and analytical right*. 2015. Issue 5. P. 247–250. (Scientific Metric Base Index Copernicus).
3. Pylypenko YE. V. Concerning the justification of criminalization of obstruction of legitimate activity of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. *Scientific herald of Lviv State University of Internal Affairs*. 2016. Part 1. P. 267–277.
4. Pylypenko YE. V. Responsibility for obstruction of legal activities under the legislation of foreign countries. *Law and Society*. 2016. Issue 3. Part 2. P. 183–188.
5. Pylypenko YE. V. The object of crime is to obstruction of legal activities. *Problems of Law and Law Enforcement*. 2016. Issue 3. P. 109–115.
6. Pylypenko YE. V. Objective side of obstruction of legal activities. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2016. Issue 5. P. 125–128.
7. Pylypenko YE. V. Responsibility for obstruction of the lawful activities under the criminal legislation of Ukraine and the Republic of Belarus: comparative analysis. *Bulletin of the Polotsk State University*. Series D.2016. Issue 13. P. 191–193.
8. Pylypenko YE. V. Affected as a compulsory sign of obstruction of legal activities. *Bulletin of the Lugansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*. 2016. Issue 4. P. 92–101.

**Scientific works certifying
the approbation of the dissertation materials**

9. Pylypenko YE. V. Criminal acts consisting in obstruction of lawful activities, according to the criminal legislation of Ukraine and the Slovak Republic: comparative analysis. *Development of legal science: problems and perspectives: a collection of materials of the international scientific and practical conference devoted to the 20th anniversary of the foundation of the Faculty of Law of the UDFSU (Slovak Republic-Ukraine, May 3–6, 2016) / for the constituents.* Ed. V. V. Nazarova, M. O. Dey London: MANVO, 2016. P. 68–69.

10. Pylypenko YE. V. Responsibility for the obstruction of legal activities in the Ukrainian lands in the X–XVI centuries. *Countering Crime in Ukraine: Criminological and Criminological Aspects: mater.* Allukr science-practice the seminar (Mykolaiv, May 26, 2016) / arrangement of D.Sc. associate professor E. O. Pysmensky. Mykolaiv: Lugansk state united-in deal with them E. O. Didorenka, 2016. P. 167–170.

11. Pylypenko YE. V. The subjective part of crimes, consisting in obstruction of legal activities. *Criminal Law and Criminological Measures to Counteract Crime: materials International science-practice conf. November 25, 2016* Odessa: ODUVS, 2016. P. 136–137.

12. Pylypenko YE.V. Penalties for crimes consisting of impeding the activity. *Current problems of criminal law, process, forensics and operative-search activity: theses of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Khmelnysky, March 3, 2017).* Khmelnysky: View at NADPSU. 2017. P. 352–354;

13. Pylypenko YE. V. The subject of crimes, which imply responsibility for the obstruction of the activity. *The Rule of Law in the Process of State Creation and Protection of Human Rights in Ukraine: materials of the International Scientific and Practical Conference (Odessa, February 10–11, 2017 p.).* Odessa: NGO «Black Sea Fund of Law», 2017. P. 77–80.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ.....	24
1.1 Стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності в юридичній літературі	24
1.2 Злочини, які полягають у перешкодженні діяльності, за кримінальним законодавством України: поняття та види.....	32
1.3 Перешкодження діяльності як наскрізне кримінально-правове поняття та його відмінність від суміжних явищ	42
1.4 Урахування принципів та передумов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності.....	52
1.5 Історичний та зарубіжний досвід регламентації відповідальності за перешкодження діяльності.....	64
Висновки до першого розділу.....	88
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІЗ СКЛАДІВ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ	
ЗА КК УКРАЇНИ.....	90
2.1 Об'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності	90
2.2 Об'єктивна сторона складів злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності	121
2.3 Суб'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності.....	146

	15	
2.4 Суб'єктивна сторона складів злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності.....	155	
Висновки до другого розділу	165	
РОЗДІЛ 3		
ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ.....		168
3.1 Покарання за перешкодження діяльності та проблеми його призначення	168	
3.2 Особливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за перешкодження діяльності	183	
Висновки до третього розділу.....	192	
ВИСНОВКИ.....	194	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198	
ДОДАТКИ.....	223	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСУ – Верховний Суд України

ВРУ – Верховна Рада України

ВФ – військове формування

ГПУ – Генеральна прокуратура України

ЗМІ – засіб (засоби) масової інформації

ЗСУ – Збройні Сили України

ЗУ – Закон України

КК – Кримінальний кодекс

ККУ – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року

КПКУ – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СБУ – Служба безпеки України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

США – Сполучені Штати Америки

УНР – Українська Народна Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Існування правової держави неможливе без забезпечення належного захисту законної діяльності осіб, що представляють державу, й окремих громадян, а також їхніх об'єднань, без створення умов для реалізації ними своїх прав і свобод. Такий захист досягається, зокрема, за допомогою застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за перешкоджання законній діяльності.

ККУ містить цілу низку заборон, які передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності і в самостійних статтях (частинах статей), і у рамках визначення інших злочинних діянь. Водночас законодавець установив відповідальність виключно за перешкоджання окремим видам діяльності у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ. Попри те, що деякі з них існують уже тривалий час, у слідчій та судовій практиці вони застосовуються не часто. Так, згідно з інформацією ГПУ, за результатами кримінальних проваджень, за цими статтями у 2016 р. із обвинувальним актом до суду передано лише шість проваджень (101 – закрито)¹, а за ст.ст. 170, 180 ККУ за період 2013–2016 рр. – лише два провадження (105 – закрито). Це, зокрема, може бути пов'язано з недосконалістю відповідних кримінально-правових норм. Водночас у ККУ ст. 114-1 з'явилася порівняно недавно, а ст. 171 впродовж останніх років зазнавала істотних змін, відтак практика застосування цих норм тільки на стадії вироблення.

Аналіз зазначених злочинів, за правило, сягав лише коментарів до кримінального законодавства, підручників із кримінального права, поодиноких наукових статей тощо. Окремі проблемні питання цих кримінально-правових заборон у своїй докторській дисертації (2006 р.) розглядала С. Я. Лихова. Згодом на рівні кандидатських дисертацій (2014 р.) – Я. С. Безпала й І. С. Заєць. Деякі аспекти відповідальності за перешкоджання діяльності досліджували Є. М. Блажівський, Г. Є. Болдарь, К. М. Буряк, Р. В. Вереша, В. К. Грищук,

¹ Статистична інформація ГПУ про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo

Л. В. Дорош, О. О. Дудоров, І. М. Залялова, І. О. Зінченко, О. О. Кваша, В. І. Маркін, Л. П. Медіна, М. О. Мягков, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, В. І. Павликівський, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Р. Л. Чорний та інші. Однак постійні зміни до кримінального законодавства, розвиток суспільних відносин, необхідність системного підходу до вивчення проблем складів злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, зумовлюють необхідність комплексного дослідження кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного діяння.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка на 2017 р., відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015, а також Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексне і системне вивчення перешкоджання діяльності у кримінальному праві України, формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування. Для досягнення зазначеної мети окреслено такі *завдання*:

- узагальнити теоретичні напрацювання щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності;
- визначити поняття та здійснити класифікацію злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності за кримінальним законодавством України;
- з'ясувати зміст поняття «перешкоджання діяльності» та здійснити його розмежування зі суміжними кримінально-правовими категоріями;
- вивчити рівень урахування принципів і передумов криміналізації під час встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності;
- проаналізувати історичний розвиток та зарубіжний досвід законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності;

– окреслити об'єктивні й суб'єктивні ознаки складів злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності;

– проаналізувати санкції статей ККУ, у яких передбачена відповідальність за перешкодження діяльності, та практику призначення покарання за такі злочини;

– визначити особливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за перешкодження діяльності;

– розробити пропозиції з удосконалення законодавства України і практики його застосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, порядок яких порушується внаслідок перешкодження законній діяльності.

Предмет дослідження – перешкодження діяльності у кримінальному праві України.

Методи дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. *Історичний* метод застосовано під час аналізу історичного розвитку законодавчої регламентації відповідальності за перешкодження діяльності (підрозділ 1.5); *порівняльно-правовий* – у рамках зіставлення норм кримінального законодавства між собою й відповідними положеннями інших законів України, кримінального законодавства деяких країн, а також під час аналізу санкцій статей, у яких передбачено відповідальність за перешкодження діяльності (підрозділи 1.2, 1.5, 2.2, 3.1); *системно-структурний* – для визначення місця кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за перешкодження діяльності, у системі Особливої частини кримінального законодавства (підрозділи 1.3, 2.1); *логіко-юридичний* – з метою розроблення пропозицій щодо вдосконалення окремих положень ККУ (підрозділи 1.4, 2.1, 2.2, 2.4, 3.2); *догматичний* – у межах аналізу відповідних кримінально-правових норм і положень інших законів України (підрозділи 1.2, 2.1–2.4, 3.1, 3.2).

Емпіричну основу роботи становлять: статистична інформація ГПУ про кримінальні правопорушення та осіб, що їх вчинили; практика судів України

у справах про злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності (понад 40 рішень судів, що містить Єдиний державний реєстр судових рішень).

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці зі загальної теорії права, кримінального права, кримінології та інших галузей права, а також енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативна основа дослідження – міжнародні нормативно-правові акти, Конституція України, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України, законодавчі акти деяких зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні спеціальним комплексним монографічним дослідженням кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності. Найбільш важливі положення, висновки та пропозиції, що сформульовані в дисертації та містять ознаки новизни, такі:

уперше:

– на основі системного аналізу кримінального законодавства України та сучасних наукових розвідок сформульовано визначення поняття злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, у широкому (як злочинів, що безпосередньо посягають на право здійснювати законну діяльність) і вузькому (як злочинів, об'єктивна сторона яких вичерпується діянням у виді перешкоджання законній діяльності) значеннях;

– встановлено, що перешкоджання діяльності не може бути ані метою, ані наслідком злочину, тому вказівки у тексті ККУ на відповідну мету чи наслідки запропоновано вилучити або замінити на діяння у виді перешкоджання діяльності;

– обґрунтовано висновок про те, що видовим об'єктом злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, є право певного суб'єкта здійснювати будь-яку діяльність, не заборонену законом, а отже, перешкоджання діяльності як ознака об'єктивної сторони відповідних складів злочинів – це діяння у формі створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом;

– доведено необхідність уніфікації законодавчого визначення ознак складів злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності (вказівки на законність/незаконність певних дій, форму вини тощо), обґрунтовано доцільність унесення змін до санкцій статей (частин статей), які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності, з метою увідповіднення їх із правилами побудови кримінально-правових санкцій;

– запропоновано визначити об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 114-1 ККУ, як перешкодження діяльності ЗСУ чи іншого ВФ, безпосередньо пов'язаної із забезпеченням національної безпеки України;

– доведено, що встановлення відкритого переліку способів перешкодження професійній діяльності журналіста, який містить ч. 1 ст. 171 ККУ, є помилковим рішенням законодавця і підлягає заміні через вказівку на діяння – незаконне перешкодження професійній діяльності журналіста. Вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкодження виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171 ККУ) належить розглядати як перешкодження такій діяльності, відповідно, зазначені положення ч. 2 ст. 171 ККУ визнано такими, що дублюють положення ч. 1 цієї ж статті і підлягають вилученню;

– встановлено, що назва ст. 171 ККУ не відповідає її змісту, адже, крім відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналіста, містить положення про відповідальність за переслідування журналіста, відтак запропоновано викласти її як «Перешкодження професійній діяльності журналіста або переслідування його у зв'язку з такою діяльністю»;

– обґрунтовано позицію, згідно з якою особа, котра є носієм права на певну діяльність, не заборонену законом, не може бути суб'єктом злочину, що полягає у перешкодженні такій діяльності; перешкодження – це вплив «ззовні», тому перешкодження самому собі або діяльності об'єднання, членом якого є особа, унеможлиблюється;

удосконалено:

– визначення безпосередніх об'єктів складів злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, зокрема через унесення уточнення про право суб'єкта здійснювати діяльність, не заборонену законом;

– підхід, відповідно до якого злочин, що полягає у перешкоджанні діяльності, є закінченим із моменту вчинення таких дій (бездіяльності), які спрямовані на перешкодження реалізації права іншої особи здійснювати певну діяльність, незалежно від того, чи вдалося винуватому завадити потерпілому здійснити відповідну діяльність;

– положення про виключно умисний характер злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, та недоцільність законодавчої конкретизації форми вини при описі таких злочинів;

дістали подальший розвиток:

– висновок про необхідність визначення складу злочину, передбаченого ст. 340 ККУ, у Розділі V Особливої частини ККУ;

– наукова ідея про доцільність установа кримінальної відповідальності за перешкодження релігійній діяльності загалом, а не тільки щодо здійснення релігійного обряду;

– положення про те, що злочин, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, має мати конструкцію формального складу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й рекомендації стосовно кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності можуть бути використані: *у науково-дослідній діяльності* – для подальшого дослідження правових проблем перешкодження діяльності; *у правотворчості* – у рамках подальшого вдосконалення кримінального законодавства; *у правозастосовній діяльності* – для вирішення питань кваліфікації відповідної категорії злочинів і застосування заходів кримінально-правового впливу щодо них (у діяльності прокуратури Донецької обл. – акт впровадження від 4 квітня 2017 р.); *у навчальному процесі* – під час викладання кримінального права, підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-практичних коментарів ККУ (у Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка – акт впровадження від 2 березня 2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні міжкафедрального семінару Луганського державного університету

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, схвалено й рекомендовано до захисту. Основні положення роботи й теоретичні висновки оприлюднено на: конференції-стажуванні «Розвиток юридичної науки: проблеми та перспективи» (м. Кошице, Словаччина, 3–6 травня 2016 р.); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (м. Миколаїв, 27 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 10–11 лютого 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, вісім із яких – у журналах та збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань (зокрема, одна – у зарубіжному, одна – у періодично-міжнародному виданні Index Copernicus), п'ять тез доповідей – у збірниках матеріалів конференцій (у тому числі одна – у зарубіжному).

Структура дисертації. Робота складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять одинадцять підрозділів, висновків (до кожного розділу та загальних висновків до всієї роботи), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 228 сторінок, із яких основний текст – 181 сторінка, список використаних джерел – 25 сторінок (255 найменувань). Три додатки розміщено на шести сторінках.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності в юридичній літературі

Відповідальність за перешкодження діяльності завжди становила інтерес і для науковців, і для практиків, однак комплексно на монографічному рівні не досліджувалась. Учені зазвичай розглядали лише окремі склади злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності. Відтак однією з небагатьох праць, у яких використовується комплексний підхід до вивчення проблем відповідальності за суміжні злочини, є робота Є. М. Блажівського, яка охопила аналіз кримінальної відповідальності за втручання у діяльність за кримінальним правом України [17]. Аналізуючи наскрізне поняття втручання у діяльність у кримінальному законодавстві, автор, зокрема, порушує і проблеми відповідальності за перешкодження діяльності, а саме відмежування втручання у діяльність від перешкодження діяльності.

Ознаки окремих складів злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, висвітлюються у підручниках із Особливої частини кримінального права та коментарях до ККУ. Проте зазвичай такий аналіз має поверхневий характер, викладений матеріал не вирізняється різноманітністю чи обсягом.

Злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, у кримінальному законодавстві доволі багато, тому, зважаючи на обмежений обсяг цієї роботи, розглянемо передусім стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини, що полягають у перешкодженні діяльності у вузькому розумінні (йдеться про злочини, відповідальність за які передбачена у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ)¹.

¹ Більш детально поняття та види злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, аргументація щодо вибору складів злочинів, що розглядаються, будуть визначені у наступному підрозділі роботи.

Кримінальну відповідальність за злочин, передбачений у ст. 114-1 ККУ, до певної міри охоплено у дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук О. А. Чувакова «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика» (2017 р.) [250]. Проте аналізу цього складу злочину недостатньо приділено уваги, окремі ознаки цього злочину не розкрито (наприклад, не визначено безпосереднього об'єкта злочину), відсутні пропозиції щодо вдосконалення цього складу злочину, попри те, що автор акцентує на певних проблемних аспектах відповідальності за перешкодження діяльності ЗСУ чи інших ВФ, зокрема щодо виду діяльності, перешкодження якій має передбачати кримінальну відповідальність.

Аналіз складу злочину за ст. 170 ККУ простежуємо на сторінках дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук М. В. Фоменко «Кримінально-правова характеристика перешкодження законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України)» (2017 р.) [240]. Автор, зокрема, дослідила підстави та принципи криміналізації перешкодження законній діяльності профспілок, політичних партій та громадських організацій, об'єктивні та суб'єктивні ознаки цього складу злочину, ознаки, за якими його можна відмежувати від суміжних складів злочинів та адміністративних правопорушень. Відтак автор наводить пропозиції щодо вдосконалення ст. 170 ККУ [240, с. 13].

Чи не найбільше уваги останніми роками у науковій літературі приділяється кримінальній відповідальності за перешкодження законній професійній діяльності журналістів. Так, 2014 р. захищено кандидатські дисертації Я. С. Безпалої «Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів» [13], І. С. Заєць «Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні» (у роботі, зокрема, проаналізовано кримінологічні аспекти перешкодження законній професійній діяльності журналістів, тоді як на кримінальній відповідальності за цей злочин у ній не акцентується) [71]. 2017 р. опубліковано монографію І. І. Митрофанова і Є. Л. Стрельцова «Кримінально-правове забезпечення охорони законної професійної діяльності журналіста» [102]. Відтак, попри достатню увагу дослідників до цього

складу злочину, а також зміни до ст. 171 ККУ, і надалі необхідним є системний аналіз перешкоджання законній професійній діяльності журналістів порівняно з іншими злочинами, що полягають у перешкодженні діяльності. Зокрема, дискусійний характер деяких положень кримінальної відповідальності за цей злочин обумовлюють потребу подальших досліджень у цій сфері.

Окремі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, передбачені у ст.ст. 170, 171, 180, 340 ККУ, висвітлено у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук С. Я. Лихової «Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження)» (2006 р.) [108]. Водночас у роботі проблеми кримінальної відповідальності за злочини, що розглядаються, представлено суперечливо. Так, щодо злочину, передбаченого у ст. 170 ККУ, зазначається, що такий злочин має бути декриміналізованим, а діяння, передбачене у ст. 170 ККУ, має підлягати адміністративній відповідальності [108, с. 155–156]. Відтак цей злочин у дисертації практично не вивчався. Це стосується і злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ. На думку С. Я. Лихової, у диспозиції ст. 171 ККУ сформульовано ознаки діяння, за яке кримінальна відповідальність не передбачена взагалі (цькування тощо), навіть на рівні загальної норми, та діяння, за яке в ККУ вже передбачена кримінальна відповідальність. Тобто самостійних ознак діяння, яке полягає у перешкодженні законній діяльності журналістів і за які треба було б встановити кримінальну відповідальність, практично немає [108, с. 115]. Значно більше уваги дослідниця приділяє складу злочину, передбаченого у ст. 180 ККУ. Зокрема, з метою вдосконалення норми про кримінальну відповідальність за порушення праводносин, зміст яких становить право громадян брати участь у релігійній діяльності, та уникнення необґрунтованого об'єднання в одній статті двох різних складів злочинів пропонується передбачити дві окремі статті, які передбачали б відповідальність за незаконне перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних обрядів чи інших видів релігійної діяльності з одного боку та примушування священнослужителя або іншої особи до проведення релігійного обряду чи участі у такому обряді з іншого [108, с. 222].

Певне місце у роботі відведено і складу злочину, передбаченому у ст. 340 ККУ, яку теж пропонує С. Я. Лихова викласти у новій редакції [108, с. 332].

Аналізуючи наукові підходи до проблеми кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності, слід зазначити, що вони часто не збігаються, оскільки здебільшого охоплюють або різні склади злочинів, або різні аспекти проблеми. Відтак тільки комплексний підхід і порівняння між собою ознак різних складів злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, а також їхнє визначення, дають змогу виокремити три групи чинників, що характеризують кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності.

Першу групу становлять питання, щодо вирішення яких автори є одноставними. До таких, зокрема, можна віднести такі:

1) перешкоджання діяльності може полягати і у формі дії, і у формі бездіяльності [13, с. 8–9; 102, с. 115; 240, с. 8; 250, с. 297];

2) необхідність уточнення виду діяльності, якій має перешкоджати винний, для притягнення до кримінальної відповідальності. Так, М. В. Фоменко стверджує, що у ст. 170 ККУ має йтися про перешкоджання статутній діяльності політичних партій, громадських об'єднань тощо [240, с. 8]; С. Я. Лихова пропонує у ст. 180 ККУ вказати на перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних обрядів чи інших видів релігійної діяльності [108, с. 215], а О. А. Чуваков вважає, що перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ повинно охоплювати перешкоджання лише діяльності, що полягає у збройному захисті суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й недоторканності України від збройного вторгнення чи погрози такого вторгнення ззовні [250, с. 298];

3) визначення суб'єкта злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності як загального [13, с. 10; 102, с. 262; 108, с. 219; 240, с. 9; 250, с. 361];

4) умисний характер злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності [13, с. 11; 102, с. 270; 108, с. 332; 240, с. 9; 250, с. 346].

До другої групи належать дискусійні питання щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності, зокрема стосовно:

1) доцільності криміналізації окремих діянь, що полягають у перешкоджанні діяльності. Відтак, на думку С. Я. Лихової, злочини, передбачені у ст.ст. 170, 171

ККУ, не відповідають умовам та принципам криміналізації, а відповідні статті підлягають виключенню з кримінального законодавства [108, с. 114–115, 154–156]. Натомість М. В. Фоменко, навпаки, переконаний, що цей склад злочину, передбачений у ст. 170 КК, відповідає основним підставам та принципам криміналізації, хоча і визнає порушення принципів «ненадмірності кримінально-правової репресії, здійсненності кримінального переслідування, правової визначеності, системно-правової несуперечності та відсутності прогалин» [240, с. 12]. Не поділяє позиції С. Я. Лихової і Я. С. Безпала, яка зазначає, що встановлення у ст. 171 ККУ відповідальності за перешкоджання роботі журналіста є важливою формою державного захисту представників ЗМІ від протиправних дій з боку окремої кримінально активної частини населення. Відтак вона наводить додаткові аргументи на користь необхідності існування та посилення кримінально-правової охорони журналістської діяльності [13, с. 6–7]. Схожої позиції дотримуються й Є. Л. Стрельцов і І. І. Митрофанов, які вказують, що соціальним підґрунтям інституту охорони журналіста є потреба суспільства в існуванні правового механізму протидії факторам, що перешкоджають нормальній журналістській діяльності щодо забезпечення безпеки суб'єктів, які її здійснюють, а також забезпечення реалізації права кожного на правдиву інформацію, що може бути наслідком законної професійної діяльності журналістів в Україні [102, с. 286];

2) об'єкта злочину загалом та об'єкта перешкоджання діяльності зокрема. Автори по-різному підходять до визначення об'єкта злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, з уваги на концепцію розуміння об'єкта злочину, яку вони обстоюють (суспільні відносини, правовідносини тощо). Здебільшого об'єкт злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, дослідники визначають як частину родового об'єкта, який обумовлений назвою розділу Особливої частини ККУ, де знаходиться та чи інша стаття, у якій передбачена відповідальність за певний злочин. Так, О. А. Чуваков безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, визначає суспільні відносини у сфері захисту конституційного ладу й обороноздатності держави [250, с. 210]. М. В. Фоменко основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого у

ст. 170 ККУ, визнає суспільні відносини, що полягають в актуальному взаємозв'язку між соціальними суб'єктами на підставі права професійних спілок, політичних партій, громадських організацій на вільну діяльність [240, с. 7], тоді як, на думку С. Я. Лихової, ця стаття охороняє правовідносини, змістом яких є реалізація конституційного права громадян на об'єднання від незаконних посягань з боку службових осіб, які, використовуючи свою владу або службові повноваження, перешкоджають діяльності вказаних громадських об'єднань [108, с. 155]. Безпосередній об'єкт перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, на думку науковців, становлять: охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, що виникають з приводу безперешкодної реалізації творчої діяльності, метою якої є поширення правдивої (достовірної) інформації за допомогою ЗМІ [102, с. 95–96], або суспільні відносини, що забезпечують безперешкодну реалізацію права журналіста на працю [13, с. 8];

3) визначення поняття «перешкоджання діяльності». Зазвичай це пов'язано зі специфікою того чи іншого складу злочину, який досліджує автор. Проте відсутнє й усталене загальне розуміння цього поняття, його відмежування від «втручання в діяльність». Так, М. В. Фоменко під перешкоджанням діяльності пропонує розуміти спрямований на зміну чи припинення такої діяльності фізичний та/або інформаційний (зокрема й через видання правозастосовних, розпорядчих та інших правових актів, а також технічного втручання в комп'ютерні мережі тощо) вплив на її суб'єктів та/або вчинювані ними заходи, внаслідок якого завдається безпосередня шкода правам, свободам та законним інтересам як самих суб'єктів такої діяльності, так і інших осіб, пов'язаних із ними чи їхньою діяльністю [240, с. 8]. На думку Є. Л. Стрельцова й І. І. Митрофанова, юридичний зміст перешкоджання полягає в порушенні законних прав журналіста під час виконання ним своїх службових обов'язків [102, с. 115–116]. Я. С. Безпала визначає перешкоджання законній професійній діяльності журналіста як штучне створення різних перепон (обмежень, заборон) щодо одержання, використання, поширення та зберігання

інформації окремим журналістом (журналістами) чи ЗМІ, який він (вони) представляють [13, с. 9]. О. А. Чуваков у перешкодженні діяльності ЗСУ чи інших ВФ вбачає активну протидію шляхом створення перешкод у здійсненні ними своїх законних дій [250, с. 297]. Є. М. Блажівський наголошує, що термін «втручання» законодавець використовує для позначення суспільно небезпечного діяння, коли йдеться про створення перешкод для виконання визначеними суб'єктами своїх службових (професійних) повноважень (виконання обов'язків), натомість термін «перешкоджання» – для позначення суспільно небезпечного діяння, коли йдеться про створення перешкод для реалізації професійних (наприклад, ст. 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів») та «загальних» (наприклад, ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду») як обов'язків, так і прав [17, с. 85];

4) доцільності вказівки на незаконність перешкоджання та законність діяльності, якій перешкоджає винний. Зокрема, на думку М. В. Фоменка, перешкоджання (вплив через заподіяння шкоди), на відміну від втручання, завжди є протиправним діянням, тому вказівка у ст. 170 ККУ на законність діяльності є зайвою [240, с. 8]. Схожу позицію має і С. Я. Лихова, проте її висновок з цього питання дещо відрізняється. Вона зазначає: якщо законодавець вживає термін «перешкоджання», то вже є зрозумілим, що це діяння є незаконним, адже законного перешкоджання бути не може. Тому слід із назви і тексту ст. 340 ККУ виключити термін «незаконне» [108, с. 330];

5) визначення такої ознаки суб'єктивної сторони перешкоджання діяльності, як мета злочину. На думку Є. Л. Стрельцова й І. І. Митрофанова, мета є обов'язковою ознакою будь-якого злочину проти законної професійної діяльності журналіста (зокрема, і для злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ). Такою метою вони визначають перешкоджання законній професійній діяльності журналіста [102, с. 282]. Водночас Я. С. Безпала вказує, що мета і мотив перешкоджання законній професійній діяльності журналіста не є обов'язковими його ознаками і на кваліфікацію не впливають [13, с. 12]. Своєю чергою, О. А. Чуваков вважає, що метою злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ,

є припинення, недопущення законної діяльності ЗСУ та інших збройних формувань [250, с. 346].

Третя група охоплює питання, яким у науковій літературі не приділялось або недостатньо приділялось уваги (у роботі ми спробуємо дати на них відповіді), зокрема:

1) визначення поняття та видів злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності;

2) щодо підстав та умов криміналізації перешкодження діяльності загалом і окремих злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності (наприклад, перешкодження діяльності ЗСУ та інших ВФ);

3) історичний досвід питання регламентації відповідальності за перешкодження діяльності;

4) порівняльно-правовий аналіз відповідальності за перешкодження діяльності за кримінальним законодавством України та інших країн;

5) визначення об'єктивних ознак перешкодження діяльності з урахуванням системного підходу до аналізу об'єкта та об'єктивної сторони окремих злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності;

6) визначення суб'єктивних ознак перешкодження діяльності з урахуванням системного підходу до аналізу суб'єкта та суб'єктивної сторони окремих злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності;

7) аналіз санкції статей (частин статей) ККУ, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності;

8) особливості звільнення від відповідальності та покарання за вчинення злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності.

Резюмуючи викладене, зазначимо, що на монографічному рівні комплексний системний аналіз проблем кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності не здійснювався. Дослідники були зосереджені на з'ясуванні ознак окремих складів злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності. Чимало питань цієї проблематики залишилися нерозглянутими або їхньому вивченню приділено недостатньо уваги, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

1.2 Злочини, які полягають у перешкодженні діяльності, за кримінальним законодавством України: поняття та види

Будь-який злочин, безумовно, може перешкодити законній діяльності: від пересічної крадіжки майна, що використовується для такої діяльності, до вбивства суб'єкта діяльності, проте ці злочини не спрямовані безпосередньо на перешкодження законній діяльності, а відтак вона в цьому разі поставатиме тільки як «побічний» об'єкт. Натомість для нас найперше становлять інтерес злочини, які безпосередньо спрямовані на перешкодження діяльності.

У широкому розумінні до злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, можна віднести злочини, які передбачають відповідальність за діяння, що безпосередньо спрямовані на перешкодження законній діяльності (право на законну діяльність є основним або одним із основних об'єктів злочину). До них, на нашу думку, можна віднести: перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших ВФ (ст. 114-1); перешкодження здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157); перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170); перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ст.ст. 171, 375); перешкодження участі у страйку (ст. 174); перешкодження здійсненню релігійного обряду (ст. 180); перешкодження законній господарській діяльності (ст. 206); перешкодження роботі транспорту (ст. 279); перешкодження діяльності працівника транспорту (ст. 280); незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340); перешкодження нормальній роботі підприємств, установ, організацій (ст. 341); перешкодження діяльності працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби (ст. 343); перешкодження діяльності державного діяча (ст. 344); перешкодження діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський

обов'язок (ст. 350); перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351); перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1); перешкоджання діяльності Вищої Ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2); перешкоджання законній діяльності судді (ст. 376); перешкоджання виконанню судового рішення (ст. 382); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта (ст. 386); перешкоджання діяльності адміністрації установи виконання покарань (ст. 391); перешкоджання діяльності захисника чи представника особи (ст. 397).

Слід зазначити, що до цього переліку ми свідомо включили склади злочинів, у яких термін «перешкоджання» взагалі не вживається, але за змістом формулювання, що використовується в диспозиції, охоплює перешкоджання діяльності (ст.ст. 206, 279, 280, 350, 391, 397).

Якщо розглядати систему злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, то такі злочини можна класифікувати з огляду на критерій, що становить їхню основу.

I. Залежно від об'єкта злочинного впливу ККУ передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання:

1) законній діяльності юридичних осіб: ЗСУ та інших ВФ (ст. 114-1); професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170); державних або громадських підприємств, установ та організацій (ст. 341); Рахункової палати (ст. 351-1); Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ст. 351-2); адміністрації установи виконання покарань (ст. 391).

2) законній діяльності фізичних осіб: суб'єктів виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача (ст. 157); журналістів (ст. 171); працівника транспорту (ст. 380); працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби (ст. 343); державного діяча (ст. 344); народного

депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351); члена Рахункової палати (ст. 351-1); судді (ст. 376); захисника чи представника особи (ст. 397).

3) здійсненню окремих процесуальних дій: з'явленню свідка, потерпілого, експерта (ст. 386); виконанню судового рішення (ст. 382).

4) реалізації громадянами України своїх прав та свобод: здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі (ст. 157); участі у страйку (ст. 174); здійсненню релігійного обряду (ст. 180); господарській діяльності (ст. 206); організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 340).

У цій класифікації, зокрема, відмінність між 2, 3 групами і 4 полягає в тому, що у 2, 3 групах діяльність, якій перешкоджає винний, спрямована на виконання певних обов'язків (громадських, професійних, службових тощо), а у 4 – на реалізацію своїх прав та свобод.

Аналіз системи злочинів, безпосередньо спрямованих на перешкодження законній діяльності, засвідчує, що коло суспільних відносин (цінностей, благ), які охороняються кримінальним законом від перешкодження, доволі широке, проте не можна сказати, що принцип системності домінував під час створення цих кримінально-правових норм. Так, по-перше, закон передбачає відповідальність за перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, проте за перешкодження створенню таких об'єднань у чинному ККУ відповідальність відсутня, хоча кримінальне законодавство іноземних країн передбачає такі кримінально-правові норми. Зокрема, відповідно до ст. 161 КК Республіки Вірменія (далі – Вірменія) існує відповідальність за перешкодження реалізації права на утворення об'єднань (громадських або професійних спілок) або на створення партій чи перешкодження законній діяльності об'єднання чи партії або за втручання в таку діяльність. Схожу норму містить ст. 166 КК Грузії, де передбачено відповідальність за незаконне перешкодження створенню політичного, громадського або релігійного об'єднання чи його діяльності із застосуванням насильства, з погрозою насильства або з використанням службового становища.

У законі також передбачена відповідальність за перешкоджання реалізації таких конституційних прав, як виборче право, право мирних зборів, право на проведення релігійних обрядів. Натомість такі права, як право на освіту, право на працю та інші, залишилися поза увагою законодавця. ККУ встановлює відповідальність лише за окремі прояви перешкоджання реалізації цих прав (ст.ст. 172, 173, 183 ККУ), тоді як повного захисту, як, наприклад, щодо виборчого права, не простежується.

II. За способом опису дій, які утворюють перешкоджання діяльності, відповідні злочини можна поділити на такі, в яких:

– міститься вказівка на діяння «перешкоджання діяльності» без опису його ознак (ст.ст. 114-1, 170, 180, 382, 386);

– наводиться перелік імовірних способів перешкоджання, але він не є вичерпним (ст.ст. 171, 174);

– діяння «перешкоджання законній діяльності» обмежується певним способом учинення або спеціальним суб'єктом: поєднане з обманом або примушуванням, із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження майна, за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням свого службового становища (ст. 157); службовою особою або із застосуванням фізичного насильства (ст. 340);

– перешкоджання вказано лише у назві, а в диспозиції описується саме діяння: невиконання законних вимог, створення штучних перешкод у роботі, надання завідомо неправдивої інформації (ст.ст. 351, 351-1, 351-2);

– перешкоджання діяльності визначено як мету злочину (ст.ст. 341, 343, 344, 375, 376, 447);

– перешкоджання діяльності визначено як наслідок учинення суспільно небезпечного діяння (ст.ст. 243, 376);

– термін «перешкоджання» взагалі не вживається, але за змістом формулювання, що використовується у диспозиції, охоплює перешкоджання законній діяльності: протидія законній господарській діяльності (ст. 206);

блокування транспортних комунікацій шляхом влаштування перешкод (ст. 279); примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків (ст. 280); погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, з метою припинення їхньої діяльності або зміни характеру такої діяльності в інтересах того, хто погрожує (ст. 350); протидія адміністрації у законному здійсненні її функцій (ст. 391); вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи (ст. 397).

Використання термінології щодо злочинів, які полягають у перешкоджанні законній діяльності, на нашу думку, має бути максимально уніфікованим. По-перше, якщо стаття передбачає відповідальність за перешкоджання певній діяльності, то в диспозиції доцільно використовувати саме усталений термін «перешкоджання», а не «протидія», «влаштування перешкод» чи «створення перешкод». З цього приводу Л. П. Брич слушно зазначає, що законодавцеві, виділяючи спеціальну норму, не варто еквілібрувати в пошуку синонімів, щоб позначити однакові за своєю суттю діяння й тим самим примушувати правозастосовувача до надлишкових витрат часу і зусиль, щоби встановити ідентичність змісту суспільно небезпечного діяння, позначеного різними термінами, і, відповідно, подолати перше враження, що відмінність між порівнюваними складами злочинів потрібно шукати саме у змісті суспільно небезпечного діяння [21, с. 300].

Таким шляхом пішов законодавець багатьох країн. Наприклад, ст. 169 КК Російської Федерації (далі – РФ) має назву «Перешкоджання законній підприємницькій або іншій діяльності»; ст. 232 КК Республіки Білорусь (далі – Білорусь), ст. 190 КК Республіки Азербайджан (далі – Азербайджан), ст. 190 КК Грузії, ст. 365 КК Республіки Казахстан (далі – Казахстан) – «Перешкоджання законній підприємницькій діяльності»; ст. 403 КК Білорусі, ст. 337 КК Вірменії – «Перешкоджання явці свідка, потерпілого чи даванню ними свідчень», ст. 420 КК Білорусі – «Перешкоджання виконанню покарання у виді конфіскації майна»; ст. 286 КК Азербайджану, ст. 407 КК Казахстану –

«Перешкоджання здійсненню правосуддя та провадженню попереднього розслідування»; ст. 187 КК Вірменії – «Перешкоджання законній підприємницькій та іншій економічній діяльності»; ст. 319 КК Вірменії – «Перешкоджання діяльності установи, що виконує покарання, або місця утримання арештованих, чи місця утримання затриманих»; ст. 332 КК Вірменії – «Перешкоджання здійсненню правосуддя та слідству»; ст. 364 КК Грузії – «Перешкоджання здійсненню судового провадження або розслідування»; ст. 378 КК Грузії – «Перешкоджання діяльності установ тримання під вартою або установ позбавлення волі чи дезорганізація цієї діяльності»; ст. 435 КК Казахстану – «Перешкоджання законній діяльності адвокатів чи інших осіб із захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також надання юридичної допомоги фізичним і юридичним особам» тощо.

У науковій літературі також простежується така думка. Так, І. М. Залялова зазначає, що зміст термінів «перешкоджання» і «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» тотожний. Термінологічний зворот «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов'язків працівникові правоохоронного органу або домогтися прийняття незаконних рішень» означає, безсумнівно, створення перешкод для здійснення службових обов'язків працівникові правоохоронного органу, тобто перешкоджання його діяльності. Відтак дослідниця пропонує назву ст. 343 ККУ «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу» замінити на «Перешкоджання законній діяльності працівника правоохоронного органу», а диспозицію ч. 1 ст. 343 ККУ викласти так: «Перешкоджання у будь-якій формі законній діяльності працівника правоохоронного органу». Так уніфікується назва статті з її диспозицією. Адже що чіткіше описано діяння у законі, то більше гарантій правильного застосування кримінального закону [72, с. 69–75].

По-друге, у ККУ законодавець довільно використовує ознаку законності (незаконності) і вказівку на умисну форму вини при формулюванні злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. Так, в одних випадках він указує на те, що перешкоджання має бути незаконним (наприклад, ст.ст. 180,

340, 344), а в інших – ні (наприклад, ст.ст. 114-1, 170). У деяких випадках норма містить вказівку на те, що винна особа має перешкоджати саме законній діяльності (наприклад, ст.ст. 114-1, 171), а в інших – ні (наприклад, ст.ст. 340, 351). Подекуди законодавець зазначає, що перешкоджання має бути умисним (ст.ст. 170, 171), подекуди – ні (наприклад, ст.ст. 114-1, 180).

По-третє, перешкоджання діяльності не може бути метою злочину чи його наслідком. Відповідно до кримінально-правової доктрини, мета злочину – це уявлення особи про той результат, якого вона прагне досягти від учинення конкретного злочинного діяння, заради чого особа допустила суспільно небезпечну поведінку [98, с. 388; 49]. Вочевидь, що для винної особи перешкоджання законній діяльності не є самоціллю, а лише засобом досягнення кінцевої мети – отримання певної вигоди від припинення іншою особою своєї законної діяльності. Суспільно небезпечні наслідки в науковій літературі розуміються як певні шкідливі зміни в об'єкті посягання, зумовленого діянням [98, с. 388; 103, с. 137; 130, с. 16; 166, с. 174]. Перешкоджання законній діяльності – це самостійне діяння, процес, а не наслідок діяння. Тому доцільно зазначати перешкоджання законній діяльності не як мету чи наслідок, а як спосіб учинення злочину. Зокрема, це стосується положень ч. 2 ст. 375 ККУ, яка містить вказівку на мету – перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Відтак за доцільне буде вилучити таку вказівку з тексту цієї кримінально-правової норми.

По-четверте, конкретні способи перешкоджання мають бути уніфікованими. Вказівка на конкретні способи перешкоджання законній діяльності є доцільною лише тоді, коли інші способи перешкоджання не містять ознак суспільної небезпеки діяння, тобто не заподіюють і не можуть заподіяти значної шкоди охоронюваним суспільним відносинам (цінностям, благам). То більше недоцільно використовувати невичерпний перелік таких способів. Так, у ст. 174 ККУ зазначається, що перешкоджання участі у страйку може бути здійснено шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій. У цьому разі вказівка на

ймовірні форми недоречна, оскільки це, фактично, може бути будь-яка незаконна діяльність.

III. За ступенем тяжкості, за ККУ, основні склади злочинів, що полягають у перешкодженні законній діяльності, поділяються на:

– злочини невеликої тяжкості (ч. 1 ст. 171, ст. 174, ч. 1 ст.ст. 180, 206, 279, 280, 343, 344, 350, 351, 376, 397, ст.ст. 351-1, 351-2, 386);

– злочини середньої тяжкості (ч. 1 ст. 157, ст.ст. 170, 340, 341, ч. 1 ст. 382, ст. 391);

– тяжкі злочини (ч. 1 ст. 114-1).

Відтак очевидно, що законодавець відносить більшість таких злочинів до категорії злочинів невеликої тяжкості.

Складно зрозуміти логіку законодавця, який вважає, що перешкодження законній професійній діяльності журналіста є злочином невеликої тяжкості, тоді як кваліфікуюча ознака – мета перешкодження такій діяльності – підвищує верхню межу санкції за вчинення такого злочину, як ухвалення неправосудного рішення, більше ніж у 1,5 рази і переводить його з категорії злочинів середньої тяжкості до тяжких. Водночас втручання у діяльність народного депутата України з метою перешкодження його діяльності (ч. 1 ст. 344 ККУ), як і саме перешкодження діяльності народного депутата України (ч. 1 ст. 351 ККУ), належать до злочинів невеликої тяжкості, тобто в цьому випадку мета перешкодження такій діяльності не підвищує суспільної небезпеки злочину.

Не зрозуміло також, чому перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170) є більш тяжким злочином порівняно з перешкодженням діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351), адже останні представляють інтереси значно ширшого кола осіб. Якщо депутат є членом політичної партії (або навіть член політичної партії, що не є депутатом), то перешкодження його діяльності карається більш суворо, ніж перешкодження діяльності депутата, який є безпартійним.

Слід також акцентувати на непослідовності законодавця щодо доповнення ККУ спеціальними нормами, які передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності. Так, норми ст.ст. 351-1, 351-2 ККУ є спеціальними щодо складу злочину, передбаченого у ст. 344 ККУ, оскільки встановлюють відповідальність за перешкоджання тим самим суб'єктам, що зазначені у ст. 344 ККУ. Проте відповідальність за такі злочини менш сувора, порівняно з положеннями загальної норми. Якщо вже законодавець вирішив передбачити відповідальність за перешкоджання діяльності таких осіб в окремих нормах, то навіщо залишати їх у загальній? На нашу думку, це призводить до зайвої конкуренції кримінально-правових норм, тому пропонуємо вилучити із тексту ст. 344 ККУ вказівку на суб'єктів, відповідальність за перешкоджання діяльності яких передбачена у спеціальних нормах.

У вузькому розумінні злочини, що полягають у перешкодженні діяльності, – це злочини, об'єктивна сторона яких полягає у перешкодженні законній діяльності (зокрема, це єдина форма об'єктивної сторони). До них у кримінальному законодавстві України можна віднести: перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ (ст. 114-1); перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170); перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171); перешкоджання проведенню релігійного обряду (ст. 180); незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340). Зважаючи на обмежений обсяг цієї роботи, не відносимо до таких злочинів, а відтак не аналізуватимемо норми, що передбачають відповідальність за діяння, які, по суті, є перешкодженням законній діяльності, але сформульовані в законодавстві за допомогою інших термінів, а також статті, в яких, попри вказівку у назві на перешкоджання діяльності, у диспозиції при описі об'єктивної сторони законодавець не використовує термін «перешкодження».

Обмежуючи відтак предмет дослідження, опираємось на те, що у цих кримінально-правових нормах передбачена відповідальність за перешкодження діяльності «в чистому виді», адже об'єктивна сторона зазначених складів

злочинів складається лише з одного діяння – перешкоджання певним видам діяльності (коло потерпілих та види діяльності відрізняються, але об'єднує ці злочини спільне діяння). Стосовно тих статей Особливої частини ККУ, які містять вказівку на перешкоджання у назві, але у тексті диспозиції не мають згадки про таке діяння, то питання про співвідношення діяння, указанного в назвах цих статей, із діяннями, описаними у їхніх диспозиціях, є доволі дискусійним, адже не завжди назва статті точно відображає зміст кримінально-правової норми. Обмежений обсяг цієї роботи не дає змоги охопити належною увагою це питання, тому коло складів злочинів, які аналізуватимуться у цьому дослідженні, обмежено лише тими, об'єктивна сторона яких вичерпується діянням у виді перешкоджання діяльності (ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ).

З огляду на викладене, можна зробити висновки.

Злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, становлять значну групу складів злочинів, передбачених чинним кримінальним законодавством України. Можна виокремити широке (злочини, які безпосередньо посягають на право здійснювати законну діяльність) і вузьке (злочини, об'єктивна сторона яких вичерпується діянням у формі перешкоджання законній діяльності) розуміння таких злочинів. Останні й розглядатимуться у цій роботі.

Попри широкий спектр законної діяльності, що є предметом кримінально-правової охорони, перешкоджання зовсім не всім видам діяльності підлягає в Україні кримінальній відповідальності. Досвід законодавства інших країн засвідчує, що цей перелік можна поповнити.

Законодавець України, формулюючи ознаки злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, порушує принцип єдності термінології, оскільки для позначення однакових за своєю суттю діянь використовує різні терміни. Відповідно, існує потреба в уніфікації ознак цієї групи злочинів.

Положення ст.ст. 351-1, 351-2 ККУ частково дублюють ст. 344 ККУ, тому пропонується виключити із тексту цієї статті вказівку на суб'єктів, відповідальність за перешкоджання діяльності яких передбачено у спеціальних нормах.

1.3 Перешкодження діяльності як наскрізне кримінально-правове поняття та його відмінність від суміжних явищ

Попри те, що термінологічний зворот «перешкодження діяльності» часто використовується у кримінальному законі, усталене його розуміння нині у науковій літературі відсутнє. Кожен учений визначає його по-своєму, враховуючи специфіку того чи іншого складу злочину.

Етимологічно «перешкоджати» означає бути перепорою для чого-небудь; створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь [28, с. 935]. Саме з цього розпочинають аналіз зазначеного терміна всі дослідники, проте далі процес визначення ознак цього діяння відбувається по-різному. Зазвичай «перешкодження діяльності» визначають через «створення перешкод (перепон)», «втручання», «вплив» тощо. Це зумовлює необхідність дослідження ознак такого поняття та його відмежування від інших суміжних понять.

У кримінальному законодавстві, зокрема, використовується не тільки словосполучення «перешкодження діяльності», а й синонімічні: «створення штучних перешкод у роботі» (ст.ст. 351, 351-1, 351-2), «вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності» (ст. 397). Використання законодавцем терміна «перешкодження» у назві статей Особливої частини ККУ, які передбачають відповідальність за такі діяння, а також семантичний аналіз цих термінів свідчать про те, що законодавець вважає ці поняття тотожними. Таке термінологічне розмаїття перешкоджає однаково тлумаченню кримінально-правових норм та ускладнює завдання правозастосовних органів. Як уже зазначалось, ознаки складів злочинів, які передбачають відповідальність за схожі діяння, на нашу думку, мають бути максимально уніфікованими.

Найбільш переконливим постає визначення перешкодження діяльності як створення перешкод у реалізації права на таку діяльність. Так, на думку Р. В. Вереші, перешкодження законній діяльності журналістів – це діяння, внаслідок яких створюються перешкоди (обмеження, заборони) реалізації

журналістами наданих їм законодавчими актами прав при здійсненні професійної діяльності [30, с. 87]. Під перешкоджанням здійсненню виборчого права А. Солдатенко також пропонує розуміти суспільно небезпечні дії або бездіяльність, спрямовані на перешкоду іншій особі в реалізації активного чи пасивного виборчого права [203, с. 426].

Проте у літературі простежуються й інші підходи до визначення ознак перешкоджання законній діяльності.

Однією з небагатьох, хто намагається надати визначення «перешкоджання діяльності», є М. В. Фоменко, яка пропонує розуміти під цим поняттям спрямований на зміну чи припинення такої діяльності фізичний та/або інформаційний (в тому числі й через видання правозастосовних, розпорядчих та інших правових актів, а також технічного втручання в комп'ютерні мережі тощо) вплив на її суб'єктів та/або вчинювані ними заходи, внаслідок якого завдається безпосередня шкода правам, свободам та законним інтересам як самих суб'єктів такої діяльності, так і інших осіб, пов'язаних із ними чи їхньою діяльністю [240, с. 8]. З таким визначенням можна погодитись лише частково. Справді, автор слушно зауважує, що перешкоджання може здійснюватись за допомогою і фізичного, і інтелектуального впливу, через заподіяння шкоди правам суб'єктів діяльності, проте інші ознаки є дискусійними.

Зокрема, не завжди перешкоджання діяльності спрямоване на зміну чи припинення такої діяльності. Особа може перешкоджати діяльності подеколи для того, щоб відтермінувати виконання певних дій. Коли сама діяльність залишається незмінною, не припиняється, але суттєво ускладнюється, термін виконання певних дій переноситься на певний строк. Наприклад, винна особа, яка вчинила корупційний злочин і була викрита журналістом, може усвідомлювати, що розголосу не оминати. Відтак вона перешкоджає оприлюдненню інформації не для того, щоб змінити журналістську діяльність або припинити її, а тільки для того, щоб «виграти» час, упродовж якого вона зможе сховатись, приховати майно, здобуте злочинним шляхом, тощо. Крім

цього, перешкоджання може полягати у створенні перешкод для початку певної діяльності, не забороненої законом. На нашу думку, більш точно окреслює характер діяння, що розглядається, спрямованість на недопущення, припинення або ускладнення діяльності, не забороненої законом.

Певні зауваги є й до вказівки на адресат впливу. Так, вплив на вчинювані суб'єктом заходи, безсумнівно, є опосередкованим впливом на суб'єкта діяльності, тому вказівка на такий вид впливу недоцільна. З одного боку, складається враження, що впливати можна не тільки на суб'єкта діяльності, хоча, перешкоджаючи здійсненню права особи на певну діяльність, винний завжди впливає на потерпілого – суб'єкта такого права (прямо чи опосередковано). З іншого боку, така вказівка не враховує можливості іншого опосередкованого впливу на суб'єкта діяльності (наприклад, впливу на близьких йому осіб, суб'єктів та предметів, за допомогою яких здійснюється певна діяльність). Наприклад, вилучення винним обладнання, яке необхідне для здійснення журналістської діяльності, за відсутності на місці події самого журналіста навряд чи можна визнати впливом на суб'єкта діяльності чи вчинювані ним заходи, але визнається перешкоджанням професійній діяльності журналіста.

І, врешті, застереження щодо визначення М. В. Фоменко викликає вказівка на обов'язкову шкоду внаслідок перешкоджання правам, свободам та законним інтересам інших осіб, пов'язаних зі суб'єктами діяльності чи з їхньою діяльністю. На наш погляд, визначення поняття має охоплювати його обов'язкові, найбільш суттєві ознаки. Проте заподіяння безпосередньої шкоди правам свободам та законним інтересам інших осіб, ніж суб'єктів певної діяльності, навряд чи можна вважати обов'язковою ознакою перешкоджання діяльності. Перешкоджання діяльності завжди пов'язане з порушенням прав суб'єктів такої діяльності, проте права та законні інтереси інших осіб можуть у цьому разі і не порушуватись та, навіть, захищатися. Так, наприклад, особа, яка перешкоджає здійсненню релігійного обряду представником певної конфесії, що здійснюється у присутності малолітніх (оскільки вважає, що це

може позбавити їх права на самостійний вибір релігійної конфесії та зашкодити їхньому вихованню) порушує право потерпілого на релігійну діяльність, однак захищає, а не порушує право інших осіб.

Л. Костенко, визначаючи перешкодження законній професійній діяльності журналіста, вказує, що воно полягає в умисному порушенні їхніх прав під час виконання ними своїх професійних обов'язків [88, с. 48]. О. Матюшенко й І. Балашова роблять висновок, що перешкодження слід розуміти як діяння (дії чи бездіяльність) зі створення будь-яких перепон, які унеможливають або істотно ускладнюють реалізацію законної професійної діяльності [123, с. 127]. На думку інших авторів, під перешкодженням слід розуміти протиправну поведінку винного, спрямовану на втручання в діяльність особи або групи осіб із метою змусити вчинити або не допустити вчинення певних дій (бездіяльності) з їхнього боку [89, с. 259]. Окремі дослідники взагалі вирішили відмовитись від загального дефініювання перешкодження, обмежившись етимологічним визначенням терміна «перешкодження» та розкриттям його змісту через перелік ймовірних способів учинення такого діяння в конкретних складах злочинів [197, с. 50].

Із таким складно погодитись. По-перше, винна особа, перешкоджаючи законній діяльності, порушує не всі права відповідної особи, а передусім право на певну діяльність, не заборонену законом, та ті права, які безпосередньо пов'язані зі здійсненням відповідної діяльності. Так, порушуючи право військовослужбовця на укладання шлюбу (наприклад, шляхом безпідставної відмови у його реєстрації), винна особа не перешкоджає діяльності ЗСУ, адже таке право не пов'язане з їхньою діяльністю в особливий період.

По-друге, не будь-яке втручання у діяльність особи з метою змусити вчинити або не допустити вчинення певних дій (бездіяльності) може визнаватись перешкодженням законній діяльності. Зокрема, навряд чи можна вважати перешкодженням втручання у діяльність певної особи з метою примусити цю особу до виконання покладених на неї обов'язків (наприклад,

винний примушує голову профспілки до реагування на незаконне звільнення працівника). Таке втручання жодним чином не перешкоджає особі реалізувати своє право на здійснення відповідної діяльності. У літературі обґрунтовано зазначається, що терміни «втручання» та «перешкодження» співвідносяться як загальне й часткове (рід і вид) [121, с. 5], тобто будь-яке перешкодження є втручанням, але не кожне втручання можна вважати перешкодженням. Є. М. Блажівський наводить ознаки, за якими втручання відрізняється від перешкодження: а) термін «втручання» законодавець використовує для позначення суспільно небезпечного діяння, коли йдеться про створення перешкод для виконання визначеними суб'єктами своїх службових (професійних) повноважень (виконання обов'язків), натомість термін «перешкодження» – для позначення суспільно небезпечного діяння, коли йдеться про створення перешкод для реалізації як професійних (наприклад, ст. 171 ККУ), так і «загальних» (наприклад, ст. 180 ККУ) і обов'язків, і прав; б) втручання полягає у вчиненні умисних дій, а перешкодження може бути як у формі дій, так і бездіяльності [17, с. 85–86]. На нашу думку, перелік відмінностей можна доповнити ще однією ознакою: втручання може бути спрямованим на спонукання суб'єкта до певної діяльності, тоді як перешкодження – тільки на припинення або ускладнення такої діяльності, воно не має на меті примусити суб'єкта вчинити певні дії.

Перешкодження не завжди охоплює примушування, саме тому законодавець вирізняє примушування як окремий спосіб учинення злочину поряд із перешкодженням (наприклад, у ст.ст. 174, 386 ККУ). Хоча у ст. 157 ККУ примушування і згадується як спосіб перешкодження, проте у ній ідеться не про діяльність, а про право, яке, зокрема, охоплює право не здійснювати певні дії. У такому випадку примушування до здійснення дій, які особа має право не вчиняти, є перешкодженням реалізації її права. Крім цього, примушування може мати форму перешкодження, коли особу примушують до вчинення дій, що шкодять законній діяльності, яку суб'єкт має право і бажає

вчинити. Так, примушування військовослужбовця покинути місце служби є формою перешкоджання законній діяльності ЗСУ, оскільки у цьому разі унеможлиблюється подальше виконання ним наказу, тобто здійснення ним своєї законної діяльності.

Крім цього, такий висновок обумовлений також змістом поняття діяльності. У літературі слушно зазначається, що діяльність – це соціально сформована й організована *активність* (виділення наше – *Є. П.*), що передбачає наявність двох обов'язкових елементів: особи, яка діє, і предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Суб'єктом діяльності є певні особи, які її здійснюють (наприклад, ЗСУ), а об'єктом – функції суб'єктів, які виконуються ними завдяки реалізації наданих їм законом повноважень (прав та обов'язків) [249, с. 160]. Отже, перешкоджання може здійснюватися лише щодо активної поведінки (не дати вчинити певні дії), тоді як примушування – це вплив на особу, яка поводить себе пасивно (спонукати особу вчинити певні дії). Примушування може бути способом перешкоджання тільки тоді, коли особу примушують до вчинення дій, які порушують, ускладнюють реалізацію права на законну діяльність (наприклад, журналіста примушують до поширення інформації, яка не відповідає дійсності, або військовослужбовця примушують до незаконних дій).

По-третє, попри те, що перешкоджання має свою специфіку залежно від виду законної діяльності, визначення конкретних способів учинення такого діяння має ґрунтуватися на єдиному розумінні значення цього поняття.

Порівнюючи перешкоджання діяльності з поняттям «вплив у будь-якій формі», слід зазначити, що останнє є значно ширшим за значенням. Фактично, перешкоджання є певним різновидом впливу, спрямованим на створення перешкод у реалізації права особи на певну діяльність. Проте вплив може здійснюватись не тільки у формі перешкоджання, а й шляхом примушування особи до вчинення певних дій, посягання на життя та здоров'я особи тощо. Тобто будь-яке перешкоджання діяльності є різновидом впливу, проте не кожний вплив є перешкоджанням діяльності.

Аналіз положень ККУ засвідчує, що законодавець використовує термін «перешкоджання» для позначення як активної поведінки (зазвичай указуючи на певний спосіб, наприклад, у ст. 340), так і пасивної (ненадання певної інформації, невиконання рішень тощо, наприклад, у ст. 351). Тож, можна зробити висновок, що перешкоджання може мати форму і дії, і бездіяльності. Цю думку поділяє і більшість дослідників [30, с. 87; 105; 203, с. 436; 249, с. 160].

Саме за цією ознакою можна відрізнити перешкоджання діяльності від протидії діяльності, яке теж використовується у кримінальному законодавстві України, зокрема у тексті ст.ст. 206, 391 ККУ. Аналіз положень законодавства дає змогу зробити висновок, що протидія діяльності тісно пов'язана із перешкоджанням такої діяльності. Це засвідчує також той факт, що в науковій літературі така протидія визначається, зокрема, через термін «перешкоджання». Наприклад, аналізуючи склад злочину, передбаченого у ст. 391 ККУ, І. Копотун зазначає, що протидія адміністрації законному здійсненню її функцій характеризується активними діями, що перешкоджають адміністрації установи здійснювати законні функції або унеможливають їх здійснення [85, с. 94]. Крім цього, у п. 17 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26.03.1993 № 2 роз'яснюється, що така протидія може полягати у навмисних активних діях засудженого, спрямованих на перешкоду нормальній праці засуджених або проведенню заходів адміністрації згідно з правилами внутрішнього розпорядку виправно-трудової установи [191]. Відтак очевидно, що протидія діяльності фактично є різновидом перешкоджання діяльності, проте, на відміну від останнього, може полягати тільки в активній діяльності.

Схожа ситуація простежується і з розмежуванням понять «перешкоджання діяльності» й «опір». Про зв'язок цих понять свідчить той факт, що в літературі доволі часто опір визначають через поняття «протидія» або «перешкоджання». Так, М. Довгаль зазначає, що опір – це активна протидія,

що полягає у застосуванні фізичної сили до особи, яка є носієм авторитету органів державної влади, через безпосередній фізичний контакт винуватого з потерпілим, та спрямована на перешкоджання виконанню потерпілим своєї законної діяльності [63, с. 63]. Отже, опір – це завжди активна протидія. Крім цього, опір здійснюється особою, яка є учасником певних правовідносин, пов'язаних із реалізацією суб'єктом певної діяльності своїх владних повноважень, коли суб'єкт діяльності наділений не тільки правом (обов'язком) діяти у незаборонений законодавством спосіб, а й володіє засобами примусу, здатними забезпечити реалізацію права на певну діяльність. Водночас перешкоджання діяльності не пов'язане з реалізацією владних повноважень. Воно, за правило, здійснюється «ззовні», від суб'єктів, які не є учасниками правовідносин, пов'язаних із здійсненням певної діяльності. Так, якщо військовослужбовець охороняє громадський порядок і наділений повноваженнями щодо його забезпечення, то активна протидія затриманню ним порушників громадського порядку є опором, але якщо він, наприклад, виконує бойове завдання і прямує до нового місця дислокації, а його намагаються затримати, щоб не дати виконати це завдання, то це – перешкоджання діяльності ЗСУ.

Схожа ситуація простежується і щодо відмежування понять «перешкоджання» та «непокора». У законодавстві непокора визначається як різновид перешкоджання або близької до нього за значенням протидії. Так, у ст. 391 ККУ передбачено відповідальність за злісну непокору «або іншу протидію» адміністрації установи виконання покарань при виконанні нею законних функцій. Як видається, такий підхід є не зовсім правильним, адже непокора – це пасивна поведінка, а протидія, як уже зазначалось, – завжди активна поведінка. З цього приводу І. Копотун слушно зазначає, що непокору, у широкому розумінні цього слова, тлумачать як небажання або відмову коритися кому-небудь, слухатися когось тощо, тобто пасивну форму поведінки, бездіяльність, а протидією визнають діяльність, спрямовану проти кого-, чого-небудь; протидіяти – значить активно діяти всупереч комусь, чомусь, чинити

опір, протиборствувати [85, с. 92]. Схоже розуміння цих понять містить і Постанова Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26.03.1993 № 2. Зокрема, тлумачення поняття іншої протидії уже наводилося, а в п. 16 Постанови роз'яснюється, що під злісною непокорою вимогам адміністрації необхідно розуміти відкриту відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації виправно-трудової установи, який в силу свого посадового становища мав право пред'явити таку вимогу, а засуджений був зобов'язаний і міг її виконати, але умисно не виконав (наприклад, відмова від роботи без поважних причин, невиконання вимог про припинення порушення режиму відбування покарання, неодноразовість безпричинної відмови засудженого від виконання законних вимог адміністрації, демонстративність, зухвалість такої відмови) [191].

Пасивна поведінка не може бути різновидом активної. Відтак більш правильно було б у тексті ст. 391 ККУ вживати словосполучення «або інше перешкоджання здійсненню функцій адміністрації», адже непокора може бути різновидом перешкоджання, яке охоплює як активну, так і пасивну поведінку (дію чи бездіяльність). Це стосується і поняття «непокора», котре вживається там, де йдеться про реалізацію особою владних повноважень, виконання покладених на неї службових або громадських обов'язків.

У цьому контексті Д. О. Олейніков наголошує, що перешкоджання може здійснюватися у двох основних видах: інтелектуальному (погрози, поширення певних закликів, відомостей тощо) та фізичному (вчинення певних дій) [140, с. 56]. Ю. А. Анісімов визначає перешкоджання законній професійній діяльності журналіста як позбавлення його можливості виконувати свої професійні обов'язки і користуватися наданими йому повноваженнями зі збирання інформації, а також створення умов, які суттєво ускладнюють професійну діяльність [7]. Отже, можна зробити висновок, що перешкоджання діяльності може полягати у створенні як непереборних перешкод (перепон) у реалізації

права іншої особи на певну законну діяльність (що призводить до неможливості здійснювати таку діяльність), так і перешкод, що не виключають можливості здійснювати відповідну діяльність, а лише суттєво ускладнюють реалізацію права на її здійснення.

Перешкоджання можна розуміти і як процес (коли особа здійснює певне діяння, спрямоване на припинення або ускладнення певної діяльності, але їй це не вдається), і як результат (коли внаслідок певного впливу на суб'єкта діяльності він її припиняє).

Саме тому, як уже зазначалось, ми обстоюємо позицію авторів, згідно з якою зміст термінів «перешкоджання» і «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» тотожний. Термінологічний зворот «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити виконанню службових обов'язків працівникові правоохоронного органу або домогтися прийняття незаконних рішень», безумовно, означає створення перешкод до здійснення службових обов'язків працівникові правоохоронного органу, тобто перешкоджання його діяльності [72, с. 69]. Загалом вчинення будь-якого діяння, мета якого визначена у законодавстві як перешкоджання діяльності або створення перешкод у реалізації особою певного права, є перешкоджанням діяльності відповідної особи (це стосується не тільки положень ст. 343 ККУ, про які вже йшлося, а й, наприклад, ст.ст. 341, 344, 375, 376 ККУ).

Отже, на нашу думку, перешкоджання діяльності як ознака, що об'єднує відповідні склади злочинів, слід розуміти як створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом, тобто дію або бездіяльність (фізичну або інтелектуальну), спрямовану на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності. Словосполучення «перешкоджання діяльності», «створення штучних перешкод у роботі», «вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності» та «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» є тотожними за змістом. Непокора, з одного боку, та опір чи протидія, з іншого, є різновидами перешкоджання, які охоплюють, відповідно, пасивну й активну поведінки у процесі перешкоджання діяльності. Своєю чергою, перешкоджання є різновидом втручання у діяльність.

1.4 Урахування принципів та передумов криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності

Дослідження кримінальної відповідальності за будь-який злочин доцільно розпочинати з аналізу підстав установа кримінальної відповідальності за те чи інше діяння, а також з уваги, чи були при цьому дотримані принципи криміналізації.

Нині у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення поняття криміналізації, його складників, співвідношення зі суміжними поняттями. Дослідники визначають підстави, критерії, чинники, приводи, фактори, умови, передумови, принципи, форми криміналізації. Не вдаючись до наукової полеміки з приводу зазначених проблемних питань (вирішити їх у межах цього дослідження, зважаючи на його обмежений обсяг та складність проблеми, навряд чи можливо, це може бути предметом окремого дослідження), надамо свою аргументовану позицію щодо цих питань, а також спробуємо визначити їхній зміст задля вирішення конкретного питання – встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності.

Спільною рисою визначень поняття криміналізації є розуміння цього явища як процесу й результату віднесення того чи іншого діяння до злочинів.

У літературі немає єдиного підходу і до систематизації правил, принципів, умов криміналізації тощо. Одну з найбільш розгорнутих класифікацій принципів криміналізації навів Г. А. Злобін, який поділяє їх на: а) ті, що виражають об'єктивну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності (соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації); б) ті, що визначаються вимогою внутрішньої логічної несуперечливості норм права (системно-правові), які, своєю чергою, поділяються на загальноправові (несуперечливість системи норм кримінального та інших галузей права) та кримінально-правові (несуперечливість усередині системи кримінального законодавства) [143, с. 215–240].

На наш погляд, певні чинники криміналізації можна умовно поділити на дві групи: 1) ті, що передують процесу криміналізації і характеризують певні умови життя суспільства, зумовлюють необхідність криміналізації певного діяння (у літературі їх прийнято називати передумовами, умовами, приводами, факторами криміналізації тощо); 2) ті, що характеризують сам процес криміналізації, певні загальні правила, яких повинен дотримуватись законодавець, криміналізуючи те чи інше діяння (зазвичай вони називаються принципами, критеріями, чинниками, формами криміналізації тощо). Відтак першу групу ми називатимемо передумовами, а другу – принципами.

Схожий підхід використовує й А. Д. Антонов, який виокремлює дві групи чинників, що впливають на криміналізацію: а) підстави кримінально-правової заборони, що виступають об'єктивними передумовами її встановлення; б) принципи криміналізації, що належать до законодавчої техніки. Зокрема, стосовно соціальних чинників криміналізації він використовує термін «підстави», а щодо системно-правових – «принципи» [8].

Зауважимо, що визнати слушною таку позицію можна лише частково. По-перше, принципи криміналізації автор фактично зводить лише до прийомів законодавчої техніки, хоча вони мають значно більший обсяг. Так, вимога відсутності надмірності заборони не може бути задоволена у рамках законодавчої техніки, адже це питання співвідношення суспільної небезпеки діяння із характером відповідальності за нього. По-друге, підстави криміналізації мають не тільки соціальний характер. Зокрема, міжнародна правова необхідність і допустимість відображають стан міжнародного законодавства та практики його застосування, за якого існує необхідність у встановленні кримінальної відповідальності за те чи інше діяння, тобто йдеться, ймовірніше, про юридичний чинник, ніж соціальний.

Специфіка дослідження полягає в тому, що будуть виокремлені і особливості врахування передумов та принципів криміналізації всієї групи злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, і дотримання цих передумов та принципів під час криміналізації окремих складів злочинів, що становлять таку групу.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення системи передумов криміналізації. Наприклад, І. Б. Газдайка-Василишин виокремлює такі чинники (обставини): суспільна небезпека діянь; їх відносна поширеність; доцільність протидії посяганням кримінально-правовими засобами; традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії цим посяганням; зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії відповідним посяганням [47, с. 35]. Такий підхід, з деякими уточненнями, вважаємо, може бути використаний і в рамках аналізу передумов криміналізації перешкодження діяльності. На нашу думку, такий чинник, як доцільність протидії кримінально-правовими засобами, можна поділити на дві передумови, які виокремлюють і в літературі: неможливість вирішення питання відповідальності у межах інших галузей законодавства та помірність позитивних і негативних наслідків криміналізації. Вважаємо також за доцільне додати до цього переліку таку передумову, як міжнародно-правова необхідність і допустимість криміналізації діяння. Відтак питання, які стосуються зарубіжного досвіду та традицій вітчизняної законодавчої практики щодо протидії перешкодженню діяльності, розглядатимуться в самостійних підрозділах роботи.

Передумови криміналізації перешкодження діяльності.

Суспільна небезпечність. Суспільною небезпекою в науковій літературі називається здатність діяння заподіювати шкоду суспільним відносинам, цінностям тощо або створювати реальну загрозу заподіяння такої шкоди. Для визнання певного діяння злочином необхідно, щоб воно могло заподіяти шкоду суспільним відносинам [241, с. 24].

Оскільки суспільна небезпечність як властивість злочину не може бути віднесена до якоїсь конкретної ознаки складу злочину, то для її встановлення як ознаки діяння необхідно дослідити й об'єктивні, і суб'єктивні ознаки складу злочину [142, с. 677], зокрема з'ясувати значущість об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкість наслідків, спосіб дії, стадію вчинення діяння, форму вини [68, с. 86]. Визначальною, зокрема, є саме спрямованість шкоди (реальної або потенційної), яка заподіюється злочином. Так, Ю. А. Демідов зазначає, що

для з'ясування суспільної небезпечності злочинів варто враховувати, на які соціальні цінності посягає діяння [60, с. 71].

Перешкоджання діяльності завжди є суспільно небезпечним діянням, оскільки полягає в обмеженні прав людини на законну діяльність, тобто в порушенні її прав та свобод, але ступінь суспільної небезпеки такого перешкоджання різний і залежить від різних чинників. По-перше, суспільна небезпека такого діяння залежить від характеру законної діяльності, рівня значущості для суспільства. Так, перешкоджання підприємницькій діяльності характеризується меншим ступенем суспільної небезпеки порівняно, наприклад, із перешкоджанням діяльності особи, яка виконує функції держави (працівника правоохоронного органу, народного депутата тощо). Суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ полягає у ймовірності заподіяти шкоду суспільним відносинам, що забезпечують обороноздатність України. Значущість цього об'єкта кримінально-правової охорони є безсумнівною. По-друге, суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності залежить від того, які саме права людини обмежуються або порушуються внаслідок перешкоджання діяльності. Перешкоджання діяльності журналіста, зокрема, може обмежувати право людини на доступ до інформації, а перешкоджання діяльності захисника – право на захист. Очевидно, що останнє характеризується вищим рівнем суспільної небезпеки. По-третє, суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності залежить від способу перешкоджання, інтенсивності порушення прав і свобод людини. Зазвичай законодавець не виокремлює конкретних способів перешкоджання законній діяльності, проте в деяких випадках визнає злочином тільки перешкоджання, учинене у конкретний спосіб. Так, незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 ККУ) визнається злочином тільки у тому разі, якщо таке діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства.

Неможливість вирішення питання відповідальності у межах інших галузей законодавства. Ця підстава тісно пов'язана зі суспільною небезпечністю. Оскільки кримінальна відповідальність є винятковим заходом і має застосовуватися

лише в тому випадку, коли можливості норм інших галузей законодавства вичерпані, то рівень суспільної небезпеки має бути таким, щоб застосування норм цивільного, адміністративного, трудового чи іншого законодавства навіть не розглядалося. Аналіз суспільної небезпеки перешкоджання законній діяльності засвідчив, що її ступінь достатній для встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння, адже пов'язаний із порушенням основних прав і свобод людини та громадянина. Водночас через широкий спектр способів перешкоджання законній діяльності є ймовірність запровадження інших видів юридичної відповідальності за окремі види перешкоджання законній діяльності, які характеризуються меншим рівнем суспільної небезпеки. Так, КУпАП містить норми про адміністративну відповідальність за перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного (ст. 185-5), виконанню робіт, пов'язаних з обслуговуванням об'єктів електроенергетики (ст. 185-12), проведенню перевірок уповноваженими особами органів доходів і зборів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (ст. 188-23) та інші.

Відносна поширеність. Цей принцип криміналізації означає, що діяння, яке криміналізується, є проявом певних суспільних тенденцій і закономірностей. Тобто воно має бути не випадковим і не одиничним виявом діяльності певного суб'єкта. Однак у цього принципу є й інший, зворотний, бік. Злочинне діяння є діянням девіантним. Відтак воно не може бути надто поширеним у суспільстві. Надмірна поширеність діяння, навіть якщо воно становить суспільну небезпеку, є аргументом не за, а проти криміналізації [143, с. 218].

За даними ГПУ, наприкінці 2016 р. за статтями ККУ, які передбачають відповідальність за вчинення злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, на обліку знаходилися кримінальні провадження у такій кількості: перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ (ст. 114-1) – 9; перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170) – 32; перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171) – 102; перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180) – 6; перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340) – 12 [205]. Відтак, згідно зі

статистикою, поширеність учинення перешкоджання законній діяльності є відносною. З одного боку, такі діяння не є одиничними, випадковими, з іншого, – не перетворились на повсякденність, «норму» суспільного життя.

Помірність позитивних і негативних наслідків криміналізації. Зміст цієї передумови полягає в тому, що позитивні наслідки застосування норм кримінального права мають переважати над негативними соціальними наслідками, які неминуче настають від криміналізації тих чи інших діянь [143, с. 220–224]. Відомо, що кримінальна відповідальність за її реалізації породжує певні негативні соціальні наслідки: це може бути і деформація підданої покаранню людини, і деформація міжособистісних стосунків (наприклад, сімейних), і певна деформація економічних відносин.

На нашу думку, забезпечення нормальної законної діяльності у найбільш важливих соціальних сферах життя, захист прав і свобод людини і громадянина за своєю значущістю суттєво переважає негативні наслідки криміналізації цих діянь. Більшість злочинів, що полягають у перешкодженні законній діяльності, є злочинами невеликої або середньої тяжкості, а отже, не підлягають суворому покаранню; до них може застосовуватись широкий спектр видів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Це, своєю чергою, дає змогу мінімізувати для винної особи негативні наслідки притягнення її до кримінальної відповідальності за такі злочини.

Водночас притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 114-1 ККУ може означати для особи позбавлення волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років. Проте такі негативні наслідки для злочинця є цілком обґрунтованою та співмірною реакцією держави на порушення відносин щодо забезпечення функціонування національної безпеки України.

Міжнародно-правова необхідність і допустимість. Ця передумова (підстава) полягає в тому, що криміналізація або декриміналізація конкретного діяння потребує, зокрема, систематичного упорядкування кримінального законодавства відповідно до державних міжнародних зобов'язань щодо боротьби зі злочинністю. Ця передумова має двоякий характер. З одного боку (у частині криміналізації), Україна зобов'язана увідповіднювати кримінальне

законодавство з міжнародними зобов'язаннями у сфері протидії злочинності. З іншого, – будь-яка запланована зміна кримінального закону повинна попередньо оцінюватися з огляду на її відповідність зазначеним зобов'язанням. Врешті, унеможлиблюється криміналізація тих діянь, які, згідно з нормами міжнародного права, є неприпустимими, а раніше криміналізовані такі діяння підлягають декриміналізації [9, с. 165].

Міжнародні нормативно-правові акти допускають установлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності. Навіть більше, у цих актах неодноразово наголошувалось на необхідності забезпечення державою можливості реалізувати основні права і свободи людини та громадянина, у тому числі за допомогою кримінально-правових норм. Про це йдеться, зокрема, у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права тощо.

Принципи криміналізації перешкодження діяльності.

Конституційна адекватність. Ця вимога визначає, «чи не суперечить законодавча новела Конституції». Лише за умови «не суперечить» є можлива дія конкретного акта криміналізації чи декриміналізації [143, с. 231]. Не можна криміналізувати те, що визначено або навіть гарантовано Конституцією [9, с. 165].

Установлення кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності не суперечить Конституції України. Більше того, норми Конституції України містять пряму заборону обмежувати права і свободи людини і громадянина, крім випадків, передбачених у законі, за рішенням суду, з метою охорони громадського порядку тощо. Отже, незаконне перешкодження реалізації прав і свобод є порушенням Конституції України і має підлягати відповідальності, у тому числі кримінальній.

Системно-правова несуперечливість. Цей принцип вимагає з'ясування, чи не суперечить імовірна криміналізація нормам інших галузей права, тобто чи не визнає вона злочинним діяння, дозволене іншими чинними законами [143, с. 231].

Норми про кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності загалом відповідають системі права, не суперечать нормам інших галузей законодавства. Так, наприклад, у ч. 3 ст. 24 ЗУ «Про інформацію» зазначено, що умисне перешкодження законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків (за критику) підлягає відповідальності згідно із законами України [182]. Цій нормі кореспондує ст. 171 ККУ, яка передбачає відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів.

Процесуальна здійсненність переслідування. Функціональність та ефективність тієї чи іншої норми про кримінальну відповідальність імовірні лише у тому разі, якщо всі передбачені нормою ознаки складу злочину можуть бути доведені. Це означає, що будь-яка ознака складу злочину має бути сформульована так, щоб факт її існування якнайповніше міг бути виявлений і доведений: із достатнім ступенем достовірності, процесуально допустимими діями, без шкоди для моралі та позитивних міжособистісних стосунків між людьми [143, с. 232].

На нашу думку, злочини, що полягають у перешкодженні законній діяльності, можуть бути доведені у звичному порядку. Таке твердження ґрунтується на тому, що відповідні статті (частини статей) ККУ містять здебільшого вказівку на об'єктивні ознаки складу злочину (діяння, час, спосіб тощо), які можуть бути зафіксованими та доведеними у встановленому законом порядку, і майже не охоплюють вказівок на специфічні ознаки суб'єктивної сторони злочину, які доволі складно встановити та довести. Саме тому законодавцеві доцільно відмовитись від використання в ККУ конструкції «з метою перешкодження їхній діяльності».

Відсутність прогалін у законі й надмірності заборони (економії кримінально-правової репресії). Норма про кримінальну відповідальність не повинна мати прогалін, а відтак лишати безкарними певні прояви суспільно небезпечної поведінки, але й не може встановлювати відповідальність, коли в цьому немає необхідності (діяння не є суспільно небезпечним або за нього передбачено кримінальну відповідальність в інших нормах) [143, с. 235].

Система злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, охоплює широке коло суспільно небезпечних діянь. Проте, на думку дослідників, прогаліни у межах криміналізації перешкоджання законній діяльності таки простежуються.

Так, І. Б. Медицький зазначає, що ст. 114-1 ККУ містить вказівку на обстановку вчинення злочину – «особливий період», який охоплює час мобілізації, воєнний час і, частково, відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст. 1 ЗУ «Про оборону»). Водночас зі сфери дії норми буде виключено делікти, вчинені в умовах «надзвичайного стану», який може бути введений «при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства» і передбачає надання військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу (ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану») [124, с. 107–108].

Поняття «законна діяльність ЗСУ або інших ВФ», зокрема, є надмірно широким, адже охоплює не тільки діяльність, безпосередньо пов'язану із захистом територіальної цілісності, незалежності держави тощо, а й здійснення, наприклад, господарської діяльності. У цьому разі криміналізацію перешкоджання діяльності ЗСУ або інших ВФ (нагадаємо, йдеться про тяжкий злочин) доцільно обмежити.

Наприклад, О. З. Мармура під законною діяльністю пропонує розуміти лише ту діяльність, яка прямо впливає із положень законодавства, спрямована на реалізацію завдань, які стоять перед тими чи іншими ВФ [120, с. 104].

Своєю чергою, Р. Л. Чорний не просто пропонує вузько тлумачити поняття «законна діяльність» у диспозиції ст. 114-1 ККУ, а й установити відповідальність виключно за вчинення суспільно небезпечних діянь, які полягають у перешкоджанні діяльності ЗСУ чи інших ВФ, безпосередньо пов'язаній із виконанням їхніх основних функцій і завдань [249, с. 161].

Законодавчі зміни до диспозиції ст. 114-1 ККУ підтримує й І. Б. Усенко, котрий вважає, що «законна діяльність» – занадто широке визначення, яке потребує певного обмеження. Крім цього, у статтях такого змісту, щоб уникнути невиправданого розширювального тлумачення, прийнято розкривати конкретні форми «перешкоджання» [235].

Інший варіант розв'язання цієї проблеми пропонує І. Б. Медицький, на думку якого, доцільно доповнити конструкцію ст. 114-1 ККУ вказівкою на мету злочинної діяльності, яка є конститутивним елементом більшості складів злочинів Розділу I Особливої частини ККУ. Це дасть змогу конкретизувати об'єкт посягання – суспільні відносини у сфері обороноздатності держави як складову національної безпеки України [124, с. 107].

На наш погляд, увідповіднити зміст диспозиції ст. 114-1 ККУ в частині формулювання «законна діяльність» із вимогами такого принципу криміналізації діяння, як «ненадмірність заборони», можна, доповнивши текст цієї статті вказівкою на діяльність ЗСУ та інших ВФ, безпосередньо пов'язану із захистом національної безпеки України.

С. Я. Лихова як приклад надмірності криміналізації називає положення ст. 171 ККУ. За такі діяння як цькування, залякування, кримінальна відповідальність в інших статтях ККУ не передбачена. Окремі діяння, що охоплює ця норма, належать до об'єктивної сторони складів злочинів проти життя та здоров'я. Щодо таких діянь, як звільнення з роботи, позбавлення винагороди тощо, то вони підлягають відповідальності за порушення трудових прав (ст. 172 ККУ). Сумнівною, на думку авторки, є і достатність ступеня суспільної небезпеки умисної незаконної відмови надати журналістові статистичні дані чи дозвіл ознайомитися з архівними, бібліотечними чи музейними фондами або незаконного недопущення журналістів у район стихійного лиха. Тобто самостійних ознак діяння, яке полягає у перешкодженні законній діяльності журналістів і за які слід було б встановити кримінальну відповідальність, практично немає [108, с. 113–115].

Іншу позицію має Я. С. Безпала, яка зазначає, що встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання роботі журналіста є

важливою формою державного захисту представників ЗМІ від протиправних дій з боку окремих осіб. Інформаційна діяльність, яку здійснюють журналісти, може базуватися на високих професійних стандартах і бути спрямованою на об'єктивне інформування своєї аудиторії тільки тоді, коли суб'єкти такої діяльності гарантовано можуть скористатися захистом у разі посягання на порядок реалізації їхніх професійних прав [15, с. 191].

Подібну думку має і О. О. Костенко, яка зазначає, що шкода, що заподіюється суспільству за відсутності правдивої або наявності неправдивої інформації у ЗМІ, величезна. Будь-яка людина вчиняє те чи інше діяння або відмовляється від нього завдяки аналізу даних про об'єктивну реальність. Оскільки більшість даних про соціальні події ми отримуємо не через безпосереднє сприйняття, а від ЗМІ (друковані ЗМІ, телебачення, радіо, Інтернет), то можна дійти висновку, що велика кількість важливих рішень приймається на основі інформації, наданої ЗМІ. Як приклад авторка наводить участь громадян у виборах. Більшість інформації про того чи іншого кандидата ми отримуємо від ЗМІ, відтак суспільна надважливість прийняття рішення про обрання одного з кандидатів громадянами України є безсумнівною. З огляду на це, можна стверджувати, що криміналізація перешкоджання законній діяльності журналіста як засіб охорони прав людини у сфері обігу інформації, на її думку, є виправданою [89, с. 258].

Важливість роботи журналіста полягає не тільки в забезпеченні отримання широким колом осіб правдивої інформації, але й у забезпеченні можливості доступу до окремої інформації загалом, адже доволі часто тільки від журналістів можна отримати інформацію про певні події, їхня діяльність є запорукою того, що влада або інші особи не зможуть приховати певні факти чи події. Тому кримінально-правовий захист такої суспільно корисної діяльності видається цілком виправданим.

Визначеність, єдність термінології та повнота складу. Криміналізація будь-якого суспільно небезпечного діяння, щоб мати практичні результати та виражати справжню волю законодавця, має відбуватися у певних рамках, згідно з мовою закону, термінах – однакових для Загальної та Особливої частин чинного кримінального законодавства [143, с. 238]. Крім цього, у разі

бланкетної диспозиції нової норми, терміни, застосовані для опису злочинного діяння, мають використовуватися саме у тому значенні, в якому вони вживаються в регулятивному законодавстві. Точність кримінального закону вимагає єдиної застосовуваної термінології (одне поняття повинне позначатися тим самим терміном і навпаки), уживання однозначних термінів, що виключають двозначність і багатозначність їхнього тлумачення, єдності способів викладу однотипних формулювань, відмови від синонімії [9, с. 154].

Своєю чергою, єдності термінології щодо злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, немає. Як уже зазначалося, для позначення однакових діянь у ККУ використовуються різні терміни: «перешкоджання» (ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 382, 386), «створення перешкод» (ст. 397), «протидія» (ст.ст. 206, 391) тощо.

Оскільки криміналізація – це формулювання в законі нового складу злочину, то необхідно описати ознаки складу злочину якомога повніше та точніше, щоб уникнути неоднозначності їхнього тлумачення у правозастосуванні. Традиційно під час формулювання тексту нової статті кримінального закону найбільш повно описується така ознака об'єктивної сторони злочину, як діяння – зовнішня ознака злочину.

Щодо злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, законодавець, за правило, вказує тільки на діяння – перешкоджання законній діяльності. У ст. 114-1 ККУ додатково вказується час злочину – особливий період; ст. 180 ККУ – наслідок у виді зриву або загрози зриву релігійного обряду; ст. 340 ККУ – спосіб учинення злочину (із застосуванням фізичного насильства) та суб'єкт злочину (службова особа). Застосовуючи системне тлумачення, можна точно встановити майже всі ознаки цих злочинів.

Відтак перешкоджання законній діяльності є суспільно небезпечним діянням, щодо окремих проявів якого існували і надалі існують передумови криміналізації. Попри те, здійснюючи криміналізацію, законодавець не додержав усіх принципів криміналізації, що засвідчує необхідність подальших досліджень у цій сфері і внесення певних змін до кримінального законодавства.

1.5 Історичний та зарубіжний досвід регламентації відповідальності за перешкодження діяльності

Без розуміння минулого не може бути розуміння майбутнього [243, с. 3]. Історичний аналіз проблеми злочину і покарання та вивчення першоджерел допоможе пізнати внутрішні закономірності еволюції права, опанувати державно-правову лексику, юридичну термінологію, відшукати витoki національного права і певною мірою використовувати історичний досвід у сучасному законотворенні [204, с. 59].

Першим відомим нам кодифікованим збірником давньоруських юридичних норм є «Руська Правда», вона найповніше зберегла давні положення звичаєвого права Русі–України [213, с. 4]. Саме тому дослідження історичного розвитку норм про відповідальність за перешкодження діяльності доцільно починати з аналізу цієї пам'ятки права.

Законодавство цього періоду не мало чіткої правової регламентації суспільних відносин, відтак поняття «законна діяльність» як такого ще не було. Елементи кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності за часів Руської Правди можна знайти хіба що в положеннях, які передбачають підвищену відповідальність за посягання на життя та здоров'я княжих слуг та дружинників. Правові норми того часу були спрямовані перш за все на захист діяльності осіб, які забезпечували виконання княжої волі. Це пояснюється тим, що князівська влада уособлювала державну владу та державу, а процес формування давньоруської народності, її єдності змушував державну владу захищати її інтереси правовими методами [26, с. 11].

У цей час виникають і норми про відповідальність за перешкодження у сфері сімейних відносин. Так, у Статуті князя Ярослава (Коротка редакція) зазначалась заборона батькам перешкоджати бажанню дітей одружитися чи вийти заміж [243, с. 68].

Сягнувши найвищого свого розвитку за часів правління Ярослава Мудрого, Київська Русь зазнає феодалної роздробленості й поступово розпадається на численні, фактично не пов'язані одна з одною, землі. Врешті це

призвело до захоплення території сучасної України сусідніми державами та зникнення Київської Русі з політичної карти Європи. Характерною особливістю цього процесу стало те, що одна частина нашої держави (більшою мірою правобережна територія та деякі території Лівобережжя) потрапила під литовсько-польський вплив, тоді як інша (більша частина Лівобережжя) поступово опинилась під впливом Московії [66, с. 14].

Після того, як частина українських земель стала складовою нової держави – Великого князівства Литовського, Литовської держави, регламентування суспільних відносин загалом не змінилося. Як раніше, діє апробоване віками звичаєве право, Руська Правда, з'являються привілеї земські, обласні тощо. Проте реалії життя потребували появи загальнообов'язкового акта, який би по-новому, ураховуючи попередній досвід, урегулював суспільні відносини. Першою спробою однакового регулювання деяких суспільних відносин (кримінальних, цивільних, процесуальних) став Судебник 1468 року або, як його ще називають, Статут Казимира [201, с. 59–60].

Цей нормативно-правовий акт також не містив спеціальних норм, які б чітко закріплювали відповідальність за перешкодження законній діяльності. Він зберігає тенденції розвитку кримінального законодавства – кримінально-правову охорону, передусім представників держави, та захист інтересів правосуддя як гарантій безперешкодного виконання ними своїх функцій.

Однією з найвизначніших подій розвитку кримінального законодавства початку XVI ст. було укладення Литовських статутів, у яких уперше вирізняються галузі законодавства, більш детально регламентуються окремі види діяльності, а, відповідно, збільшується кількість норм, які встановлюють відповідальність за перешкодження законній діяльності.

Ціла низка статей Статуту Великого князівства Литовського 1529 р. присвячена відповідальності за перешкодження реалізації княжої влади, невиконання судових рішень та невідкорення княжій волі.

Відповідно до ст. 9 розділу 12 Статуту 1529 р., міщанам та іншим підданам заборонялось за кредити свавільно відбирати власність селян, а також чинить іншу, духовних і світських грабувати, учиняти перешкоди й так домагатись від них

відновлення у правах [208, с. 287]. Відтак уперше з'являється норма, що передбачає відповідальність за перешкоджання діяльності селян, людей духовних і світських з метою вимагання повернути борг. Існували й норми про відповідальність за перешкоджання проведенню окремих слідчих дій, зокрема обшуку.

У Статуті 1588 р. посилюється правовий захист діяльності возних (різновид судових приставів, який може виконувати і функції дізнавача). Отримали розвиток і норми про відповідальність за невиконання судового рішення. З'являється вказівка на відповідальність за перешкоджання виконанню судового рішення. Литовські статuti підтримують тенденцію закріплення відповідальності передусім за перешкоджання діяльності представників влади та здійсненню правосуддя, проте більш детальна правова регламентація цих відносин сприяла збільшенню кількості норм про відповідальність за перешкоджання такій діяльності.

Тоді ж українські землі Лівобережної України підпадають під владу Московської держави, що зумовлює необхідність дослідження законодавчих актів, які діяли в Московській державі на той час.

Вагоме місце в регулюванні суспільних відносин посідав Судебник 1497 р. Цей нормативно-правовий акт синтезував положення Руської Правди, а також численних зводів законів, які діяли на різних територіях Київської Русі в період її феодальної роздробленості [144, с. 50]. Однак Судебник 1497 р. та Судебник 1550 р. не містили спеціальних норм про відповідальність за перешкоджання законній діяльності. Це можна пояснити низьким рівнем правової регламентації суспільних відносин того часу. Влада монарха була майже абсолютною, вона підтримувалась за допомогою розвиненого апарату примусу, який забезпечував реалізацію волі монарха. За таких умов необхідності у правовому забезпеченні захисту законної діяльності, мабуть, не було.

Подальший розвиток кримінального законодавства простежується у Соборному Уложенні 1649 р. (Уложення царя Олексія Михайловича).

У ст. 2 Глави 1 Соборного Уложення 1649 р. вперше з'являється відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду, зокрема такий злочин карався смертною карою: «А будет какой бесчинник пришед в

церковь Божию во время святыя Литургии, и каким ни буди обычаем, Божественныя Литургии совершити не даст, и его изымав и сыскав про него допряма, что он так учинит, казнити смертию безо всякия пощады» [148, с. 22]. Поява цієї норми зумовлена посиленням ролі церкви й недостатністю важелів впливу на порушників з боку церковної влади.

Норми про відповідальність за перешкодження законній діяльності містились і в артикулах Петра I.

Відповідно до артикулу 45 Статуту військового 1716 р., передбачено відповідальність для осіб, які сварять, чинять супротив або перешкоджають діяльності вартового, патрульного або «рунду». Окремим кваліфікованим видом цього злочину є погроза зброєю, напад або заподіяння іншої шкоди чи перешкод караулу, вартовому, патрульному або «рунду» [149, с. 331–332] (напад на зазначених осіб карався і відповідно до ст. 34 Книги 5 Морського статуту 1920 р., але за просте перешкодження зазначений акт відповідальності в окремій нормі не передбачав) [149, с. 499]. Також, згідно з артикулом 204 Статуту військового 1716 р., покаранню підлягали особи, які перечили, перешкождали або чинили опір генералу-гевальдігеру, профосам та іншим судейським служителям, а відтак перешкождали виконанню ними своїх обов'язків, затриманню винного, відправленню страти катом. Таке діяння прирівнювалось до опору начальству [149, с. 367]. Отже, для законодавства того часу опір та перешкодження були однорідними діяннями, за які була передбачена однакова відповідальність.

Упродовж XVIII ст. було здійснено кілька спроб кодифікації права козацької України. Найвідомішою з кодифікацій українського права першої половини XVIII ст. були Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. (далі – Права), які вважають визначною пам'яткою кодифікації законів Східної Європи і, звичайно, найпершим джерелом для вивчення історії українського права взагалі й кримінального зокрема [213, с. 23].

У пунктах 4, 5 артикулу 32 Глави 8 Прав зазначається, що особа, яка не має майна в кількості, достатній для задоволення майнових вимог позивача за вироком суду, підлягає арешту, допоки за неї не поручаться. Якщо ж хтось

перешкоджає возному взяти таку особу під арешт, то він підлягає такому ж покаранню, як і особа, яка була визнана винною за вироком суду [169, с. 202].

В статті 2 Глави 17 Прав визначається відповідальність для осіб, які перешкоджають межуванню, тобто проведенню межі між земельними ділянками, щодо яких є спір. Також в статті 5 цієї ж глави передбачено відповідальність і для самих «межівників» за затягування процесу розмежування шляхом нез'явлення без поважних причин [169, с. 495–497, 502].

В статті 14 Глави 20 Прав передбачено відповідальність для осіб, які перешкоджають звільненню особи, яка незаконно утримується у приватній в'язниці [169, с. 581–583].

Таким чином, Права, за якими судиться малоросійський народ не просто охопили положення норм правових актів, що діяли на території України, а й містили деякі особливості правового регулювання відповідальності за перешкоджання законній діяльності.

Подальший розвиток законодавства Росії пов'язаний із прийняттям Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., яке стало першим суто кримінально-правовим кодифікованим актом.

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. (далі – Уложення 1845 р.) детально регламентує злочини проти церкви та віри, у тому числі і завдяки встановленню відповідальності за перешкоджання свободі віросповідання. Так, у ст. 192 визначається покарання для мусульман та іудеїв, які, уклавши шлюб з особами християнської віри, перешкоджають іншому з подружжя або дітям вільно здійснювати релігійні обряди [233, с. 67]. У ст. 199 передбачено відповідальність за перешкоджання будь-кому добровільно приєднатися до Православної церкви, а обтяжуючою ознакою цього злочину є вчинення його шляхом погроз, гноблення або насильства [233, с. 70]. За ст. 224, підлягають відповідальності особи, які з обдуманим наміром або умислом переривають богослужіння побоями або іншими насильницькими діями проти священнослужителів [233, с. 80]. Відповідно до ст. 227, покаранню підлягають особи, які з умислом образили зухвалими та грубими словами священнослужителя під час відправлення богослужіння, що призвело до його переривання або зупинки

[233, с. 82]. Якщо особа під час хресної ходи або перед її початком зупиниться на призначеному для ходи місці і тим самим перешкодить їй, то вона береться під варту до закінчення обряду, згідно зі ст. 239. Якщо ж винний проявляє неповагу до обряду або перешкоджання здійснюється кількома особами з наміром ввести у спокусу, то відповідальність підвищується до арешту від трьох тижнів до трьох місяців [233, с. 86]. У ст. 240 зазначається, що особа, яка під час відправлення духовних потреб або молитви у громадських установах або приватних будинках зробить щось непристойне з наміром перешкодити їхньому здійсненню, підлягає відповідальності у виді арешту терміном від семи днів до трьох тижнів [233, с. 86].

У ст. 1505 Уложення 1845 р. закріплено відповідальність для мешканців узбережжя за перешкоджання рятуванню судна, що зазнало лиха, та товарів з нього [233, с. 600]. Схожу норму, але стосовно не тільки торгових суден, передбачено у ст. 1645 Уложення 1845 р., де зазначається, що підлягає відповідальності особа, яка перешкоджала людям рятуватися з корабля чи іншого судна, що зазнало або зазнає катастрофи, вийти їм на берег або іншим надавати таким людям допомогу. Таке діяння прирівнювалось до умисного вбивства. А у ч. 2 ст. 1647 Уложення 1845 р. передбачалась відповідальність за перешкоджання рятуванню майна: корпусу корабля чи іншого судна, що зазнало катастрофи, сіток для вилову риби, товарів та інших речей, що знаходились на ньому [233, с. 651].

З'являється відповідальність за перешкоджання проведенню зборів. Так, у ст. 1878 Уложення 1845 р. зазначається, що відповідальності підлягає посадова особа, яка з використанням влади, всупереч положенням закону і без поважних причин перешкоджала складанню або з'їзду зборів дворянства чи інших станів або вільним діям цих зборів на підставі передбачених правил. А у ст. 1879 Уложення 1845 р. закріплено відповідальність для керівництва таких зборів, які, порушуючи правила таких зборів, перешкоджали їхнім діям або в чомусь їх обмежували [233, с. 725–726].

На відміну від російського законодавства, яке закріплювало панівне положення християнської віри і встановлювало кримінально-правову охорону здійснення релігійного обряду саме цієї віри, у кримінальному законодавстві, що діяло на території Західної України (Австрійські кримінальні уложення 1803

та 1852 років, Угорське кримінальне уложення про злочини та проступки 1879 р.), забезпечувало рівний захист від перешкоджання проведенню релігійних обрядів будь-якої віри. Так, у § 190 Угорського кримінального уложення про злочини та проступки 1879 р. закріплювалась відповідальність за перешкоджання або зрив шляхом насильства відправлення культу будь-якої з визнаних державою релігій [118, с. 277].

Останнім джерелом кримінального права царської Росії стало Кримінальне уложення 1903 р., у якому також багато уваги приділялось відповідальності за перешкоджання законній діяльності.

У ст. 75 Уложення 1903 р. передбачено відповідальність за непристойний крик, шум або інше безчинство, що перешкоджає відправленню громадського християнського богослужіння або вчинене в церкві, каплиці чи християнському молитовному будинку. Кваліфікуючими ознаками цього діяння є вчинення злочину групою осіб («толпою»), наслідок у вигляді переривання богослужіння, мета – перешкоджання богослужінню. Зокрема, найтяжчий злочин – це поєднання мети перешкоджання богослужінню із наслідком у виді його переривання або вчинення такого злочину групою осіб [221, с. 17].

У ст. 80 Уложення 1903 р. зазначається, що відповідальності підлягає винний у перешкоджанні шляхом насильства над особою або погрози насильством відправити богослужіння або обряд, встановлені правилами визнаного в Росії віросповідання, до якого належить особа, або у перешкоджанні участі в такому богослужінні чи обряді. Кваліфікуючою ознакою цього злочину є вчинення його щодо священнослужителя християнського віросповідання або духовної особи нехристиянського віросповідання. У цьому контексті Н. С. Таганцев зазначає, що такі діяння підпадають під дію загальних норм про примушування, адже особа, яка перешкоджає відправляти богослужіння, змушує відтак відмовитись від належного їй права або терпіти те, на що особа, яка примушує, не має права. Але через важливість права, яке порушується винним, існування спеціальної норми видається доцільним [221, с. 161].

У ст. 81 Уложення 1903 р. передбачено відповідальність для особи нехристиянського віросповідання за перешкоджання без застосування

насильства чи погроз християнинові, який перебуває у нього на службі або на роботі, навчанні ремеслу, виконати релігійний обов'язок його віросповідання або взяти участь у святкуванні встановленого віросповіданням недільного або іншого святкового дня [222, с. 18].

У ст. 95 Уложення 1903 р. зазначається, що відповідальності підлягає особа, яка перешкоджала прийняти православну віру особі, яка бажала цього, вдаючись до насильства над особою або погрози [222, с. 21]. Н. С. Таганцев з цього приводу зазначає, що провідне становище православної церкви в державі того часу, окрім заборони будь-якого відступлення від неї та права пріоритетної пропаганди серед іновірців, полягає ще й у тому, що закон заохочує будь-яке приєднання до православної віри, а перешкоджання приєднанню до православної віри із застосуванням насильства є тяжким посяганням на свободу особистості й на свободу віросповідання [221, с. 177].

У ст. 555 Уложення 1903 р. передбачено відповідальність за пошкодження протипожежного або рятувального спорядження з метою перешкодити гасінню пожежі або рятуванню осіб, для життя яких існувала небезпека [222, с. 110].

Кримінальне законодавство в УНР доби Української Центральної ради, з одного боку, ґрунтувалося на кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві Російської імперії зі змінами, внесеними Тимчасовим урядом, а з іншого, – власних нормативних актах, котрі встановлювали нові кримінальні норми, доповнювали, змінювали чи скасовували вже наявні. Подекуди видавалися законодавчі акти місцевих органів влади, що визначали, які діяння в певному повіті чи волості є злочинними, і міри покарання за них. Існувала також місце законодавча ініціатива судових органів, які внаслідок застарілості законодавчої бази самі змушені були вирішувати, які діяння вважати злочином і яку міру покарання за них слід установлювати [213, с. 38].

Відповідальності за перешкоджання законній діяльності на той час приділялось не так багато уваги. Це пов'язано зі складною політичною й економічною ситуацією в країні. В умовах коли за кілька років неодноразово змінювались різні влади, майже не припинялись військові дії, питання правового

регулювання суспільних відносин та відповідальності за перешкодження відповідній законній діяльності аж ніяк не було первинним.

Норми про відповідальність за перешкодження діяльності свій подальший розвиток отримали у КК УСРР 1922 і 1927 рр.

У ст. 79-1 КК УСРР 1922 р. та ст. 202 КК УСРР 1927 р. було передбачено відповідальність за перешкодження особі, зобов'язаній вивчати грамоту, відвідувати школу [19, с. 467; 20, с. 361].

Одними із альтернативних діянь, за які передбачалась відповідальність у ст. 87-1 КК УСРР 1922 р., були перешкодження викладанню державних мов та перешкодження викладанню однією з державних мов [19, с. 469].

Відповідно до ст. 125 КК УСРР 1922 р., відповідальності підлягала особа, яка перешкождала відправленню релігійних обрядів, що не порушують громадський порядок і не супроводжуються посяганням на права громадян [19, с. 476]. Ідентичні норми існували й у ст. 115 КК УСРР 1927 р. [20, с. 345] та ст. 139 КК УРСР 1960 р. [101].

У ст. 125-2 КК УСРР 1922 р. передбачалась відповідальність за перешкодження похованню на кладовищі за обрядом цивільних похорон [19, с. 476].

Ст. 134 КК УСРР 1922 р. закріплювала відповідальність за перешкодження законній діяльності фабзаводкомів профспілок та уповноважених ними осіб або перешкодження використанню ними своїх прав [19, с. 478–479]. Схожу норму було закріплено у ст. 123 КК УСРР 1927 р. [20, с. 347].

Норми про відповідальність за перешкодження законній діяльності стали найбільш наближеними до чинних із прийняттям КК УРСР 1960 р.

У ст. 132 КК УРСР 1960 р. передбачалась відповідальність за перешкодження законній діяльності професійних спілок або їхніх органів, у ст. 139 – за перешкодження відправленню релігійних обрядів, а у ст. 180 – за перешкодження явці свідка, потерпілого, експерта до суду, органів слідства чи дізнання [101].

1996 року кодекс було доповнено ст. 155-8, яка передбачала відповідальність за протидію законній підприємницькій діяльності [175].

Отже, розвиток та поява нових норм про відповідальність за перешкодження законній діяльності відбуваються у 90-ті роки минулого століття. На наш погляд,

це пов'язано зі складними політичними та соціально-економічними умовами, в яких опинилась наша держава. Розвиток громадського руху, занепад рівня довіри громадян до державних інституцій та інші чинники зумовили необхідність законодавчого захисту законної діяльності від перешкоджання.

Далі наведемо дані щодо історичного розвитку злочинів, що розглядаються.

Перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ (ст. 114-1 ККУ) практично не має історії розвитку. Певним прототипом цієї кримінально-правової норми можна вважати хіба що положення артикулу 45 Статуту військового 1716 р. Петра I, у якому було передбачено відповідальність для осіб, які сварять, чинять супротив або перешкоджають діяльності вартового, патрульного або «рунду» [149, с. 331–332].

Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 ККУ) також має не дуже давню історію. Уперше відповідальність за подібний злочин закріплюється у ст.ст. 1878, 1879 Уложення 1845 р., в яких передбачалась відповідальність посадових осіб за перешкоджання скликанню або з'їзду зборів дворянства чи інших станів, або вільним діям цих зборів, а також керівництва зборів – за перешкоджання діяльності зборів або обмеження їхньої діяльності [233, с. 725–726]. Подальший розвиток регламентації відповідальності за цей злочин пов'язаний із радянським періодом. Відповідальність за перешкоджання діяльності профспілок, їхніх органів або уповноважених ними осіб закріплювалась у ст. 134 КК УСРР 1922 р., ст. 123 КК УСРР 1927 р., ст. 132 КК УРСР 1960 р. Практично у такому ж вигляді вона постала у ККУ 2001 року. Єдиною відмінністю стало розширення кола потерпілих від цього злочину: крім профспілок, сучасний законодавець відносить до них політичні партії та громадські організації.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 ККУ), як і сама професія журналіста, є порівняно новим явищем, тому відповідальність за цей злочин – новела кримінального законодавства. Її поява у ККУ 2001 р. та подальший розвиток пов'язані з посиленням значення діяльності журналіста для суспільства.

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 ККУ) – злочин із найбільш давньою історією серед усіх злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності. Релігія та церква завжди виконували важливу роль у суспільстві, тому правовому захисту релігійної діяльності приділялась значна увага. Проте церква завжди мала свої важелі впливу на осіб, які перешкоджали релігійній діяльності, тому потреба у правовому захисті релігійної діяльності з'являється лише із відокремленням державної влади від церковної. Уперше окрема норма, яка передбачала відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійному обряду, з'явилась у ст. 2 Глави 1 Соборного Уложення 1649 р. і передбачала покарання у виді смертної кари [148, с. 22]. Як уже зазначалось, розвиток норм про відповідальності за цей злочин на українських землях залежав від того, під владою якої держави вони перебували. Якщо на східних землях, які були під юрисдикцією російського (московського) законодавства, то захищалася православна церква та її релігійні обряди, тоді як на західних землях – право на проведення релігійних обрядів будь-якої церкви, яка була визнана в державі.

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. містило значну кількість норм, які передбачали відповідальність за перешкоджання діяльності. Така відповідальність залежала від суб'єкта злочину (якої віри дотримувався винний), способу його вчинення (зі застосуванням насильства чи без такого), наслідків, до яких призвело діяння (чи вдалося зірвати проведення обряду) тощо [233, с. 67–86].

Згодом російське кримінальне законодавство розширює сферу дії кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність за перешкоджання проведенню релігійного обряду, за рахунок інших, визнаних державою віросповідань [221, с. 161]. Проте християнська релігія все одно має більший кримінально-правовий захист порівняно з іншими, адже перешкоджання приєднанню до православної віри із застосуванням насильства вважалось тяжким посяганням на свободу особи і на свободу віросповідання, тоді як інші релігії такого захисту не мали, а приєднання до християнської віри всіляко стимулювалося з боку держави [221, с. 177].

У радянський період роль церкви та релігії значно занепала, тож кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду була суттєво

обмежена. За КК УСРР 1922 р., КК УСРР 1927 р. та КК УРСР 1960 р. кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду встановлювалась лише, якщо такий обряд не порушував громадський порядок і не супроводжувався посяганням на права громадян [19, с. 476; 20, с. 345; 101].

Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 ККУ) є також доволі новим злочином, поява якого пов'язана зі становленням та розвитком громадянського суспільства, необхідністю захисту прав і свобод громадян. Окрема норма, яка передбачала відповідальність за цей злочин, уперше з'явилась у ККУ 2001 р.

Для усвідомлення переваг і недоліків національного кримінального законодавства й подальшого розроблення теоретичних та прикладних проблем відповідальності за перешкоджання законній діяльності доцільно звернутись до досвіду законодавця інших країн, адже порівняльне правознавство сприяє кращому пізнанню національного права, оскільки очевидно, що специфічні особливості національної правової системи дають змогу «учитися на чужих помилках» [245, с. 8–9].

Аналізуючи зарубіжне кримінальне законодавство, зауважимо і на загальній системі злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, і на особливостях окремих складів. Адже, як уже зазначалось, таких злочинів доволі багато, однак основну увагу приділятимемо тільки складам злочинам, передбаченим у ст.ст. 114-1, 170, 171, 340 ККУ.

Найбільш наближеним до законодавства України є кримінальне законодавство країн пострадянського простору. Так, майже у всіх кримінальних кодексах (РФ, Узбекистану, Казахстану, Білорусі, Молдови, Вірменії, Туркменістану, Таджикистану) є норми про відповідальність за перешкоджання реалізації виборчих прав, діяльності журналістів, здійсненню релігійних обрядів, проведенню зборів, мітингів, демонстрацій, законній підприємницькій діяльності, здійсненню правосуддя, виконанню судових рішень. Вони майже ідентичні відповідним положенням ККУ, хоча й мають певні відмінності, про які йтиметься далі.

Водночас у законодавстві цих країн трапляються і специфічні норми про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності, які є новими для вітчизняного кримінального законодавства.

Значну кількість норм кримінального законодавства зарубіжних країн присвячено відповідальності за перешкоджання законній діяльності у сфері господарської діяльності. Так, у ст.ст. 185.4 КК РФ передбачено відповідальність за перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження встановлених законодавством РФ прав власників емісійних цінних паперів чи інвестиційних паїв пайових інвестиційних фондів [231].

Ст. 185.5 КК РФ передбачає відповідальність за перешкоджання вільній реалізації права при ухваленні рішення на загальних зборах акціонерів, загальних зборах учасників товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю чи на засіданні ради директорів (наглядової ради), господарського товариства [231]. Схожі норми містить й ст. 249 КК Казахстану «Рейдерство» [226], ст. 245-9 КК Молдови «Перешкоджання реалізації прав учасників (акціонерів) комерційних товариств і незаконне позбавлення цих прав» [227].

Опікується правами підприємців і законодавець Узбекистану. Так, глава XIII-1 КК Узбекистану має назву «Злочини, пов'язані з перешкоджанням, незаконним втручанням у підприємницьку діяльність, та інші злочини, що посягають на права та законні інтереси суб'єктів господарювання», а у ст. 192-6 КК Узбекистану передбачено відповідальність за перешкоджання застосуванню пільг та преференцій, наданих суб'єктам підприємницької діяльності, вчинене після застосування адміністративного стягнення за ті самі дії [230].

Ст. 187 КК Вірменії передбачає відповідальність за перешкоджання законній підприємницькій або іншій економічній діяльності [224].

Проте і суб'єкти господарської діяльності можуть притягатись до відповідальності за перешкоджання законній діяльності. Так, ст. 239-2 КК Молдови передбачає відповідальність представників таких осіб за перешкоджання здійсненню банківського нагляду з боку Національного банку Молдови [227].

Відповідальність за перешкоджання податковим службам простежуємо у законодавстві Киргизстану [204, с. 233].

Зарубіжний законодавець акцентує, зокрема, на перешкоджанні законній діяльності під час процедури банкрутства. Так, у ч. 3 ст. 195 КК РФ передбачено відповідальність за незаконне перешкодження діяльності арбітражного керуючого чи тимчасової адміністрації кредитної або іншої фінансової організації [231].

Ст. 241 КК Білорусі містить норму про відповідальність за перешкодження відшкодуванню шкоди кредитору (кредиторам) [225].

Відповідальність за перешкодження діяльності простежуємо також у злочинах проти миру, міжнародного правопорядку та безпеки людства. Так, перешкодження дітонародженню визначається як спосіб геноциду у багатьох країнах (ст. 357 КК РФ, ст. 168 КК Казахстану, ст. 127 КК Білорусі, ст. 393 КК Вірменії, ст. 398 КК Таджикистану). У ст. 116.0.15 КК Азербайджану необґрунтоване перешкодження поверненню військовополонених та цивільних осіб до своєї держави визначається як різновид порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів, а за законодавством Молдови, перешкодження отриманню гуманітарної допомоги – це спосіб голодомору цивільного населення, а, відповідно, і застосування заборонених методів ведення війни (ст. 137-3 КК Молдови).

У ст. 381 КК Казахстану передбачено відповідальність за перешкодження діяльності прокурора, якщо це заподіяло істотну шкоду правам та законним інтересам громадян або організацій чи охоронюваним законом інтересам суспільства або держави [226].

Ст. 403 КК Казахстану містить норму про відповідальність членів громадських об'єднань за перешкодження законній діяльності державних органів [226]. Своєю чергою, ст. 415 КК Казахстану передбачає відповідальність за перешкодження особі добровільно давати показання або подавати заяву про вчинений злочин шляхом застосування погроз, шантажу чи інших незаконних дій з боку прокурора або особи, яка здійснює досудове розслідування. А у ст. 436 КК Казахстану міститься заборона посадовій особі перешкоджати громадянину виконувати обов'язки присяжного засідателя [226].

Законодавство іноземних держав містить також і норми, які зустрічались в історії кримінального права українських земель, проте з часом потреба в них відпала і законодавець відмовився від їхнього використання, тому у сучасному суспільстві вони сприймаються як анахронізми. Так, кримінальне законодавство Узбекистану та Туркменістану містять норми про відповідальність за перешкодження жінці укласти шлюб (ст. 136 КК Узбекистану, ст. 162 КК Туркменістану) [229; 230], а Таджикистану – за перешкодження отриманню основної обов'язкової загальної (дев'ятирічної) освіти (ст. 164) [228].

Притаманна відповідальність за перешкодження законній діяльності (крім тих, що відомі вітчизняному законодавству) і кримінальному законодавству більш віддалених країн. Так, відділ 3 глави 3 розділу 2 Книги 2 КК Франції регулює питання відповідальності за перешкодження рятувальним заходам і ненадання допомоги, а перешкодження нормальному здійсненню економічної діяльності визначається як один із способів дискримінації, яка може бути здійснена за ознаками не лише статі, політичних чи релігійних переконань тощо, а й за ознаками походження особи, сімейного стану, стану здоров'я, фізичних вад і навіть профспілкової діяльності. Зокрема, у ст. 559 КК Франції передбачено відповідальність за тяжке порушення громадського порядку з метою перешкодити якій-небудь особі реалізувати свої громадянські права [244, с. 651, 716, 813]. Крім цього, кримінальне законодавство Франції до діянь, що визнаються шахрайством, відносить дії особи, яка шляхом насильства або погроз перешкоджає або обмежує свободу підвищення ціни чи надання заявок на підряд при проведенні публічних торгів [204, с. 210].

За КК ФРН, перешкодження поверненню людини до певної країни, що створює для цієї людини небезпеку переслідування за політичними мотивами, називається способом постачання (угону) людей за межі країни (§ 234-а) [244, с. 683].

Кримінальне законодавство Болгарії передбачає відповідальність за перешкодження здійсненню конституційних політичних прав (ст. 169-б) та перешкодження працевлаштуванню з політичних мотивів (ст. 172). Відповідно

до ст. 270 КК Болгарії, кримінально караним є незаконне перешкоджання представникові влади у виконанні його обов'язків, а згідно зі статтею 283-б, відповідальності підлягає посадова особа, яка перешкоджала власникові у здійсненні його прав [244, с. 713, 838, 849]. Відповідальність за перешкоджання користуватися власністю передбачає і КК Словаччини (§ 208) [255].

КК Нідерландів містить такі специфічні злочини, як умисне приховування вогнегасників у випадку пожежі або вчинене іншим способом незаконне перешкоджання гасінню пожежі (ст. 159) та перешкоджання проведенню ремонту дамби у разі повені чи в очікуванні повені (ст. 160); перешкоджання чи зрив судово-медичного дослідження трупа (ст. 190) [244, с. 813, 871].

У ст. 294 КК Італії зазначається, що відповідальності підлягає особа, яка насильством, погрозою чи обманом перешкодить громадянину повністю або частково здійснити будь-яке політичне право або вплине на його задум [244, с. 718–719].

Схоже положення містить і КК Сан-Марино, яке, крім традиційного перешкоджання проведенню виборів, передбачає відповідальність за перешкоджання провадити агітацію чи пропаганду або брати участь у зібраннях чи маніфестаціях, за перешкоджання подавати скарги, заяви та інші петиції або здійснювати інше політичне право (ст. 396) [244, с. 719].

КК Іспанії визначає перешкоджання особі здійснювати її права і свободи кваліфікованим складом примушування вчинити певні дії, не заборонені законом (ст. 172) [244, с. 686].

Загалом, досліджуючи кримінальне законодавство Іспанії, М. І. Хавронюк зазначає, що КК Іспанії однозначно ґрунтується на двох аксіомах, згідно з якими: 1) усі, за незначними винятками, основні права людини і громадянина мають мати належні кримінально-правові (в окремих випадках – адміністративно-правові) гарантії; 2) усі основні права людини і громадянина мають бути захищені, передусім від незаконних дій посадових та службових осіб, які і є у більшості випадків основною загрозою зазначеним правам і свободам [244,

с. 711]. Відтак ст. 542 КК Іспанії передбачає відповідальність за умисне перешкоджання особі здійсненню інших конституційних громадянських прав. Саме так забезпечується рівний, а не вибірковий, як у ККУ, захист основних прав і свобод людини та громадянина від перешкоджання. Вважаємо, що таке положення має стати прикладом для законодавця України.

Своєю чергою, за законодавством Андорри (ст. 120), криміналізоване будь-яке перешкоджання вільному здійсненню громадянських, політичних чи виборчих прав [204, с. 159]. На наш погляд, такий підхід є не зовсім правильним, адже суспільна небезпечність перешкоджання різним правам та свободам може мати різний ступінь, а отже, потребувати різної кримінально-правової оцінки та покарання. Водночас ідея запровадження загальної норми, яка передбачала б відповідальність за перешкоджання будь-яким правам поряд з існуванням спеціальних норм, які б передбачали кваліфіковані види такого злочину, варта розгляду.

Не оминув увагою законодавець Іспанії і перешкоджання у сфері господарської діяльності. Так, покаранню підлягає керівник заснованого чи такого, що засновується, об'єднання, який перешкоджав члену об'єднання здійсненню права на інформацію, на участь в управлінні чи контролі за діяльністю об'єднання (ст. 293 КК Іспанії) або перешкоджав діяльності осіб, органів, контролюючих чи інспектуючих організацій (ст. 294 КК Іспанії) [244, с. 931].

Специфічним службовим злочином, відповідно до іспанського законодавства, є перешкоджання кримінальному переслідуванню осіб, винних у вчиненні злочинів (ст.ст. 407, 408 КК Іспанії) [244, с. 854].

Схоже положення містить і КК Норвегії. Так, відповідно до § 118, злочином визнається перешкоджання законному засудженню з боку посадової особи [244, с. 860].

Кримінальне законодавство Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії передбачає відповідальність за перешкоджання проведенню розслідування порушень Закону про конкуренцію [204, с. 244].

Перешкоджання громадянам здійснювати свободу слова і зібрань визнає КК Албанії (ст. 261). Крім цього, КК Албанії передбачає відповідальність за перешкоджання спільному життю або розлученню (ст. 130) [244, с. 714, 885].

Законодавство Латвії передбачає відповідальність за перешкоджання боржником процесу неплатоспроможності (ст. 215 КК Латвії) [244, с. 767]. У кримінальному законодавстві Словаччини підлягають відповідальності одразу два злочини за перешкоджання процесу неплатоспроможності: перешкоджання процедурі банкрутства, реструктуризації боргу або зменшенню заборгованості шляхом невиконання покладених на особу обов'язків або зазначення неправдивої інформації у списках активів та зобов'язань (§ 242) та перешкоджання процедурі банкрутства шляхом приховування майна банкрута, приховування бізнесу банкрута, фальсифікації або знищення інформації про активи чи фінансову діяльність боржника тощо (§ 243) [255].

КК Болгарії передбачає відповідальність за перешкоджання податковому органу виконувати його обов'язки (ст. 258) [244, с. 773].

Перешкоджання здійсненню державного нагляду визнається злочином відповідно до ст. 279 КК Естонії [244, с. 838].

КК Швейцарії передбачає відповідальність за перешкоджання роботі громадського (ст. 237), залізничного (ст. 238) транспорту і роботі підприємств залізничного, поштового, телеграфного і телефонного зв'язку та підприємств із забезпечення водою, світлом, енергією чи теплом (ст. 239). Крім цього, передбачено відповідальність і за перешкоджання виконанню службових обов'язків [244, с. 804, 839].

Визнає перешкоджання здійсненню обов'язків посадової особи і законодавець Швеції (ст. 13 глави 17 КК Швеції) [244, с. 841].

За законодавством Грузії перешкоджання нормальному функціонуванню державних або інших підприємств, установ, організацій чи служб з метою послаблення Грузії утворює склад диверсії [204, с. 417].

КК Австрії містить § 187, в якому передбачено відповідальність за перешкоджання боротьбі зі загальною небезпекою, зокрема за створення

перепон для проведення заходів, необхідних для запобігання небезпеці для життя і здоров'я великої кількості людей або для чужої власності у значному розмірі. Також § 196 визнає злочином перешкоджання проведенню виховних заходів щодо дитини [244, с. 825].

Військовий КК Норвегії містить норму про відповідальність за намагання перешкодити зверненню підлеглого із заявою або проханням [244, с. 876].

Особлива частина КК Японії охоплює низку злочинів щодо перешкоджання виконанню публічних обов'язків, за які передбачена відповідальність [246, с. 197].

Відповідно до ст. 161 КК Аргентини, покаранню підлягає особа, яка перешкождала вільному розповсюдженню книги або газети. Схожу норму містить і законодавство Болівії. Так, згідно зі ст. 296 КК Болівії, злочином визнається перешкоджання вільному поширенню думок будь-якими засобами й вільному обігу книг, періодичних та друкованих видань [204, с. 166–167]. Відповідно до ст. 181 КК Аргентини, відповідальності також підлягає особа, яка силою або погрозою перешкождала володінню або використанню нерухомості [204, с. 223].

У законодавстві багатьох країн втручання з метою перешкоджання законній діяльності визнається перешкоджанням законній діяльності, про що свідчить назва такої норми. Такий підхід використовує законодавець РФ, Казахстану, Вірменії, Азербайджану, Туркменістану, Таджикистану, Словаччини та деяких інших країн.

Як уже зазначалось, законодавство багатьох країн містить норми, схожі з тими, що передбачають відповідальність за перешкоджання законній діяльності за ККУ. Проте вони не завжди ідентичні вітчизняним нормам. Наведемо, зокрема, відмінні риси складів злочинів, що розглядаються, за законодавством різних країн.

Перешкоджання законній діяльності ЗСУ. У законодавстві Франції криміналізовано спорудження барикад, укріплень або виконання робіт, що мають на меті перешкодити діям публічних збройних сил, а така діяльність належить до простої форми участі у повстанні (ст. 412-4 КК Франції) [204, с. 408]. Крім цього, кримінальне законодавство цієї країни передбачає відповідальність за перешкоджання пересуванню особового складу або військової техніки з метою заподіяти шкоду національному захисту [246, с. 224]. КК Швейцарії (ст. 278)

передбачає відповідальність за перешкоджання військовослужбовцю нести службу [232, с. 254]. Відтак очевидно, що законодавець цих країн, на відміну від українського, не пов'язує настання відповідальності за таке діяння з оголошенням якогось особливого стану, адже боєздатність ЗСУ і готовність їх до виконання покладених на них обов'язків мають бути забезпечені в будь-який час. На нашу думку, відповідальність за перешкоджання законній діяльності ЗСУ повинна наставати незалежно від часу здійснення таких дій.

Перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій. На відміну від вітчизняного законодавства, КК Казахстану передбачає відповідальність за перешкоджання лише законній діяльності робітників, учинене службовою особою з використанням свого службового становища, якщо це спричинило істотне порушення прав та законних інтересів робітників [226]. Законодавець Білорусі та Таджикистану також закріплює наслідок – істотне порушення прав і законних інтересів як обов'язкову ознаку перешкоджання діяльності громадських об'єднань [225; 228]. У ст. 161 КК Вірменії передбачено відповідальність за перешкоджання не тільки діяльності об'єднань (громадських чи професіональних спілок), партій, але й за перешкоджання здійсненню права на створення таких об'єднань, наслідки ж у виді істотного порушення прав і законних інтересів об'єднання чи партії віднесені до кваліфікованого складу цього злочину [224]. На нашу думку, закріплення наслідків у виді істотного порушення прав та законних інтересів громадян чи їхніх об'єднань є недоцільним, адже перешкоджання реалізації права на створення та діяльність об'єднань громадян уже є порушенням їхніх прав, а щодо істотності такого порушення, то тут можуть бути застосовані загальні положення про малозначність діяння. Водночас вартий уваги досвід законодавця інших країн щодо поширення дії відповідної норми на діяння у виді перешкоджання створенню відповідних об'єднань.

Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. На відміну від ККУ (ст. 171), кримінальне законодавство РФ визначає лише один спосіб перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – примушування їх до поширення чи відмови від поширення інформації [231].

Так само визначає це діяння і законодавець Азербайджану, проте додає, що таке примушування може здійснюватися лише із застосуванням насильства або погрози його застосування [223]. КК Казахстану (ст. 158) до цього способу долучає створення умов, що перешкоджають журналістові виконувати законну професійну діяльність або повністю позбавляють його цієї можливості [226]. Законодавець Білорусі вважає, що примушування журналіста до поширення чи відмови від поширення інформації є самостійним діянням і не належить до перешкоджання законній професійній діяльності (таку думку обстоює і законодавець Вірменії), а також обмежує ці діяння певним способом учинення – застосуванням насильства, погрозою його застосування, знищенням або пошкодженням майна, обмеженням прав і законних інтересів журналіста [225]. Майже ідентичну норму містить КК Таджикистану (ст. 162), щоправда законодавець цієї країни вважає, що, крім зазначених способів, таке діяння може супроводжуватись поширенням клевети або поширенням інших відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці [228]. КК Молдови (ст. 180-1), крім перешкоджання діяльності журналіста, містить також відповідальність за умисне перешкоджання діяльності ЗМІ [227].

На наш погляд, таке діяння, як перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, навряд чи може обмежуватись зазначеними способами, тому поділяємо позицію законодавця України, який залишає перелік способів учинення цього злочину відкритим, адже передбачити всі способи такого діяння просто неможливо. Водночас усі вони будуть суспільно небезпечними, тож надавати перевагу якомусь із них не варто. Виняток може становити застосування насильства (у тому числі погрози застосування фізичного насильства), яке доцільно визначити як кваліфікуючу ознаку цього злочину. Щодо перешкоджання діяльності ЗМІ, то відповідальність це є доцільною лише стосовно діяльності з поширення інформації, адже таке діяння суттєво порушує права громадян на отримання інформації і здатне звести нанівець усю журналістську роботу. Інша ж діяльність ЗМІ або охоплюється поняттям журналістської діяльності (наприклад, збирання та обробка інформації), або характеризується нижчим ступенем суспільної небезпеки.

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду. У КК РФ (ч. 3 ст. 148) передбачено відповідальність за незаконне перешкоджання діяльності релігійних організацій або проведенню богослужінь, інших релігійних обрядів та церемоній [231]. Встановлює відповідальність за перешкоджання діяльності релігійних організацій поряд з відповідальністю за перешкоджання здійсненню релігійного обряду, і законодавство Узбекистану, Білорусі, Вірменії, Албанії. Проте у КК Білорусі (ст. 195) та КК Таджикистану (ст. 157) містять умови: релігійна організація не повинна порушувати громадський порядок, а здійснення обряду не має супроводжуватись посяганням на права, свободи та законні інтереси громадян [225; 228]. Безумовно, така вказівка є зайвою, адже відповідальність передбачено за перешкоджання саме *законній* (виділено нами – *Є. П.*) діяльності релігійної організації, а діяльність, що порушує громадський порядок, такою бути не може. Містить також застереження щодо відповідальності за перешкоджання вільному віросповіданню, здійсненню релігійних обрядів і служб кримінальне законодавство Республіки Болгарія. Так, відповідне діяння визнається злочином, якщо відповідні обряди не порушують законів країни, громадського порядку і загальноприйнятих норм поведінки [244, с. 817].

Як зазначають дослідники, норми, що передбачають відповідальність за перешкоджання відправленню релігійних обрядів, культів, є традиційними для значної кількості КК держав ЄС. Це діяння визначають злочинним відповідно до КК ФРН (§ 167), КК Австрії (§ 189), КК Італії (ст. 405), КК Нідерландів (ст.ст. 145, 146), КК Сан-Марино (ст. 262), КК Польщі (ст. 195), КК Латвії (ст. 151), КК Естонії (ст. 138), КК Румунії (ст. 246), КК Хорватії (ст. 110), КК Бельгії (ст. 142), Республіки Болгарія (ст. 165) та ін. [117, с. 41].

КК Албанії визнає злочином також перешкоджання вільному вираженню своїх релігійних вірувань, а кримінальне законодавство Бельгії – перешкоджання присутності при здійсненні релігійного обряду [244, с. 817–818]. Кримінальне законодавство Туркменістану містить більш загальну норму, яка передбачає відповідальність за перешкоджання здійсненню права на свободу совісті та віросповідання (ст. 154) [229]. Схожі загальні норми містить також законодавство Угорщини, КНР, Хорватії та ін. Законодавство Сан-Марино

передбачає відповідальність за порушення релігійної свободи – перешкодження насильством чи погрозами сповідуванню релігії, пропагуванню чи участі у публічному культі віросповідання тощо [244, с. 819–820].

На нашу думку, досвід законодавця інших країн щодо запровадження загальних норм, які передбачають відповідальність за перешкодження здійсненню права на свободу совісті та віросповідання, вартий уваги. Водночас вказівка у нормі на перешкодження діяльності релігійної організації можлива у рамках як зазначеної загальної норми, так і щодо відповідальності за перешкодження створенню або діяльності громадського об'єднання.

Незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. КК РФ (ст. 149), крім відповідальності за перешкодження організації та проведенню зборів, мітингу, ходи чи пікету, передбачає також відповідальність і за перешкодження участі у цих заходах [231]. Схожий підхід використовує також законодавець Казахстану, Білорусі, Молдови, Вірменії, Таджикистану. Така позиція є слушною, адже за чинною редакцією ст. 340 ККУ поза дією норми залишаються випадки, коли особа не перешкоджає організації та проведенню зборів, мітингів, походів та демонстрацій, проте не дає змоги конкретній особі взяти участь у проведенні цих заходів. То більше, що в українському законодавстві існує відповідальність за перешкодження, наприклад, участі у страйку, який за своєю суттю є специфічним різновидом демонстрації.

Отже, відповідальність за перешкодження законній діяльності за законодавством різних країн істотно відрізняється. Система таких злочинів залежить від соціально-економічних, культурних, політичних, історичних та інших чинників, які впливали на формування кримінального законодавства кожної з країн, поширеність відповідних діянь. Законодавець кожної країни вибірково підходить до вирішення питання щодо того, за перешкодження якій діяльності має бути передбачена кримінальна відповідальність. Проте законодавство деяких країн, наприклад Іспанії, містить загальну норму, яка встановлює відповідальність за перешкодження реалізації громадянських прав і свобод.

На нашу думку, запровадження до кримінального законодавства України загальної норми, яка б передбачала відповідальність за перешкодження будь-

якій законній діяльності, реалізації будь-яких прав і свобод, гарантованих Конституцією України, особливо в контексті інституту кримінального проступку, є доцільним. Конкретні види перешкодження окремим видам законної діяльності, що характеризуються більш високим рівнем суспільної небезпеки, можуть бути кваліфікованими складами цього злочину (проступку).

Однією з тенденцій розвитку законодавства інших країн з цього питання є виокремлення відповідальності за перешкодження господарській діяльності та процедурі банкрутства. Зважаючи на те, що одним із напрямів сучасної кримінально-правової політики в Україні є гуманізація відповідного кримінального законодавства, зокрема широка декриміналізація злочинів у сфері господарської діяльності, вважаємо, що існування норм про перешкодження законній діяльності та процедурі банкрутства доцільне лише у виді відповідних кримінальних проступків.

З метою уніфікації термінології пропонуємо використати законодавчий досвід інших країн, який замість слів і словосполучень «протидія», «створення перешкод», «втручання з метою перешкодження» тощо використовує єдиний термін «перешкодження».

Щодо ознак конкретних злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, то, на нашу думку, вартої уваги досвід законодавця зарубіжних країн щодо:

– встановлення відповідальності за перешкодження законній діяльності ЗСУ в будь-який час, а не тільки в особливий період;

– розширення сфери дії норми про відповідальність за перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій завдяки встановленню відповідальності за перешкодження створення таких об'єднань;

– розширення сфери дії норми, яка передбачає відповідальність за перешкодження здійсненню релігійного обряду, через встановлення відповідальності за перешкодження здійсненню права на свободу совісті та віросповідання, тобто перешкодження релігійній діяльності;

Висновки до першого розділу

1. Аналіз стану дослідження відповідальності за перешкоджання діяльності засвідчує, що на монографічному рівні в Україні здебільшого відсутні комплексні системні напрацювання з цієї тематики. Наукова література охоплює розгляд лише окремих складів злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, тоді як чимало питань, які стосуються відповідальності за такі злочини, мають дискусійний характер, а окремі – або взагалі не досліджувались, або їхньому вивченню приділяється недостатньо уваги.

2. Злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, становлять значну групу складів злочинів, передбачених чинним кримінальним законодавством України. Такі злочини розуміються в широкому (злочини, що безпосередньо посягають на право здійснювати законну діяльність) і вузькому (злочини, об'єктивна сторона яких вичерпується діянням у формі перешкоджання законній діяльності) сенсі.

3. Перешкоджання діяльності (ознака, що об'єднує відповідні склади злочинів) слід розуміти як створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом, тобто дію або бездіяльність (фізичну або інтелектуальну), спрямовану на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності.

4. Законодавець України, формулюючи ознаки злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, порушує принцип єдності термінології, оскільки для позначення однакових за своєю суттю діянь використовує різні терміни. Відповідно, існує потреба в уніфікації ознак цієї групи злочинів. Замість слів і словосполучень «протидія», «створення перешкод», «втручання з метою перешкоджання» тощо варто використовувати єдиний, універсалізований термін «перешкоджання».

5. Перешкоджання діяльності є суспільно небезпечним діянням, щодо окремих проявів якого існували і досі існують передумови криміналізації. Водночас, здійснюючи криміналізацію, законодавець не дотримує всіх принципів криміналізації, що зумовлює необхідність внесення певних змін до кримінального законодавства.

6. Норми про відповідальність за перешкодження діяльності на території України формувалися поступово разом із розвитком законодавства та суспільних відносин. Вони виникають там, де законодавство детально регламентує порядок законної діяльності та її забезпечення потребує правового захисту. І навпаки, у державі, де абсолютна влада не обмежена правовими нормами і забезпечується потужним апаратом примусу, необхідності в існуванні таких норм немає.

7. Першими нормами, у яких безпосередньо вказується на таке діяння, як перешкодження діяльності, були положення Статуту Великого князівства Литовського 1529 р., які встановлювали відповідальність за перешкодження діяльності духовних та світських осіб із метою змусити їх повернути кредит та проведення обшуку. Окремі прояви перешкодження законній діяльності підлягали відповідальності тільки на певному етапі розвитку держави та суспільства й не отримали розвитку. Зі зміною соціально-економічних, політичних умов, зменшенням кількості таких випадків тощо відповідальність за такі дії було скасовано, тоді як відповідальність за перешкодження діяльності представників влади, судових та слідчих органів, здійсненню релігійного обряду тощо існувала практично на всіх етапах історії українських земель.

8. Відповідальність за перешкодження діяльності за законодавством різних країн суттєво відрізняється. Система таких злочинів залежить від соціально-економічних, культурних, політичних, історичних та інших чинників, які впливали на формування кримінального законодавства у тій чи іншій країні, поширеності таких діянь. Законодавець кожної країни вибірково підходить до вирішення питання щодо того, перешкодження якій діяльності має підлягати кримінальній відповідальності. Законодавство деяких країн містить загальну норму, яка передбачає відповідальність за перешкодження реалізації громадянських прав і свобод. Незважаючи на широкий спектр законної діяльності, що є предметом кримінально-правової охорони, в Україні перешкодження не всім видам діяльності підлягає кримінальній відповідальності. Досвід законодавства зарубіжних країн засвідчує, що цей спектр може бути розширеним.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СКЛАДІВ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА КК УКРАЇНИ

2.1 Об'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності

Об'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину, без якого неможлива кримінальна відповідальність. Це один із найважливіших показників суспільної небезпеки злочину, що ідентифікує соціальну і юридичну сутність злочинів, їхні об'єктивні та суб'єктивні ознаки, дає можливість встановлювати межі кримінальної відповідальності, правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння, розмежовувати суміжні злочини; відрізнити злочинні діяння від незлочинних [211, с. 63].

Єдиної думки щодо визначення об'єкта злочину та його ознак не існує. Тимчасом не викликає сумнівів у дослідників, що об'єктом злочину є власне те, чому він заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди.

Уживаючи словосполучення «об'єкт злочину», ми маємо на увазі об'єкт юридичного складу злочину, оскільки нас цікавлять усі об'єкти, на які можуть посягати відповідні злочини, відповідальність за які передбачено в певних кримінально-правових нормах, а така назва є усталеною у вітчизняній кримінально-правовій доктрині для позначення одного з елементів юридичного складу злочину.

Щодо сучасних підходів до розуміння об'єкта злочину, то їх існує чимало. Наприклад, В. К. Гришук налічує вісім сучасних концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права [57, с. 135]. Найпоширенішими є концепції «об'єкт злочину – суспільні відносини (правовідносини)», «об'єкт злочину – суспільні цінності (блага, інтереси)» та «об'єкт злочину – люди (сфера життєдіяльності людей)». Кожна з цих концепцій має свою історію розвитку, своїх прихильників і

відповідно висвітлена в науковій літературі. І, як слушно зазначають фахівці, жодна з них не може вважатися єдиною правильною, а відтак не позбавлена права на існування, оскільки має як позитивні, об'єктивно безспірні, так і спірні чи неприйнятні ознаки, передусім, з методологічної точки зору [3, с. 22].

Цікавою вважаємо позицію М. В. Семикіна, котрий зазначає, що всі наявні в науці кримінального права концепції щодо об'єкта злочину самі по собі є правильними й односторонніми. Такі категорії, як блага, цінності, сфери життєдіяльності, люди, інтереси, відносини – перебувають у нерозривному діалектичному взаємозв'язку та взаємодії, а тому неможливо посягнути на одну з категорій, не зачепивши тією чи іншою мірою інші. Акцентуючи ж увагу на якомусь із аспектів реальної дійсності, вчені, так би мовити, висвітлюють якусь частину того самого аспекту й надають їй першочергового значення. З'ясовуючи питання про об'єкт злочину, важливо встановити те, чому саме він заподіює безпосередню шкоду, а як ми цей об'єкт посягання назвемо – благом, цінністю, предметом суспільних відносин або сферою життєдіяльності – не є важливим [198, с. 77–78, 100]. Така позиція потребує уточнення. Справді, для аналізу конкретного складу злочину важливо встановити, чому саме злочин заподіює безпосередню шкоду (тобто зміст об'єкта), але це не означає, що форма об'єкта (благо, цінність, суспільні відносини чи сфера життєдіяльності) не має вагомого значення. По-перше, це суттєво сприяє загальному розумінню об'єкта злочину й може виконувати визначну роль у створенні нових складів злочинів. По-друге, форма об'єкта визначає його структуру та є основою характеристики цього елемента складу злочину, дає змогу розкрити механізм злочинного впливу.

Попри це, обмежений обсяг роботи, присвяченої дослідженню конкретного складу злочину (злочинів), не дає змоги розкрити всіх підходів до визначення об'єкта злочину та проаналізувати їх. Тож ми обмежимось лише викладенням нашої позиції щодо об'єкта злочину і стислим обґрунтуванням свого вибору концепції об'єкта злочину.

То більше, що, незважаючи на певні відмінності, вони всі мають чимало спільного. По-перше, ґрунтуються на твердженні, що об'єктом злочину є те, чому злочин заподіює шкоду (а також/або може заподіяти, створює загрозу заподіяння тощо). По-друге, всі вони прагнуть до універсальності, намагаються охопити якомога більшу кількість явищ та перетинаються з іншими концепціями. Так, прихильники концепції суспільних відносин вказують, що такі відносини можуть складатися з певних цінностей, благ, до їхнього складу входять суб'єкти таких відносин (зокрема люди) [52; 86; 137; 210; 217, с. 71–72]. Автори, які визнають суспільні цінності як об'єкт злочину, зазначають, що їхніми різновидами є стан суспільних відносин, люди, блага тощо [106, с. 202; 131, с. 228; 238, с. 52].

Відтак, яку би позицію ми не обрали, який би об'єкт досліджуваного злочину не визначили, він завжди знайде своє місце у будь-якій концепції. Окремі дослідники навіть пропонують виробити спільну позицію, що об'єктами злочинів є і суспільні відносини, і соціальні блага, і цінності та інші сфери життєдіяльності людей, що становлять соціальну цінність і взяті під охорону за допомогою норм КК [69, с. 305].

З огляду на викладене, жодним чином не применшуючи ролі кожної з концепцій об'єкта злочину, у своїй розвідці дотримуватимемось позиції, що об'єктом злочину є соціальні цінності. Ґрунтується вона, перш за все, на положеннях чинного законодавства України, де закріплено, що кримінальне законодавство має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства (ч. 1 ст. 1 ККУ), а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України).

Що стосується співвідношення з іншими концепціями, то, як уже зазначалося, така позиція не суперечить іншим. Суспільні відносини (правовідносини), людину та сферу її життєдіяльності можна розглядати як різновид соціальних цінностей. А терміни «блага», «інтереси» та «цінності» доволі часто

вживаються як синоніми. До речі, на думку деяких авторів, у філософській і соціологічній літературі під благом слід розуміти різновид матеріальних і нематеріальних соціальних цінностей. І поняття «благо» в аксіологічному (ціннісному) розумінні охоплюється поняттям «цінність» і позначає речі, які корисні для задоволення людських потреб. Поняття «благо» і «цінність» нерідко тлумачаться як тотожні [252, с. 254].

Висвітлюючи поняття цінностей як об'єкта злочину, послідовники розглядуваної концепції наголошують, що це саме те, що має суттєве значення для людини і суспільства загалом [239, с. 3]; те, що може задовольнити потреби фізичних і юридичних осіб, соціальних груп або суспільства назагал відповідно до їхніх законних інтересів, а тому має для них істотне значення [75, с. 125].

Зважаючи на сказане, об'єкт злочину можна визначити як суспільні цінності (явища, що мають істотне значення для людини, групи осіб або суспільства загалом), поставлені під охорону кримінального закону, яким унаслідок скоєного злочинного діяння заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода.

У літературі об'єкти злочину прийнято поділяти на загальний, родовий і безпосередній (класифікація «по вертикалі»), а також на основний і додатковий (класифікація «по горизонталі»).

Попри те, що така класифікація була запропонована прибічниками концепції суспільних відносин як об'єкта злочину, вважаємо, що вона є цілком прийнятною і для суспільних цінностей. Отож, під загальним об'єктом злочину доречно розуміти всі суспільні цінності, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким злочини заподіюють або можуть заподіяти істотну шкоду.

Родовим об'єктом злочину є суспільні цінності, які охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким група злочинів заподіює або може заподіяти істотну шкоду. Зазвичай родовий об'єкт виокремлюють для групи однорідних злочинів, що містяться в одному розділі Особливої частини ККУ, і вказівка на нього є в назві самого розділу. На його

основі побудована вся система Особливої частини ККУ. Оскільки кількість злочинів, уміщених в одному розділі Особливої частини ККУ, може бути доволі великою і вони можуть посягати на різні групи суспільних цінностей, у деяких випадках виділяють ще видовий об'єкт – суспільні цінності, які, як правило, належать до родового об'єкта і захищаються кримінальним законом від посягань унаслідок скоєння кількох взаємопов'язаних злочинів.

Злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, посягають на різні об'єкти залежно від виду діяльності, якій перешкоджає винний, але оскільки у дисертації ми аналізуємо лише злочини, передбачені у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180 та 340 ККУ, то зосередимось на дослідженні об'єкта цих злочинів.

Позаяк склади злочинів, що розглядаються, розташовані в різних розділах Особливої частини ККУ, можна зробити висновок, що, на думку законодавця, родовий об'єкт цих злочинів теж відрізняється. Скажімо, родовим об'єктом перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ законодавець бачить основи національної безпеки України; родовим об'єктом перешкоджання діяльності політичних спілок, політичних партій, громадських організацій та журналістів, а також здійсненню релігійного обряду – особисті права і свободи людини та громадянина; родовим об'єктом перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій – авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян. На нашу думку, це не зовсім правильно. Не викликає сумнівів здатність відповідних злочинних діянь заподіювати істотну шкоду названим суспільним цінностям, проте, як видається, законодавець не завжди розміщує склади злочинів відповідно до їхнього основного об'єкта, іноді критерієм віднесення їх до тієї чи іншої групи злочинів є додатковий об'єкт.

Ми вважаємо, що видовим (тобто притаманним названій групі складів злочинів) об'єктом перешкоджання діяльності є право здійснювати відповідну діяльність у межах, установлених законом. Інші об'єкти, такі, як основи національної безпеки або авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування чи об'єднання громадян, можуть бути додатковими.

На підтвердження цієї тези доречно зазначити, що національна безпека не зазнає істотної шкоди, якщо винна особа перешкоджала діяльності ЗСУ чи інших ВФ, не пов'язаній із забезпеченням національної безпеки України, а авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування чи об'єднань громадян не потерпає, якщо проведенню зборів, мітингів, походів чи демонстрацій перешкоджала фізична особа, застосовуючи насильство (навпаки, такий авторитет може навіть зрости, якщо, наприклад, правоохоронні органи своїм реагуванням припинили таке перешкоджання). Водночас право здійснити відповідну діяльність завжди зазнає істотної шкоди з боку винної особи, оскільки, перешкоджаючи реалізувати відповідне право, винна особа завжди порушує його.

З'ясовуючи соціальну природу прав та обов'язків, дослідники наголошують, що права, свободи, обов'язки людини і громадянина визначають певну сферу соціально-автономного існування індивіда в суспільстві. Їх потрібно розцінювати як певні юридичні блага, які полягають у встановленні й гарантуванні певних меж свободи або несвободи людини [151, с. 660]. Тому право на здійснення певної діяльності, не забороненої законом, є суспільною цінністю, адже здатне задовольнити певні потреби індивіда (потреби духовного розвитку, самовираження, захисту своїх прав тощо).

Отже, на нашу думку, видовим об'єктом злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, є право суб'єкта на здійснення певної діяльності, не забороненої законом. Таке право ґрунтується на положеннях ст. 23 Конституції України, у якій гарантується право людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Розвиток особистості реалізується через певну діяльність (професійну, службову, політичну, релігійну тощо). Відповідно, цей видовий об'єкт входить до складу родового об'єкта – особистих прав і свобод людини та громадянина.

Безпосереднім об'єктом злочину є суспільні цінності, які поставлені під охорону конкретної кримінально-правової норми і яким відповідний злочин заподіює або може заподіяти істотну шкоду. Безпосередній об'єкт зазвичай поділяють на основний та додатковий.

Охарактеризуємо безпосередні об'єкти кожного зі злочинів, що розглядаються.

У коментарях і підручниках безпосереднім об'єктом перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ називають суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність України [96, с. 36]. В. Г. Кундеус основним об'єктом цього злочину визначає національну безпеку України, а додатковим – законну діяльність ЗСУ та інших ВФ [105]. Вважаємо, сама по собі законна діяльність не може бути об'єктом злочину, оскільки їй не може бути заподіяно істотну шкоду: така діяльність або здійснюється, або ні, якщо їй перешкоджають; обмежуватись може лише право на здійснення такої діяльності.

На думку інших авторів, основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері забезпечення охорони національної та державної безпеки, обороноздатності, державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Додатковим необхідним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що виникають з огляду на законну діяльність ЗСУ та інших ВФ в особливий період. Такі суспільні відносини, як і сама діяльність ЗСУ та інших ВФ, найперше, стосуються забезпечення національної безпеки України, тобто тих суспільних відносин, які є основним безпосереднім об'єктом цього злочину. Проте, на відміну від цього об'єкта, суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі законною діяльністю ЗСУ та інших ВФ в особливий період, полягають у забезпеченні не безпосередньо національної безпеки, а належного функціонування згаданих формувань, які, своєю чергою, забезпечують національну безпеку України [133, с. 285].

На наш погляд, останнє твердження більш слушне, адже, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про Збройні Сили України», яка визначає функції ЗСУ, на них, крім безпосередньо оборони України, покладаються функції захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, боротьби з тероризмом; вони можуть залучатись до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, боротьби з тероризмом і піратством, посилення охорони державного кордону тощо [181]. Оскільки ККУ не окреслює, якій саме діяльності ЗСУ та

інших ВФ може перешкоджати винна особа, то під охороною кримінально-правової норми перебуває будь-який вид діяльності, передбачений законом, тобто об'єкт злочину не обмежується обороноздатністю України.

Водночас, правильно розкриваючи механізм злочинного впливу, автори роблять суперечливий висновок. Наприклад, об'єкт, який зазнає шкоди найперше, вони відносять до додаткового, а похідний від нього – до основного. На нашу думку, суть цього злочину полягає в тому, що він не дає можливості ЗСУ та іншим ВФ виконувати їхні службові обов'язки, покладені на них законом, незалежно від того, чи стосуються вони безпосередньо забезпечення національної безпеки, чи ні. Крім того, перешкоджання діяльності невеликого структурного підрозділу ЗСУ (скажімо, відділення) навряд чи здатне заподіяти істотну шкоду національній безпеці, а от правам та обов'язкам цього підрозділу істотна шкода заподіюється, оскільки унеможлиблюється виконання ними їхніх службових обов'язків.

Отже основним безпосереднім об'єктом цього злочину є права й обов'язки ЗСУ та інших ВФ здійснювати свою діяльність у межах, визначених законом, а додатковим – національна безпека України. Схожої позиції дотримуються деякі науковці, які зазначають, що сумнівним є віднесення злочину, передбаченого ст. 114-1 ККУ, до злочинів проти основ національної безпеки України, адже об'єктом його посягання є не національна безпека як така, а законна діяльність ЗСУ та інших ВФ [43; 48, с. 37]. Проте специфіка національної безпеки як додаткового об'єкта з його важливістю зумовлює розміщення цього складу злочину саме в Розділі 1 Особливої частини ККУ, незважаючи на те, що основний безпосередній об'єкт у такому разі не збігається з родовим. Так само, на нашу думку, основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого у ст. 112 ККУ, – це життя державного чи громадського діяча, а національна безпека є лише додатковим, проте злочин усе одно розміщено серед злочинів проти національної безпеки.

Залежно від способу перешкоджання зазнавати шкоди можуть й інші додаткові об'єкти – життя, здоров'я, честь, гідність, власність особового складу ЗСУ чи інших ВФ тощо.

Погляди дослідників щодо безпосереднього об'єкта перешкоджання діяльності професійних спілок, політичних партій та громадських організацій не вирізняються особливою розмаїтістю.

Скажімо, на думку О. О. Семенюка, об'єктом перешкоджання діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій є конституційне право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії та громадські організації для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, а також права і законні інтереси профспілок, політичних партій і громадських організацій [196, с. 35].

На думку інших науковців, безпосереднім об'єктом цього злочину є право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії, громадські організації [133, с. 396; 134, с. 170; 135, с. 223]; свобода асоціацій та регламентований чинним законодавством порядок діяльності професійних спілок, політичних партій і громадських організацій у різних сферах життя суспільства [93, с. 280].

Своєрідною є позиція авторів, які вважають, що суспільна небезпека цього злочину полягає в посяганні на закріплене у ст. 36 Конституції України право громадян на участь у професійних спілках та на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, де безпосереднім об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність профспілок, політичних партій, громадських організацій або їхніх органів, а відтак належить до злочинів проти трудових прав громадян [96, с. 127–128]. З такою позицією важко погодитись. По-перше, не зрозуміло, чому цей злочин належить до злочинів проти трудових прав громадян, якщо трудові права (зокрема право на створення та діяльність профспілок) є лише одним із об'єктів цього злочину, тим більше, що об'єднуватись у професійні спілки можуть і особи, які не перебувають

у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями (наприклад, адвокати, студенти тощо). По-друге (це стосується й позицій інших авторів), чинна редакція ст. 170 ККУ виключає посягання цього злочину на право громадян на свободу об'єднання у професійні спілки, політичні партії та громадські організації, оскільки передбачає відповідальність за перешкоджання вже створеним об'єднанням, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком цієї норми.

Можна погодитись із тим, що суспільна небезпека зазначеного злочину полягає в порушенні конституційних засад, на яких базується діяльність політичних партій та громадських організацій, а також порушенні прав громадян, які входять до зазначених об'єднань. Злочин порушує основоположні принципи функціонування механізму захисту громадянами своїх прав, свобод і законних інтересів в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах життя суспільства [93, с. 280]. Тому основним безпосереднім об'єктом цього злочину є право відповідних об'єднань здійснювати діяльність, не заборонену законом. Перешкоджаючи законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій, винна особа заважає суб'єктам реалізувати своє право на провадження діяльності, не забороненої законом, а отже, порушує їхні права, чим заподіює істотну шкоду. Залежно від способу такого перешкоджання, шкода може заподіюватися й іншим об'єктам: життю, здоров'ю, праву власності, честі та гідності певних осіб тощо.

Права й діяльність громадських об'єднань регулюються законами України. Наприклад, ЗУ «Про громадські об'єднання» у ст. 21 закріплює такі права цих об'єднань, як: вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі); звертатися до органів влади з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати публічну інформацію; брати участь у розробці проектів нормативно-правових актів; проводити мирні зібрання; реалізувати інші права, не заборонені законом [176].

Майже єдині у своїх поглядах і дослідники об'єкта перешкоджання професійній діяльності журналістів. Так, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ, на думку С. І. Яреми та деяких інших авторів, є

суспільні відносини, що забезпечують законну професійну діяльність журналістів [96, с. 128]. Гарантією такої діяльності є закріплене у ст. 34 Конституції України право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань [253, с. 192]. Такої думки додержуються і Л. Костенко, О. О. Семенюк та інші науковці, котрі вважають, що об'єктом цього злочину є встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналіста. Цей порядок забезпечує конституційне право громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [133, с. 397; 135, с. 224; 196, с. 37]. Саме тому цей злочин у структурі ККУ віднесено до злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина [88].

Автори одного з підручників з кримінального права безпосереднім об'єктом цього злочину визнають свободу вираження поглядів і порядок професійної діяльності журналістів. Вони слушно зазначають, що цим злочином порушуються основоположні принципи інформаційних відносин. Стає можливим застосування цензури щодо інформації (тобто контролю за її ідеологічним змістом), що призводить до надання громадськості необ'єктивної інформації про події й факти, які відбувалися в дійсності. Із учиненням злочину обмежується право громадян України, юридичних осіб і державних органів на оперативне одержання через ЗМІ публічно поширюваної інформації про діяльність державних органів і організацій, об'єднань громадян та їхніх посадових осіб, а також інших відомостей, необхідних для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, розв'язання їхніх завдань і здійснення функцій [93, с. 283].

Цікаву позицію має О. Є. Бухтатий, обґрунтовуючи, що об'єктом кримінально-правової охорони у цьому випадку є професійна діяльність журналіста як систематична професійна діяльність особи, пов'язана зі створенням, збиранням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою доведення її до необмеженого кола осіб через друковані, аудіовізуальні ЗМІ, інформаційні агентства, інші засоби масової комунікації [25, с. 13]. Такий

підхід потребує уточнення. Діяльність сама по собі не може бути об'єктом кримінально-правової охорони чи об'єктом злочину, адже це процес, а не статеве явище. Якщо особа перешкоджає журналістові здійснювати свою професійну діяльність, то вона не завжди порушує процес здійснення такої діяльності. Скажімо, якщо винний перешкоджатиме журналістові розпочати відповідну діяльність, то він не порушує професійну діяльність журналіста, адже вона ще не розпочалась. До того ж діяльність завжди провадиться конкретними особами, у конкретний проміжок часу, у конкретних умовах і не завжди становить певну цінність для суспільства. Кримінальний же закон охороняє не конкретну діяльність, а суспільні цінності, які здатні задовольнити певні потреби суспільства. Тому об'єктом кримінально-правової охорони або об'єктом злочину в разі перешкодження професійній діяльності журналіста може бути не сама діяльність, а встановлений порядок її здійснення (як це зазначається в літературі) або право на вільне (безперешкодне) здійснення такої діяльності (як це видається нам).

Такий висновок аргументується тим, що порядок здійснення журналістської діяльності – набагато ширше явище, ніж право на її здійснення, оскільки порушення порядку може відбуватися не тільки шляхом перешкодження здійсненню професійної діяльності журналіста, але й, наприклад, примушування до такої діяльності. Крім цього, пересічна фізична особа, перешкоджаючи професійній діяльності журналіста, наприклад, шляхом насильства, не порушує порядок її здійснення, адже законодавство не покладає на неї жодних спеціальних обов'язків із дотримання порядку здійснення журналістської діяльності. Водночас право на здійснення законної професійної діяльності журналіста порушується завжди і тільки шляхом перешкодження здійсненню такої діяльності, тому точніше відповідає ознакам безпосереднього об'єкта цього злочину. Так само в разі грабежу чи розбою особа порушує не встановлений порядок передачі майна від однієї особи до іншої, а право потерпілого на таке майно (володіти, користуватись і розпоряджатись ним). Додатковим об'єктом виступають інформаційні права громадян. Залежно від способу перешкодження

цей злочин може заподіювати шкоду й іншим додатковим об'єктам: життю, здоров'ю, праву власності, честі, гідності журналістів тощо.

Близькою до окресленої позиції є твердження про те, що безпосереднім об'єктом перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є свобода масової інформації, думки та слова, а також такі, що впливають з неї, права журналіста вільно шукати, запитувати, отримувати й поширювати інформацію, викладати свої особисті судження та оцінки в повідомленнях і матеріалах, призначених для поширення за його підписом, відмовитись від підготовки за своїм підписом повідомлення чи матеріалу, що суперечать його переконанням, зняти свій підпис під повідомленням чи матеріалом, зміст якого, на його думку, був викривлений у процесі редакційної підготовки, або заборонити чи обумовити інший характер використання цього повідомлення чи матеріалу, поширювати підготовлені ним повідомлення та матеріали за своїм підписом, псевдонімом чи без підпису [220, с. 145–146]. Перелічені права фактично і формують право на законну журналістську діяльність.

Знаходить така позиція підтримку і в науковій літературі. Скажімо, на думку І. І. Митрофанова, безпосереднім об'єктом злочинів проти професійної діяльності журналіста є охоронювані законом України про кримінальну відповідальність суспільні відносини, що виникають з приводу безперешкодної реалізації творчої діяльності, метою якої є поширення правдивої (достовірної) інформації за допомогою ЗМІ, що здійснюється фізичними особами, які мають професійну освіту чи професійну підготовку, спеціальні знання, практичні навички й уміння у галузі журналістики, що зумовлено виконанням редакційно-посадових службових обов'язків у ЗМІ (у штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи), які зазначаються в Національному класифікаторі професій України [128, с. 48]. Якщо взяти до уваги, що творча діяльність, про яку йдеться у наведених вище положеннях, підпадає під визначення професійної діяльності журналіста, то можна зробити висновок, що безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ, за І. І. Митрофановим, суспільні відносини з приводу безперешкодної реалізації

професійної діяльності журналіста. А такі відносини якраз і базуються на праві журналіста безперешкодно здійснювати свою професійну діяльність і такому, що кореспондує йому, обов'язку інших осіб не перешкоджати такій діяльності.

Право на вільне здійснення законної журналістської діяльності ґрунтується на положеннях Конституції України, яка у ст. 34 визначає, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Права журналістів додатково регулюються та конкретизуються в ЗУ «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та інших нормативно-правових актах.

Закон також передбачає випадки, коли такі права може бути обмежено. За Конституцією України, вдаються до цього в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігти заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Щодо визначення безпосереднього об'єкта перешкоджання здійсненню релігійного обряду, то в літературі він іменується як суспільні відносини, що забезпечують свободу світогляду і віросповідання та право на безперешкодне здійснення релігійного обряду [96, с. 157; 133, с. 408], або суспільні відносини у сфері охорони прав кожного на свободу совісті, включно з безперешкодним здійсненням релігійних обрядів [97, с. 74]. Деякі автори вважають, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є право на свободу віросповідання, а додатковим – фізична або психічна недоторканність особи [135, с. 234]. Інші вказують, що основним безпосереднім об'єктом злочину є право на

безперешкодне здійснення релігійного обряду, а додатковим факультативним – діяльність релігійної організації [99, с. 193]. Останнє твердження видається більш вдалим, адже перешкоджання здійсненню релігійного обряду передусім порушує право особи на здійснення релігійного обряду, яке є складовою частиною свободи віросповідання.

Права на свободу совісті та віросповідання є більш широкими поняттями і не завжди зазнають безпосередньої шкоди (чи створення загрози заподіяння такої шкоди) внаслідок перешкоджання здійсненню релігійного обряду. Винна особа може не мати нічого проти віросповідання іншої особи чи навіть практики проведення певного релігійного обряду взагалі, але здатна заперечувати й перешкоджати проведенню релігійного обряду саме стосовно себе чи близьких їй осіб із особистих мотивів, не пов'язаних із певними релігійними переконаннями. Наприклад, бабуся перешкоджає проведенню обряду хрещення немовляти, мотивуючи це тим, що їй не подобається священнослужитель, котрий його проводить. У такому разі свободі віросповідання чи совісті не заподіюється безпосередня шкода і не створюється загроза заподіяння, а от праву на здійснення релігійного обряду – спричиняється. Така позиція поширена і в літературі. Так, на думку Т. Є. Леоненко, перешкоджання здійсненню релігійного обряду слід відносити до злочинів, що пов'язані з релігією, або до таких, що зачіпають релігійні інтереси. Такі злочини переважно вчиняються без спеціального мотиву релігійної ненависті або ворожнечі та мають на меті досягнення будь-яких особистих інтересів [107, с. 157].

Схожої позиції дотримується й С. Я. Лихова, акцентуючи, що безпосереднім об'єктом перешкоджання здійсненню релігійного обряду є правовідносини, пов'язані з реалізацією права громадян безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу та обряди, вести релігійну діяльність. Ці правовідносини є компонентом дещо ширших за змістом та об'єктом правовідносин, пов'язаних із реалізацією права на свободу віросповідання [108, с. 215]. Як бачимо, за винятком концепції об'єкта злочину

(науковець є прихильником концепції правовідносин як об'єкта злочину), бачення об'єкта цього злочину збігається з наведеним нами.

Додатковими об'єктами цього злочину, залежно від способу перешкоджання, можуть бути життя, здоров'я, право власності, честь, гідність учасників релігійного обряду тощо.

Відповідно до ст. 35 Конституції України, право на свободу світогляду та віросповідання охоплює свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу й ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» тлумачить свободу совісті дещо інакше: це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати й вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може насаджувати обов'язкові переконання і світогляд. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які потрібні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, установлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України [190].

Щодо визначення безпосереднього об'єкта перешкоджання проведенню мітингів, зборів, походів і демонстрацій у науковій літературі немає одностайності. Коментуючи положення ст. 340 ККУ, окремі науковці зазначають, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є внутрішній та міжнародний авторитет нашої держави, а додатковим обов'язковим об'єктом можуть бути життя та

здоров'я, воля, честь і гідність особи або ж установлений порядок виконання службовими особами своїх повноважень [134, с. 376; 135, с. 509]. Таку позицію мають і автори одного з підручників, які стверджують, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину є авторитет органів державної виконавчої влади чи органів самоврядування в частині дотримання встановленого законодавством порядку організації та проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя і здоров'я, воля, честь та гідність особи [94, с. 314]. На думку інших науковців, основний безпосередній об'єкт цього злочину – суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно встановленого порядку функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині здійснення громадянами своїх прав і свобод на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують здоров'я, волю, безпеку, тілесну недоторканність потерпілого [133, с. 780].

Як уже зазначалось, авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування не може бути основним об'єктом цього злочину, оскільки йому не завжди заподіюється шкода чи створюється загроза заподіяння істотної шкоди в результаті скоєння відповідного злочинного діяння. Навпаки, у разі своєчасного реагування органів державної влади чи місцевого самоврядування на вчинення винною особою насильницького перешкоджання проведенню мітингів, зборів, походів і демонстрацій їхній авторитет може навіть зрости. Учинення злочину службовою особою є лише однією з альтернативних форм цього складу злочину.

Деякі фахівці вже акцентували на тому, що склад злочину, передбаченого у ст. 340 ККУ, у системі Особливої частини ККУ не відповідає об'єктові цього злочину. С. Я. Лихова зазначає, що цей злочин посягає на окремі конституційні форми безпосередньої демократії, якими поряд із виборами та референдумом є мітинги, походи, демонстрації, збори, і тому, оптимально, виходячи зі змісту родових і видових об'єктів злочинів, юридичні склади яких передбачені в диспозиціях статей Розділу V Особливої

частини КК, місце такого юридичного складу злочину має бути визначене саме в цьому розділі [108, с. 18]. Право на участь у мітингах, походах і демонстраціях вона відносить до політичних прав [108, с. 77].

Безперечно, незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій не дає змоги громадянам реалізувати свободу світогляду, думки і слова, вільно виражати свої погляди і переконання, використовувати й поширювати інформацію, тобто вільно розвивати свою особистість, що, безумовно, є неодмінною ознакою будь-якої правової та демократичної держави [93, с. 312]. Проте вважаємо, що наведені права та свободи є лише похідними, додатковими об'єктами цього злочину. Основним же, на нашу думку, його об'єктом є право особи на здійснення відповідної законної діяльності – організувати або проводити збори, мітинги, вуличні походи і демонстрації. Таке право гарантується Конституцією України поряд із іншими правами та свободами людини та громадянина. Тому підтримуємо пропозицію С. Я. Лихової перенести цей склад злочину до Розділу V Особливої частини ККУ.

До схожого підходу вдається і зарубіжний законодавець. Скажімо, у законодавстві РФ перешкоджання проведенню зборів, мітингу, демонстрації, ходи, пікетування міститься в розділі «Злочини проти конституційних прав і свобод людини та громадянина», а об'єктом цього злочину науковці визнають суспільні відносини, що забезпечують реалізацію гарантованого Конституцією права громадян на свободу мирних зібрань і вільне вираження та формулювання своїх думок [194, с. 155; 220, с. 147]; право громадян збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, демонстрації, ходи, пікетування [51, с. 226]. Як бачимо, немає жодної згадки про авторитет органів влади чи органів місцевого самоврядування, а окремі автори прямо називають право на відповідну діяльність безпосереднім об'єктом цього злочину.

Згідно зі ст. 39 Конституції України, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації, про проведення яких завчасно мають бути сповіщені органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження реалізації цього права може

встановлювати суд відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. На жаль, досі порядок реалізації цього права законодавчо належно не врегульований. Єдиним нормативно-правовим актом, який визначає механізм його реалізації, є Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР», який, звісно, застарів і не здатен повною мірою задовольняти потреби суспільства, про що неодноразово зазначалось у літературі [22; 94, с. 312; 215].

Немає єдності серед науковців і щодо визначення предмета злочину та його місця в системі складу злочину. Ми підтримуємо традиційний підхід до визначення місця предмета злочину в системі складу злочину і вважаємо його факультативним елементом об'єкта злочину, оскільки це не просто будь-які речі матеріального світу, з певними ознаками яких кримінальний закон пов'язує наявність або відсутність у діях винної особи ознак конкретного складу злочину [212, с. 364]. Предмет злочину відображає спрямованість злочинного діяння винного, те, на що посягає злочин, чому він заподіює або може заподіяти істотну шкоду, тобто об'єкт злочину. На відміну від інших елементів (ознак) складу злочину, йому не завжди заподіюється шкода, його не використовують для вчинення злочину, на нього посягають, ним прагнуть заволодіти, змінити його, вплинути на нього тощо.

Щодо ознак предмета злочину, на підставі яких можна сформулювати його визначення, то аналіз наукової літератури демонструє, що предмет злочину має такі ознаки:

– фізична ознака – предмет злочину – це певні матеріальні явища, тобто такі, що об'єктивно існують у матеріальному світі, можуть фіксуватися органами відчуття людини або спеціальними технічними засобами. Відтак ознаку матеріальності деякі автори тлумачать доволі широко, що дозволяє відносити до предметів злочину, наприклад, інформацію [132, с. 110]. Інформацію вважають предметом злочину й інші автори, хоча й називають її

іноді нематеріальним об'єктом, що існує в реальності [104, с. 198]. На нашу думку, якщо певний об'єкт існує в реальності, то він є матеріальним, адже філософська категорія «матерія» використовується на позначення об'єктивної реальності. Тому можна сказати, що предмет злочину – це матеріальне явище (ми свідомо використовуємо термін «явище», а не «річ» чи «цінність», позаяк він більш правильно передає природу предмета злочину і не дає підстав тлумачити його обмежено);

– таке явище має певні ознаки, визначені законом, з наявністю яких кримінальний закон пов'язує наявність або відсутність ознак складу конкретного злочину. Як слушно зазначає В. Я. Тацій, певні речі виділяються законодавцем як предмет злочину з урахуванням особливого правового режиму, викликаного їхніми корисними чи шкідливими властивостями, а також з урахуванням їхнього економічного призначення. Саме ці ознаки (властивості) предметів і є тими обставинами, з приводу яких або шляхом впливу на які вчиняється злочин [212, с. 365];

– предмет злочину відображає спрямованість злочинного діяння винного. З приводу нього або щодо нього вчиняється суспільно небезпечне діяння. З установаження предмета злочину здебільшого починається процес з'ясування характеру самого посягання, а також способів його впливу на певний об'єкт [212, с. 366]. Учиняючи певне діяння стосовно предмета злочину (шляхом знищення, вилучення, створення, змінення тощо), винний посягає на об'єкт злочину.

Відтак вважаємо, що предметом злочину як факультативної ознаки складу злочину є матеріальне явище, яке має певні ознаки, визначені у кримінальному законі, учиняючи стосовно якого діяння, винна особа посягає на об'єкт злочину.

Склади окреслених злочинів, за правило, не містять вказівки на предмет злочину як обов'язкову ознаку складу злочину, тож їх можна віднести до так званих безпредметних злочинів. Виняток становить лише перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: наводячи перелік можливих способів учинення цього злочину, законодавець

наголошує, що одним із них є незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у своїй професійній діяльності. У разі вчинення злочину в такий спосіб обов'язковою ознакою є предмет – матеріали, підготовлені журналістом, і технічні засоби, якими він користується у своїй професійній діяльності. Ми використовуємо узагальнювальне поняття «підготовлені журналістом», оскільки вважаємо, що збирання та опрацювання інформації є формами її підготовки з метою подальшого поширення.

Законодавець уживає відповідні терміни в множині та поєднує їх сполучником «і», що в дослівному трактуванні доводить до певного висновку. Для наявності складу злочину у цьому випадку потрібно, щоби винна особа незаконно вилучила в журналіста понад одну одиницю відповідних матеріалів і технічних засобів. Однак, попри те що доволі часто відповідні технічні засоби одночасно виконують і функції носія інформації, чим є матеріали, підготовлені журналістом, то цілком очевидно, що законодавець мав на увазі альтернативні діяння: незаконне вилучення або технічного засобу, яким журналіст користується у своїй професійній діяльності (хоча б однієї одиниці), або матеріалів, підготовлених журналістом (стосовно матеріалів вжиття множини цілком виправдане, адже це усталена форма, і будь-яку інформацію, навіть на одному носії, можна назвати матеріалами). Але для однакового розуміння кримінально-правової норми та правильного її застосування треба було б замінити сполучник «і» на «або» та словосполучення «технічних засобів» – на «технічного засобу».

Під матеріалами, підготовленими журналістом, на нашу думку, слід розуміти інформацію, яку було зібрано, одержано, опрацьовано або створено журналістом та зафіксовано на певному носії (аркуші паперу, як фото-, відеоматеріали). Не дотична до предмета цього злочину інформація, яку не зафіксовано на певному носії і не може бути вилучено (наприклад, думки журналіста, які зберігаються у його свідомості), а також інформація на відповідному носії, яка не була об'єктом журналістської діяльності (яку він не

збирав, не отримував, не обробляв тощо), – наприклад, особисті документи журналіста. Не є таким матеріалом також носій інформації, на якому відсутня будь-яка інформація (чисті касети, флешки тощо); за відповідних умов такі предмети можуть бути визнані технічними засобами, якими журналіст користується у своїй професійній діяльності.

Під технічними засобами, якими користується журналіст у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, на нашу думку, слід розуміти устаткування, апаратуру, прилади, пристрої та інші вироби, спеціально створені, розроблені, запрограмовані або модернізовані для створення, збирання, зберігання, обробки або передачі інформації (камери, диктофони, телефони, фотоапарати, комп'ютери тощо). Не належать до предмета цього злочину технічні засоби, які хоча й використовуються журналістом, але безпосередньо не пов'язані з процесом створення, збирання, обробки, зберігання або передачі інформації (наприклад, автомобіль, на якому пересувається журналіст), а також живі істоти (скажімо, поштовий голуб) і предмети, які не призначені для роботи з інформацією, хоч і використовувались журналістом (наприклад, палиця, якою журналіст за допомогою азбуки Морзе намагається передати повідомлення).

Предметом злочину, що розглядається, є лише технічний засіб загалом, хоча в судовій практиці виникали випадки, коли у журналістів незаконно вилучали складові частини технічного засобу, що унеможливило процес подальшого збирання та зберігання інформації. Так, Ірпінським міським судом Київської області від 16.06.2014 розглядалось кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_6 у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 ККУ. За обставинами справи обвинувачений у ході суперечки, яка виникла з приводу того, що потерпілий не повідомив його, з яких підстав він проводить відеозйомку, вихопив об'єктив від відеокамери в оператора, чим позбавив знімальну групу телеканалу СТБ можливості виконати свої професійні обов'язки, а саме одержати інформацію [36]. За відповідних умов таке діяння слід кваліфікувати як інше умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Не доречною є позиція авторів, які переконані, що предметом злочину, передбаченого статтею 114-1 ККУ, є законна діяльність ЗСУ та інших ВФ України [140, с. 55–56]. Таке твердження базується на хибному розумінні природи предмета злочину. Як уже зазначалось, предметом злочину можуть бути певні речі, явища, але не діяльність людей чи ВФ.

Другою факультативною ознакою, яку традиційно відносять до об'єкта злочину, є спеціальний потерпілий [76]. Як слушно зазначається в літературі, виводити потерпілого за межі об'єкта означає штучно позбавляти його властивості, яка зумовлює спрямування на нього злочинного діяння, уваги до нього суб'єкта злочину [170, с. 111–112]. При цьому потерпілий виникає у разі вчинення будь-якого злочину. Проте ознакою складу злочину він стає лише в тих випадках, коли на нього безпосередньо вказано в законодавчому формулюванні певного злочину [200, с. 75].

Як стверджує Т. І. Присяжнюк, спеціальний потерпілий – це фізична особа, для якої характерні в момент учинення злочину спеціальні ознаки, визначені в диспозиціях статей Особливої частини ККУ [170, с. 116]. Таке формулювання потребує уточнення. По-перше, авторка необгрунтовано обмежує коло потерпілих лише фізичними особами, хоча юридичні особи, держава володіють правосуб'єктністю, тож у результаті вчинення злочину їхнім правам і законним інтересам також може бути заподіяно шкоду. До речі, у кримінальному процесі, відповідно до ст. 55 КПКУ, потерпілим може визнаватись і юридична особа. По-друге, не зрозуміло, чому щодо терміна «диспозиція» вживається множина: такі ознаки мають міститись одразу в кількох різних диспозиціях? По-третє, під таке визначення підпадає не тільки спеціальний потерпілий, а й спеціальний суб'єкт, адже воно не містить жодної специфічної ознаки, характерної саме для потерпілого.

На наш погляд, ближчим до правильного визначення є М. В. Сенаторов, котрий вважає, що потерпілий – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або ж суспільство загалом), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону,

злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої і на якого вказано в законі у формулюванні певного виду злочину [200, с. 76]. Назагал, підтримуючи таку позицію, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження. По-перше, видається доцільним використовувати термін «спеціальний потерпілий», адже, як уже зазначалось, автор сам визнає, що потерпілий є в кожному злочині, але обов'язковою ознакою складу злочину стає тільки визначений у законі потерпілий, що характеризується певними додатковими ознаками (як-от вік, стать, вид діяльності тощо). По-друге, на нашу думку, доречно зазначити, що в законі у формулюванні конкретного складу злочину вказується на певні ознаки потерпілого, а не на нього самого.

З огляду на викладене, у цій роботі під спеціальним потерпілим як ознакою складу злочину ми розуміємо соціального суб'єкта, охоронюваному законом благом, праву чи інтересу якого злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої і ознаки якого вказані в законі у формулюванні конкретного складу злочину.

Оскільки об'єкт злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, ми визначаємо як право на вільне (безперешкодне) здійснення певної діяльності, то потерпілий у структурі об'єкта цих злочинів посідає місце носія такого права.

Спеціальний потерпілий як факультативна ознака складу злочину виокремлюється не у всіх злочинах, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. Так, перешкоджання здійсненню релігійного обряду може бути вчинене щодо будь-якої особи, яка таку діяльність здійснює, законодавство не встановлює жодних обмежень з приводу здійснення такої діяльності. Водночас інші види перешкоджання можуть бути вчинені тільки стосовно чітко визначених у законодавстві осіб. Скажімо, потерпілими від перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ можуть бути лише члени таких формувань, від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – тільки професійні журналісти, від перешкоджання діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій – професійні спілки, політичні партії, громадські організації та їхні органи.

Дефініція поняття «журналіст» наводиться в багатьох нормативно-правових актах, зокрема в ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 (ст. 25), «Про інформаційні агентства» від 28.02.1995 (ст. 21) та ін. Проте, на думку дослідників, найуніверсальнішим і таким, що містить усі істотні ознаки поняття «журналіст», є визначення, наведене у ст. 1 ЗУ «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 23.09.1997 [14, с. 24; 30, с. 86]. Відтак, журналіст – це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для ЗМІ, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в ЗМІ (у штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України [177]. Проте таке визначення, на нашу думку, також не позбавлене недоліків. По-перше, включення до визначення поняття журналіста такої ознаки, як виконання редакційно-посадових службових обов'язків, видається зайвим, адже, з одного боку, виконання таких обов'язків може бути ніяк не пов'язане із професійною журналістською діяльністю, а з іншого – не всі журналісти (особливо позаштатні) виконують такі обов'язки. По-друге, прив'язка до державного класифікатора професій України, звісно, значно спрощує встановлення правового статусу певної особи, але додає казуїстичності визначенню й позбавляє можливості віднесення представників іноземних ЗМІ до числа журналістів. Про недоречність посилання на закріплення назви посад (роботи) журналіста у державному класифікаторі професій України зазначає і О. Є. Бухтатий [25, с. 13].

Л. Костенко, проаналізувавши визначення журналіста, наведені в Законі, виокремлює такі їхні спільні риси:

1. Журналіст – це завжди працівник творчий.
2. Журналіст – це працівник, який збирає, обробляє і створює інформацію.
3. Журналіст – це працівник необов'язково штатний, він може бути позаштатним або взагалі діяти за іншим видом уповноваження.
4. Належність журналіста підтверджується спеціальним (єдино не визначеним) документом, виданим організацією, яку він представляє [88].

Звідси, журналіст як потерпілий від перешкоджання законній журналістській діяльності – це штатний або позаштатний творчий працівник, який професійно систематично збирає, одержує, створює, поширює, зберігає, обробляє інформацію з метою її поширення через інформаційну організацію, яку він представляє. Таке формулювання цілком відповідає визначенню професійної діяльності журналіста, наведеному в примітці до статті 345-1 ККУ. Там же зазначається, що статус журналіста чи його належність до ЗМІ підтверджується редакційним або службовим посвідченням чи іншим документом, виданим ЗМІ, його редакцією або професійною чи творчою спілкою журналістів.

На думку деяких авторів, потерпілим від перешкоджання професійній діяльності журналіста може бути не тільки журналіст, а й його близькі родичі, які зазнали психічного або фізичного тиску, а також ЗМІ в особі групи журналістів чи медіа організації, права яких порушуються [14, с. 24–25; 24, с. 118; 92, с. 64]. Така позиція потребує уточнення. Справді, на практиці потерпілими від цього злочину (насамперед, у контексті кримінального процесу) можуть бути визнані і близькі родичі, і організація, яку представляє журналіст, і інші особи, адже їм злочином може бути заподіяна певна шкода, проте якщо казати про потерпілого (точніше, спеціального потерпілого) як ознаку складу злочину, що розглядається, то ним може бути тільки журналіст, адже законодавець у тексті ст. 171 ККУ прямо зазначив, що цей злочин може бути вчинений тільки щодо журналіста, а не якихось інших осіб. Якщо би він вважав за необхідне визнати спеціальним потерпілим від цього злочину близьких осіб журналіста, то про них прямо було би зазначено в тексті норми, як це зроблено у ст. 345-1 ККУ. До речі, випадки психічного або фізичного тиску на близьких родичів журналіста мають бути кваліфіковані саме за ст. 345-1, а не ст. 171 ККУ. Тому наразі підстав для розширеного тлумачення особи потерпілого від цього злочину немає. Тиск на родичів чи інших близьких осіб журналіста є лише засобом впливу, перешкоджанням йому виконувати його професійні обов'язки. Так, Ю. А. Анісімов зазначає, що перешкоджання діяльності журналіста передбачає вплив і на самого журналіста, і на близьких йому осіб, з наміром

завадити йому здійснити свою професійну діяльність [7]. Тобто все одно кінцевою метою дій винного є обмеження прав саме журналіста, а вплив на інших осіб – лише засіб досягнення такої мети, і обмеження прав таких осіб, за наявності відповідних підстав, мають кваліфікуватись за іншими статтями ККУ.

Потерпілими від злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, є ЗСУ, інші ВФ, їхні підрозділи, окремі військовослужбовці та члени інших ВФ.

За ст. 1 ЗУ «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991, ЗСУ – це ВФ, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Структура ЗСУ визначається законом. Організаційно ЗСУ складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій. Особовий склад ЗСУ формується з військовослужбовців і працівників ЗСУ [181].

Щодо інших ВФ, то нині єдиного їхнього переліку в законодавстві не існує. Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про оборону України» від 06.12.1991, ВФ – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. У ст. 12 цього ж Закону зазначається, що участь в обороні держави разом зі ЗСУ беруть у межах своїх повноважень інші ВФ, утворені за законами України, Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також відповідні правоохоронні органи [184].

У ст. 4 ЗУ «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 зазначається, що суб'єктами забезпечення національної безпеки є ЗСУ, СБУ, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші ВФ, утворені відповідно до законів України [185].

У літературі підкреслюють, що до інших ВФ слід відносити: СБУ, Службу зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Державну прикордонну службу України, Національну гвардію України, Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту України та інші ВФ, утворені відповідно до законів України [105].

А. Герасимов та О. Шаталова виокремлюють такі ключові ознаки ВФ:

- комплектування військовослужбовцями;
- призначення для оборони і в разі збройної агресії, збройного конфлікту;
- ведення воєнних (бойових) дій.

В українському законодавстві, зазначають ці дослідники, такі ознаки виражаються дещо суперечливо і не дають можливості чітко визначати такі структури [50]. Очевидно, що нормативне визначення ВФ ще потребує вдосконалення та більш чіткої ідентифікації правового статусу окремих структур. Для відповіді на питання, чи належить та чи інша структура до ВФ, слід ретельно вивчати нормативно-правові акти, що регулюють їхню діяльність.

Законодавець використовує для поєднання зазначених видів потерпілих сполучник «та», а також уживає термін «військове формування» у множині, що в разі буквального тлумачення дає підстави стверджувати, що задля притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 114-1 ККУ винна особа повинна перешкоджати одночасно і діяльності ЗСУ, і діяльності кількох ВФ. Як свідчить практика, для деяких судів це не є перешкодою в реалізації кримінальної відповідальності, проте вважаємо, що з метою точності кримінального закону, однакового розуміння та застосування кримінально-правової норми сполучник «та» доцільно замінити на «або», а словосполучення «інших військових формувань» – на «іншого військового формування».

Окремі автори висловлюють пропозицію розширити коло суб'єктів, перешкоджання діяльності яких утворює склад цього злочину, передбачивши в диспозиції ст. 114-1 ККУ відповідальність за перешкоджання в особливий період не лише діяльності ЗСУ чи інших ВФ, але й об'єктів національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів

місцевого самоврядування, сил цивільного захисту, підприємств, установ й організацій, а також виконанню громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Такий підхід обґрунтовується положеннями ч. 3 ст. 17 Конституції України, відповідно до якої забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються також на правоохоронні органи держави. Значна їхня кількість (МВС України, прокуратура) не входять до системи ЗСУ і не є ВФ, але разом з останніми беруть участь в обороні держави (ст. 12 ЗУ «Про оборону України»), що передбачає готовність і здатність органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення (за потреби) з мирного на воєнний стан та відсіч збройній агресії, ліквідацію збройного конфлікту, а також готовність населення і території держави до оборони (ст. 2 ЗУ «Про оборону України») [249, с. 161].

З приводу такої пропозиції вважаємо за доречне висловити кілька зауважень. По-перше, потреби у включенні до складу злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, такого спеціального потерпілого, як правоохоронні органи, немає, оскільки кримінальна відповідальність за перешкоджання діяльності працівника правоохоронного органу передбачена у ст. 343 ККУ незалежно від того, в особливий період учиняються такі дії, чи ні. По-друге, кримінальна відповідальність за ст. 114-1 ККУ за умови прийняття законодавцем наведеної пропозиції буде пов'язана не стільки з перешкоджанням законній діяльності певних спеціальних потерпілих, скільки з певним специфічним видом діяльності – обороною держави, незалежно від того, хто таку діяльність здійснює. Задля кращого сприйняття норми, точності й лаконічності викладення матеріалу в цьому разі доцільно вказувати не розширене, фактично не обмежене коло потерпілих, а певний вид діяльності, перешкоджання якому утворюватиме склад злочину. Такий підхід дасть можливість усунути вади й сучасної редакції ст. 114-1 ККУ, адже в літературі неодноразово зазначалося, що діяльність ЗСУ різнопланова і охоплює не тільки діяльність зі захисту

країни, а й, наприклад, господарську. Тож дослідники пропонують конкретизувати вид діяльності, який підлягає кримінально-правовому захисту в цій нормі [120, с. 104; 165, с. 272; 249, с. 162].

Спеціальними потерпілими у складі злочину, передбаченого у ст. 170 ККУ, є професійна спілка, політична партія, громадська організація або їхні органи. Як і у випадку з попередніми спеціальними потерпілими, законодавець уживає відповідні терміни у множині, що навряд чи сприяє правильному розумінню змісту цієї норми.

Перешкоджання може здійснюватися і відповідному об'єднанню загалом (скажімо, незаконна відмова в наданні державного фінансування політичній партії), і органу, який його представляє (наприклад, ненадання приміщення первинній організації профспілки), або окремому члену такого об'єднання (наприклад, перешкоджання члену громадського об'єднання проводити агітацію за вступ до такого об'єднання).

За ст. 1 ЗУ «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999, професійна спілка (профспілка) – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності (навчання). Членом профспілки є особа, яка входить до складу профспілки, визнає її статут і сплачує членські внески. Відповідно до ст. 7 цього ж Закону, членами профспілок можуть бути особи, які працюють на підприємстві, в установі або організації незалежно від форм власності і видів господарювання, у фізичної особи, яка використовує найману працю, особи, які забезпечують себе роботою самостійно, особи, які навчаються в навчальному закладі. Статутом (положенням) профспілки може бути передбачено членство у профспілці осіб, зайнятих творчою діяльністю, членів фермерських господарств, фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, а також осіб, які навчаються у професійно-технічних або закладах вищої освіти, осіб, які звільнилися з роботи чи служби у зв'язку з виходом на пенсію або які тимчасово не працюють [189].

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2 ЗУ «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001).

Членом політичної партії може бути лише громадянин України, який за Конституцією України має право голосу на виборах. Законодавство встановлює низку обмежень щодо членства в політичній партії. Так, громадянин України може бути членом одночасно лише однієї політичної партії. Не можуть бути членами політичних партій судді, прокурори, поліцейські, співробітники СБУ, військовослужбовці, працівники органів доходів і зборів, персонал Державної кримінально-виконавчої служби України, працівники Національного антикорупційного бюро України, державні службовці у випадках, передбачених ЗУ «Про державну службу». На час перебування на зазначених посадах або службі члени політичної партії зупиняють членство в цій партії [186].

Згідно зі ЗУ «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012, громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадські об'єднання бувають двох видів: громадська організація (засновниками та членами/учасниками якої є фізичні особи) та громадська спілка (засновниками якої є юридичні особи приватного права, а членами/учасниками – юридичні особи приватного права та фізичні особи).

Членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та дитячої, можуть бути фізичні особи, які досягли 14 років. Вік членів молодіжної, дитячої організації визначається її статутом у межах, установлених законом. Членами (учасниками) громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, зокрема громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні дієздатні особи, які досягли 18 років [176].

2.2 Об'єктивна сторона складів злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності

Будь-яку діяльність людини, зокрема й злочинну, можна поділити на дві складові: інтелектуально-вольову, що полягає у прийнятті відповідного рішення, усвідомленні шляхів та засобів досягнення поставленої мети, і дієву, яка пов'язана з перетворенням цього рішення в дійсність шляхом конкретної поведінки. Цю другу сторону людської діяльності й прийнято називати об'єктивною стороною [113, с. 6].

Серед усіх ознак складу злочину об'єктивній стороні приділяється чи не найбільша увага, це й не дивно, оскільки в тексті диспозиції норм Особливої частини ККУ вона займає найбільше місця порівняно з іншими ознаками, адже розпливчастий, неточний опис ознак об'єктивної сторони може призвести до непотрібного і шкідливого розширення меж кримінальної відповідальності або до їхнього необґрунтованого звуження [103, с. 59].

Порівняно з об'єктом злочину концептуальних підходів до розуміння об'єктивної сторони складу злочину набагато менше. Попри те, що в літературі вжито чимало визначень цього елемента складу злочину (деякі дослідники налічують до семи різних груп визначень об'єктивної сторони складу злочину [65, с. 222–223; 122, с. 163]), усіх їх об'єднує вказівка на те, що об'єктивна сторона характеризує зовнішню сторону злочину і складається з певної сукупності (системи) ознак.

Тому в цій роботі об'єктивну сторону складу злочину розглядатимемо як закріплену в кримінальному законі систему ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину (передусім, суспільно небезпечне діяння).

Ознаки об'єктивної сторони складу злочину прийнято поділяти на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак дослідники одноголосно відносять діяння (у формі дії або бездіяльності). Суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок до обов'язкових ознак відносять не всі автори. Слушною є позиція науковців, які вважають, що оскільки у злочинах із формальним складом

настання суспільно небезпечних наслідків не вимагається (склад злочину наявний і без цієї ознаки), то останні разом із причиновим зв'язком між діянням і такими наслідками належать до факультативних ознак [1, с. 81; 95, с. 111–112]. До факультативних ознак об'єктивної сторони злочину традиційно належать також спосіб, місце, час, обстановку, знаряддя, засоби вчинення злочину.

Як уже зазначалося, центральне місце серед ознак об'єктивної сторони складу злочину займає суспільно небезпечне діяння. Воно буває двох видів: дія (активна поведінка) та бездіяльність (пасивна поведінка). Діяння як ознака об'єктивної сторони складу злочинів, що розглядаються, полягає в перешкоджанні діяльності, поняття якого нами було проаналізовано в підрозділі 1.3 роботи.

Вище ми вже вказували, що злочини, які полягають у перешкоджанні діяльності, мають різні ознаки та структуру об'єктивної сторони. Оскільки у цій роботі ми аналізуємо лише склади злочинів, передбачені у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ, то зосередимось на ознаках об'єктивної сторони цих злочинів.

Аналіз кримінального законодавства України засвідчує, що законодавець по-різному розглядає ознаку законності в окремих складах злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. В одних злочинах він указує на те, що діяльність, якій перешкоджає винна особа, має бути законною (ст.ст. 114-1, 170, 171 ККУ), в інших – ні (ст.ст. 180, 340 ККУ). В одних складах злочинів йдеться про те, що перешкодження має бути незаконним (ст.ст. 180, 340 ККУ), в інших – така вказівка відсутня (ст.ст. 114-1, 170 ККУ). Причому спостерігається цікава тенденція: у статтях, де є вказівка на законність діяльності, як правило, відсутня вказівка на незаконність перешкодження, і навпаки. Особливе місце посідає ст. 171 ККУ, у тексті якої щодо одних форм об'єктивної сторони злочину (вилучення певних матеріалів, відмови в доступі до інформації, заборони висвітлення окремих тем тощо) законодавець указав на незаконність дій, а стосовно іншої (інше умисне перешкодження) – ні.

На наш погляд, ознака законності/незаконності має використовуватись двічі. По-перше, для позначення законності самої діяльності. Кримінально караним має бути тільки перешкодження такому виду діяльності, який не заборонений законом. Саме не заборонений, а не регламентований, оскільки деякі види діяльності, перешкодження яким може передбачати кримінальну відповідальність, не мають чіткої законодавчої регламентації. Скажімо, чинне законодавство України не регламентує порядок проведення релігійного обряду, воно може встановлювати лише певні обмеження на право здійснювати релігійні обряди, зумовлені необхідністю забезпечення громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я та моралі, прав і свобод інших громадян. Схожої точки зору дотримується і В. Г. Кундеус, констатує, що законною визнається така діяльність ЗСУ та інших ВФ, яка не суперечить Конституції та чинному законодавству України [105].

Водночас перешкодження незаконній діяльності не становить суспільної небезпеки і не може бути кримінально караним. Правильно зазначає Ю. А. Анісімов, що не є злочином перешкодження зловживанню журналістом свободою масової інформації. До таких зловживань належить використання ЗМІ для вчинення кримінально караних діянь, для поширення відомостей, що становлять державну чи іншу охоронювану законом таємницю, для поширення порнографічних, таких, що пропагують культ насильства та жорстокості, матеріалів тощо [7].

По-друге, ознака незаконності має стосуватися самого перешкодження, адже не завжди перешкодження певній законній діяльності суперечить вимогам закону. В такому разі має діяти зворотний принцип: легітимне перешкодження має бути чітко регламентоване нормами законодавства. Слушно зауважує Л. Костенко, що не утворюють складу перешкодження законній професійній діяльності журналіста дії, які хоча фактично й перешкодили журналістові у його діяльності, але були вчинені на законних підставах (наприклад, припинення випуску друкованого ЗМІ за рішенням суду, позбавлення журналіста акредитації

за перевищення ним своїх повноважень чи невиконання обов'язків) [88, с. 15]. Якщо ж законодавство певну особу не наділило повноваженнями перешкоджати законній діяльності, то таке діяння утворює склад злочину. Так, відповідно до ЗУ «Про політичні партії в Україні», у разі певних порушень вимог закону з боку політичної партії орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до суду з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва [186]. Рішення про анулювання реєстраційного свідоцтва ухвалює тільки суд. Якщо ж орган, який здійснює реєстрацію, самостійно припинить реєстрацію політичної партії без рішення суду, то таке діяння утворює склад перешкоджання діяльності політичної партії.

Водночас урахування такої ознаки, як законність, зовсім не означає, що вона має бути обов'язково вказана в тексті закону. Як слушно зазначає В. І. Маркін, спеціальні вказівки на незаконність, неправомірність, протиправність тощо діянь допустимі лише у статтях Особливої частини ККУ, пов'язаних зі сферами суспільного життя, що отримали належне нормативно-правове регулювання. Йдеться, зокрема, про галузеве законодавство, аналіз якого засвідчив, що є можливим формування чіткого переліку діянь, які вважаються законними, коли суб'єкт діє в законодавчому полі, та переліку протилежних, незаконних діянь [119, с. 586]. Як бачимо, до злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, це не завжди може бути застосовано. Нині у відповідному галузевому законодавстві немає вичерпного переліку діянь, які вважаються законними, при здійсненні релігійних обрядів, діяльності політичних партій чи громадських об'єднань, професійної діяльності журналістів тощо. Законодавець наводить лише приблизний перелік дій, які можуть здійснювати відповідні суб'єкти, бо він, за правило, не остаточний. У ліпшому разі зазначається, які дії відповідний суб'єкт не має права здійснювати, проте сказати, що законодавство чітко окреслює межі тієї чи іншої законної діяльності ЗСУ, інших ВФ, політичних партій, профспілок, громадських об'єднань, професійної діяльності журналіста чи проведення релігійних обрядів навряд чи можна. Варто погодитись із Г. З. Яремко, яка вважає,

що об'єктом кримінально-правової охорони можуть бути лише позитивні правовідносини, а тому у рамках ст. 340 ККУ йдеться про законні збори, мітинги, вуличні походи й демонстрації. З огляду на викладене, дослідниця пропонує виключити з диспозиції ст. 340 ККУ термін «незаконне» [254, с. 176, 180, 402].

Слід зауважити, що стосовно перешкоджання вказівка на незаконність таких дій більше виправдана. Як зазначається в літературі, вказівка на протиправність чи незаконність діяння допускається, якщо воно може мати і правомірний або законний характер [254, с. 176]. Стосовно діяльності, яка є об'єктом кримінально-правової охорони, законодавство містить вказівку на виняток, коли право суб'єкта на певну діяльність може бути обмежено на законних підставах (наприклад, на підставі рішення суду). Тому не можемо підтримати пропозицію Г. Є. Болдарь вилучити вказівку на незаконність перешкоджання з тексту диспозиції та назви ст. 340 ККУ [18, с. 4]. Проте ми погоджуємося з тим, що, незалежно від наявності чи відсутності у ст. 340 ККУ терміна «незаконне», це не позбавить її бланкетного характеру, адже все одно для наявності складу злочину треба буде встановити той факт, що під час організації та проведення відповідного заходу не порушено вимог чинного законодавства у цій сфері [18, с. 4].

Аналіз положень законодавства засвідчує, що в кожному конкретному злочині залежно від виду діяльності, якій перешкоджає винний, принципово не змінюючи зміст цього поняття, законодавець може суттєво обмежувати його обсяг вказівкою на різні способи діяння. Свою специфіку має і перешкоджання конкретним видам законної діяльності.

Ст. 114-1 ККУ не містить вказівок на спосіб учинення злочину, тому в літературі об'єктивна сторона цього злочину трактується доволі широко. Скажімо, в одному з коментарів до ККУ зазначається, що під перешкоджанням слід розуміти діяння (як дії, так і бездіяльність), спрямовані на створення будь-яких перепон, ускладнення, недопущення чи запобігання виконанню законних функцій ЗСУ та іншими ВФ [133, с. 285]. У деяких підручниках конкретизується, що перешкоджання – це активна протидія або ненадання належного сприяння

представникам ЗСУ та інших ВФ [96, с. 37]. Проте деякі автори намагаються обмежити сферу дії цієї норми.

На думку В. Г. Кундеуса, перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ слід розуміти як умисне створення перешкод або встановлення будь-яких обмежень у законній діяльності військовослужбовців ЗСУ та інших ВФ України при виконанні ними своїх службових обов'язків в особливий період [105]. Автор цілком обґрунтовано зазначає, що перешкоджання діяльності відповідних формувань можливе лише шляхом перешкоджання діяльності їхніх членів при виконанні покладених на них обов'язків, проте чомусь локалізував перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ створенням перешкод та обмежень у законній діяльності лише військовослужбовців зазначених формувань. Хоча, якщо вдатися до регулятивного законодавства, то можемо побачити, що відповідні формування можуть комплектуватися і військовослужбовцями, і працівниками (ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про Збройні Сили України», ч. 1 ст. 19 ЗУ «Про Службу безпеки України» та інші). Відповідно, не завжди доречно стверджувати і про виконання ними службових обов'язків. Проте перешкоджання навіть цивільним працівникам ЗСУ та інших ВФ може призвести до неможливості виконання завдань, поставлених перед такими формуваннями, а отже, характеризується високим рівнем суспільної небезпеки і повинно тягти за собою кримінальну відповідальність.

На думку Д. О. Олейнікова, перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ полягає у вчиненні діяння (дій або бездіяльності), що виражається у втручанні в цю діяльність, створенні перешкод, перепон, спрямованих на недопущення, припинення чи заборону проведення окремих дій чи маневрів ЗСУ та іншими ВФ, прийняття тактичних чи стратегічних рішень керівництвом чи особовим складом зазначених підрозділів задля ускладнення або унеможливлення здійснення законної діяльності ЗСУ та іншими ВФ або істотному зниженні її ефективності [140, с. 56]. Таке визначення також не позбавлене певних вад. Із одного боку, як уже зазначалось, не будь-яке втручання у діяльність може вважатись перешкоджанням, тому в цій частині

автор не виправдано розширює сферу дії кримінально-правової норми шляхом поширювального тлумачення. Складно також зрозуміти, як винна особа може створити перешкоди у прийнятті рішень особовим складом зазначених підрозділів, тобто ускладнити розумову діяльність людини, і чи в усіх випадках таке діяння є суспільно небезпечним. Із іншого боку, навряд чи можна вважати обґрунтованим зведення перешкоджання діяльності ЗСУ та інших ВФ до недопущення, припинення чи заборони окремих дій чи маневрів зазначених формувань.

Що ж до способів перешкоджання діяльності цих формувань, то вони можуть бути різними. Доречно погодитись з Р. Чорним, що коло таких суспільно небезпечних дій є надзвичайно широким, а конкретні форми прояву залежать від конкретних функцій, прав та обов'язків ЗСУ та інших ВФ в особливий період, проти реалізації яких вони спрямовані [249, с. 161].

У літературі цілком обґрунтовано зауважено на тому, що кримінальна відповідальність має наставати за перешкоджання не будь-якій законній діяльності ЗСУ та інших ВФ (до якої може належати, як уже зазначалось, і господарська діяльність), а лише діяльності, безпосередньо пов'язаній із виконанням їхніх основних функцій і завдань (захисту суверенітету держави, територіальної цілісності і недоторканності, оборони України) [120, с. 104; 139, с. 127–128; 165, с. 272; 249, с. 161]. На нашу думку, зважаючи на додатковий об'єкт злочину, що розглядається, має йтися про кримінальну відповідальність за перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ, безпосередньо пов'язаній із забезпеченням національної безпеки України.

Усі наведені визначення об'єднують такі складники: вказівка на діяння (дію чи бездіяльність), що полягає у створенні перешкод (перепон, обмежень тощо); таке діяння має бути протиправним; адресатом перешкоджання є ЗСУ чи інше ВФ; діяльність, якій перешкоджає винний, має бути законною.

Отже, перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ доцільно визначити як діяння (дія чи бездіяльність), що полягає у протиправному створенні перешкод (перепон) у реалізації права члена (військовослужбовця, працівника

тощо) ЗСУ чи іншого ВФ на здійснення законної діяльності, безпосередньо пов'язаної із забезпеченням національної безпеки України.

Установленню ознак перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 ККУ) у літературі приділяється не так багато уваги. Найширше тлумачать перешкоджання в цьому злочині автори одного з підручників із кримінального права. Вони зазначають, що перешкоджання законній діяльності об'єднань громадян або їхніх органів полягає в обмеженні можливості чи створенні неможливості реалізації ними своїх прав [93, с. 280]. Водночас таке тлумачення видається необґрунтовано розширеним, оскільки злочин, що розглядається, полягає у створенні обмежень реалізації не всіх прав об'єднань громадян, а лише тих, що пов'язані з законною діяльністю (тобто активністю) об'єднання. Права та свободи, пов'язані з пасивною поведінкою об'єднань громадян та їхніх органів, у цьому разі не порушуються (наприклад, не є перешкоджанням діяльності об'єднання громадян створення перешкод для припинення діяльності громадського об'єднання шляхом саморозпуску). Напрями діяльності відповідних об'єднань закріплюються у їхніх статутних документах.

Законодавець не обмежує сферу дії цієї норми певними способами вчинення такого злочину, проте деякі автори пропонують можливі способи його вчинення [29, с. 48].

Не поділяємо позицію з О. О. Семенюка, який стверджує, що перешкоджання в зазначеному злочині може вчинятися не тільки встановленням будь-яких обмежень щодо визначених Конституцією та законами України прав і свобод діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, створенні перепон, а й шляхом неправомірного втручання у їхню діяльність [196, с. 35]. Як уже неодноразово наголошувалося, етимологічне значення терміна «перешкоджання» полягає саме у створенні перешкод, перепон тощо й не охоплює будь-якого іншого втручання в діяльність суб'єкта.

Таким чином, під перешкоджанням діяльності професійної спілки, політичної партії, громадської організації або їхнього органу слід розуміти діяння (дію або бездіяльність), що полягає у протиправному створенні перешкод

(перепон) у реалізації права вказаних об'єднань громадян на здійснення діяльності, визначеної їхніми статутними документами, що не суперечить закону.

На відміну від інших злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, злочин, передбачений у ч. 1 ст. 171 ККУ, охоплює певні способи перешкодження законній професійній діяльності журналістів. До них, зокрема, належать: незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю; незаконна відмова в доступі журналіста до інформації; незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень; будь-яке інше умисне перешкодження здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Як бачимо, перелік способів не є вичерпним, усі вони лише конкретизують діяння у виді умисного перешкодження здійсненню журналістом законної професійної діяльності. У літературі зазначається, що в таких випадках закон містить вказівку на найбільш поширені способи вчинення злочину. У процесі кваліфікації відповідного суспільно небезпечного діяння, якщо воно вчинено одним із зазначених у законі способів, ця ознака складу злочину має бути названа й обґрунтована. Якщо ж спосіб учинення злочину підпадає під поняття «інші способи», він має бути встановлений і описаний [112, с. 239].

Такий підхід зазнав обґрунтованої критики в науковій літературі. Скажімо, З. А. Тростюк констатує, що використання перелікового способу та подальше вживання терміна «інший» є неправильним. Законодавча думка має викладатися чітко, щоб не допускати різнотлумачення тих чи інших термінів. Однак і в цьому разі треба встановлювати зміст термінологічних зворотів, що вживаються разом зі словом «інший». Це порушує вимоги чіткості, зрозумілості, стислості, які ставляться до термінологічного апарату [218, с. 99]. Додамо, що, вказуючи на можливі способи перешкодження, законодавець установлює орієнтир для визначення змісту терміна «перешкодження» в інших статтях ККУ. На наш погляд, вказівка на окремі способи діяння доречна лише в тому разі, якщо вони виступають криміноутворюючими ознаками, визначають суспільну небезпечність діяння або обмежують сферу дії кримінально-правової норми. В усіх інших

випадках збільшення обсягу тексту кримінально-правової норми завдяки переліку можливих способів діяння є невинуватим.

Можливо, законодавець намагався в такий спосіб узагальнити судову практику і закріпити найпоширеніші способи перешкоджання законній професійній діяльності журналіста? Однак аналіз судової практики засвідчує, що найбільш поширеним способом перешкоджання є застосування фізичного насильства до журналіста (у 16 із 26 досліджених матеріалів), на другому місці – пошкодження (а не вилучення) технічних засобів (у 8 із 26 досліджених матеріалів), якими користувався журналіст, і тільки на останньому – вилучення технічних засобів, які використовувалися журналістом (у 7 із 26 досліджених матеріалів, причому, за правило, такі дії поєднувались із застосуванням насильства). За таких умов навряд чи можна визнати законодавчо закріплені способи перешкоджання законній професійній діяльності журналіста типовими чи найпоширенішими.

На нашу думку, диспозиція ч. 1 ст. 171 ККУ має містити лише вказівку на діяння у виді перешкоджання професійній діяльності журналіста.

Спроби визначення способів перешкоджання законній професійній діяльності журналіста здійснювались і в науковій літературі. Приміром, О. Є. Бухтатий вважає, що перешкоджання законній професійній діяльності журналіста – це незаконне створення перепон, обмежень, заборон журналістові щодо збирання, створення, зберігання або іншого використання інформації з метою її доведення до необмеженого кола осіб через друковані, аудіовізуальні ЗМІ, інформаційні агентства, інші засоби масової комунікації, вилучення технічних засобів її фіксації, розкриття джерел інформації або інформації, яка уможливує встановлення таких джерел, здійснення контролю за змістом поширюваної інформації, а також незаконна заборона журналістові перебувати у місцях публічних заходів, надзвичайних подій, у районах воєнних дій, стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових заворушень тощо [25, с. 16]. Розуміючи природу професійної діяльності журналіста як певну діяльність (збирання, зберігання, поширення тощо) щодо інформації, ми переконані, що не всі з наведених автором способів можуть стосуватися перешкоджання такій

діяльності. Скажімо, контроль за змістом поширюваної інформації, якщо особа не намагається обмежити її поширення, не може підлягати відповідальності за ст. 171 ККУ. Недоречно погодитися також із авторами підручника з кримінального права, котрі до перешкоджання професійній діяльності журналіста відносять примушування журналіста до поширення інформації [96, с. 129]. Як уже зазначалось, перешкоджання діяльності є створенням перешкод для потенційно активної діяльності суб'єкта, що має право на здійснення певної діяльності, і не охоплює спонукання такого суб'єкта до активної поведінки, якщо він поводить пасивно. Просте примушування журналіста до поширення інформації не утворює складу перешкоджання законній діяльності, винятком може бути лише примушування журналіста до поширення неправдивої інформації, оскільки воно водночас не дає журналістові правдиво висвітлювати певні події.

Складно зрозуміти логіку законодавця, який у ч. 2 ст. 171 ККУ передбачив відповідальність за вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків. Як уже наголошувалося, вплив із метою перешкоджання законній діяльності є нічим іншим, як перешкоджанням такій діяльності. Тобто, по суті, законодавець передбачив відповідальність за те саме діяння одразу і в ч. 1, і в ч. 2 ст. 171 ККУ. Таке становище не можна вважати прийнятним, тому пропонуємо виключити з ч. 2 ст. 171 ККУ вказівку на таке діяння, як вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків. Отже, у ч. 2 ст. 171 ККУ залишиться тільки діяння у формі переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю.

Не сприяє правильному розумінню змісту перешкоджання законній професійній діяльності журналіста і співвідношення між назвою ст. 171 ККУ «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів» та положеннями ч. 2 цієї ж статті, яка передбачає відповідальність, зокрема, за переслідування журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю. Перед особою, яка аналізує ст. 171 ККУ, виникає дилема: або законодавець вважає, що

переслідування журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю є різновидом перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (що суперечить усталеному розумінню змісту перешкоджання діяльності), або назва ст. 171 ККУ не відповідає її змісту й потребує корегування. На нашу думку, правильнішим є другий варіант. Тому вважаємо за необхідне назву ст. 171 ККУ викласти так: «Перешкоджання професійній діяльності журналіста або переслідування його у зв'язку з такою діяльністю».

На практиці така невідповідність між назвою статті та її змістом може призвести до неправильного застосування судами кримінально-правових норм. Так, вироком Звенигородського районного суду Черкаської області від 24.11.2015 за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 171 та ч. 1 ст. 125 ККУ, засуджено ОСОБУ_2, за те, що вона спочатку погрожувала журналістові фізичною розправою за опубліковану ним статтю в газеті, а потім завдала йому тілесних ушкоджень [35]. Суд такі дії кваліфікував як перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, хоча винний не перешкоджав діяльності журналіста, адже на момент учинення ним суспільно небезпечного діяння журналіст уже ніякої діяльності не здійснював, стаття була вже опублікована. Відбувалося переслідування журналіста за надруковану ним статтю, адже, як слушно зазначає В. І. Павликівський, на відміну від впливу або перешкоджання, переслідування не має на меті запобігти діяльності журналіста або змінити її, а є своєрідною реакцією винних осіб на вже здійснену журналістом професійну діяльність або критику [145, с. 22]. Принагідно зауважимо, що на момент учинення злочину та винесення вироку редакція ст. 171 ККУ передбачала відповідальність за переслідування журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків, тільки якщо такі дії здійснювались службовою особою або групою осіб, але й підстав для кваліфікації таких дій, як перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, на наш погляд, теж не було. Такі дії можуть розглядатись як перешкоджання законній професійній діяльності журналіста тільки в тому

разі, якщо винний супроводжував насильство вимогами обмеження теперішньої або майбутньої професійної діяльності, а не колишньої.

Я. С. Беспала пропонує тлумачення терміна «перешкоджання» навести у примітці до ст. 171 ККУ, визначивши, що під перешкоджанням у цій статті слід розуміти спрямовану на втручання в діяльність журналіста або групи журналістів поведінку винного з метою змусити вчинити або не допустити вчинення певних дій (бездіяльності) з їхнього боку [12, с. 240]. Проте така пропозиція не є виправданою. По-перше, наводити визначення якогось терміна в тексті кримінального закону, тим більше щодо конкретного складу злочину, доцільно лише тоді, коли його тлумачення суттєво відрізняється від загальноприйнятого. За цих же обставин жодної специфічної ознаки, крім адресата перешкоджання, автор не наводить. По-друге, у цьому визначенні відсутні вказівки на законність діяльності журналістів і вид діяльності, якій має перешкоджати винний. Під таке визначення підпадають дії особи, яка перешкоджала незаконній діяльності журналістів, а також діяльності, не пов'язаній з їхньою професією. По-третє, як уже зазначалось, перешкоджання не охоплює примушування до вчинення певних дій, які утворюють законну діяльність.

Специфікою злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ, є те, що законодавець навів визначення професійної діяльності журналіста. Так, у примітці до ст. 345-1 ККУ роз'яснено, що під професійною діяльністю журналіста у цій статті та ст.ст. 171, 347-1, 348-1 ККУ слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет. У такий спосіб законодавець обмежує сферу кримінально-правового захисту права на законну діяльність журналіста, наголошуючи, що така діяльність має провадитися щодо певної інформації, яка призначена для подальшого поширення. На нашу думку, таке рішення цілком виправдане, оскільки журналіст під час здійснення своїх професійних обов'язків користується великим спектром прав і свобод, але не всі вони потребують

захисту. Крім цього, як уже зазначалося, суспільна небезпечність злочину, передбаченого у ст. 171 ККУ, пов'язана з тим, що, перешкоджаючи діяльності журналіста, особа може порушувати право інших осіб на отримання інформації.

Таким чином, під перешкоджанням професійній діяльності журналіста слід розуміти діяння (дію або бездіяльність), що полягає у протиправному створенні перешкод (перепон) у реалізації права особи на здійснення діяльності, пов'язаної зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет.

Ст. 180 ККУ передбачає відповідальність за перешкоджання специфічній діяльності людини – здійсненню релігійного обряду. Це доволі вузька сфера життєдіяльності людини, яка охоплює далеко не всю діяльність з реалізації права на свободу совісті та віросповідання, тож не дивно, що дослідники рекомендують розширити сферу діяльності людини, що підлягатиме кримінально-правовій охороні від перешкоджання.

Скажімо, В. І. Маркін пропонує передбачити у ст. 180 ККУ відповідальність за перешкоджання не тільки проведенню релігійного обряду, але й участі у ньому [119, с. 588]. Ще далі пішла С. Я. Лихова, яка зазначає, що релігійні обряди є складовою релігійної діяльності. До релігійних обрядів, наприклад, у православній вірі, належать такі, як миропомазання, водохрещення, вінчання, соборування, відспівування померлих тощо. До релігійної діяльності слід віднести, крім релігійних обрядів, також богослужіння, релігійні церемонії, процесії, індивідуальні чи колективні дії, пов'язані зі сповіданням та поширенням віри. Тому, на її думку, діяння, передбачене в диспозиції ст. 180 ККУ, слід сформулювати дещо ширше, а саме: «перешкоджання здійсненню богослужіння, релігійного обряду та інших видів релігійної діяльності ...» [108, с. 215]. Таке розуміння цілком узгоджується з положеннями ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», у якому поряд із релігійними обрядами згадуються такі напрями діяльності у сфері віросповідання, як богослужіння, релігійні церемонії, процесії, а також релігійні культи, релігійні зібрання тощо.

Проте закон не містить якогось вичерпного переліку дій, що стосуються релігійної діяльності, відтак не випадково С. Я. Лихова залишає перелік відкритим, вдаючись до формулювання «та інших видів релігійної діяльності».

Загалом, підтримуючи ідею розширення видів діяльності у сфері реалізації права на свободу віросповідання, що підлягатимуть кримінально-правовій охороні, вважаємо за необхідне висловити декілька зауважень щодо її реалізації.

По-перше, перелік видів релігійної діяльності, зокрема невичерпний, доцільно наводити не в тексті кримінального закону, а в регулятивному законодавстві, оскільки це не сприяє зручності застосування кримінально-правової норми: правозастосовний орган буде все одно змушений для з'ясування змісту цієї норми звертатися до регулятивного законодавства. Перенесення дефініції релігійної діяльності до регулятивного законодавства сприятиме не тільки економії текстуального наповнення кримінального законодавства, а й його стабільності та гнучкості.

По-друге, не дуже вдалим є використання сполучника «та» між різними видами релігійної діяльності. Буквальне тлумачення дає змогу зробити висновок, що за такої редакції для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності треба встановити, що винний перешкоджав одразу кільком видам релігійної діяльності.

Отож, на нашу думку, склад злочину, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, повинен передбачати відповідальність за діяння у виді незаконного перешкоджання релігійній діяльності. Визначення ж поняття законної релігійної діяльності доцільно навести в регулятивному законодавстві.

Складність полягає в тому, що чинне законодавство України не містить визначення понять «релігійний обряд» чи «релігійна діяльність». Хоча у ст. 21 ЗУ «Про свободу совісті і релігійні організації» й містяться загальні правила проведення окремих релігійних дій (богослужінь, обрядів тощо), однак вважати, що це питання набуло належної правової регламентації, помилково.

У науковій літературі зазначається, що релігійним обрядом як складовою релігійної діяльності є низка послідовних дій, що супроводжують і

оформлюють учинення акту чи актів культового характеру [93, с. 340]; сукупність визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій вірян, спрямованих на встановлення обопільних відносин між людиною та надприродними об'єктами. Не належать до релігійних обрядів дії вірян організаційного чи господарського характеру. Поруч із релігійним обрядом до релігійної діяльності належать також богослужіння, релігійні церемонії, процесії, інші індивідуальні чи колективні дії, пов'язані зі сповіданням та поширенням обраної віри [135, с. 234]. Схоже визначення наводиться і в інших джерелах, однак деякі автори констатують, що богослужіння, церемонії, процесії та інші індивідуальні чи колективні дії, пов'язані зі сповіданням і поширенням обраної віри, охоплюються поняттям релігійного обряду, а не релігійної діяльності [96, с. 157–158]. Останній підхід видається неправильним, адже в законодавстві термін «релігійний обряд» вживається поряд, але окремо від «богослужіння», «релігійних церемоній», «релігійних процесій», і це дає змогу зробити висновок, що законодавець вкладає у них різний зміст, бо ж один із них не може охоплювати інші.

Дещо ширше тлумачить поняття релігійної діяльності С. Я. Лихова, акцентуючи, що це будь-яка діяльність, спрямована на задоволення релігійних почуттів людей. Крім богослужінь і релігійних обрядів, до неї слід відносити діяльність із відбудови храмів, відвідування сестрами милосердя хворих у лікарнях, місцях позбавлення волі, збирання милостині тощо [108, с. 216]. Така точка зору варта уваги. Кримінально-правової охорони заслуговує право на свободу віросповідання у повному обсязі шляхом встановлення відповідальності за перешкоджання будь-якій релігійній діяльності, яка не суперечить вимогам закону, а не лише проведенню релігійних обрядів. Про це свідчить досвід і зарубіжного законодавця. Більш детально це питання викладено в розділі 1.5 роботи.

Таким чином, під перешкоджанням релігійній діяльності слід розуміти діяння (дію або бездіяльність), що полягає в протиправному створенні перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на здійснення будь-якої діяльності, спрямованої на задоволення релігійних почуттів людей, що не суперечить закону.

Особливе місце відводиться перешкоджанню організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, оскільки обсяг діяння, яке утворює склад цього злочину, залежить від того, хто його вчиняє, тобто ознак суб'єкта злочину. Приміром, якщо перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій здійснює службова особа, то вона притягається до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений у ст. 340 ККУ, незалежно від способу вчинення цього діяння, а якщо загальний суб'єкт – тільки якщо злочин вчинено шляхом фізичного насильства.

Така ситуація виглядає доволі дивною. Логіку законодавця можна було би зрозуміти, якщо би йшлося про використання службовою особою свого службового становища (справді, у такої особи широкі повноваження і вона має більше можливостей для вчинення злочину), але у ст. 340 ККУ про це не йдеться. Наведемо простий приклад: особа, погрожуючи зброєю, зупинила похід громадян і вимагала, аби вони розійшлись. Якщо така особа є загальним суб'єктом, то її не можна притягнути до відповідальності за ст. 340 ККУ, адже фізичного насильства вона не застосовувала. Але якщо виявиться, що ця особа є службовою (наприклад, директор магазину, розташованого на маршруті походу), то вона буде притягнута до кримінальної відповідальності. Та чи є її діяння більш суспільно небезпечним порівняно із діями загального суб'єкта?

На наш погляд, учинення злочину службовою особою може виступати криміноутворюючою ознакою тільки в тому разі, якщо діяння такої особи вчинене з використанням її службового становища. Слід зауважити, що законодавець підходить до цього питання несистемно: зазвичай, визначаючи таку криміноутворюючу або кваліфікуючу ознаку, як учинення злочину службовою особою, він поєднує її із вказівкою на використання такою особою свого службового становища, але подекуди свідомо чи несвідомо не робить цього (наприклад, ч. 2 ст. 161, 162, 163, 256, ч. 1 ст. 340 ККУ). На наш погляд, якщо за характером діяння воно може бути вчинене не тільки службовою особою, то вказівка на використання службового становища такою особою при

формулюванні кваліфікуючої або криміноутворюючої ознаки є обов'язковою, оскільки саме ця обставина підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння.

Така ж позиція простежується і в науковій літературі. Так, М. І. Хавронюк акцентує на тому, що якщо службова особа може вчинити злочин тільки з використанням службового становища, то навіщо в деяких статтях підкреслюється цей факт, а в інших – ні? Якщо ж вважається, що службова особа за окремі діяння має нести підвищену відповідальність незалежно від того, чи використовувала вона службове становище, то це суперечить ст. 24 Конституції про рівність громадян перед законом [242, с. 85]. Як слушно зазначає С. Я. Лихова, у злочинах проти виборчих і референдних правовідносин має значення, чи використовувала особа свою владу чи службове становище. Саме це використання і робить її дії більш суспільно небезпечними порівняно з діянням, учиненим загальним суб'єктом [108, с. 279]. Відтак слушно постає пропозиція авторки доповнити диспозицію ст. 340 ККУ після слів «службовою особою» словосполученням «з використанням влади або службового становища» [108, с. 331].

Щодо насильства, то реальна погроза застосування фізичного насильства характеризується не набагато меншим ступенем суспільної небезпеки (не дарма у кримінальному законодавстві вони часто згадуються разом). У цьому контексті О. О. Володіна слушно стверджує, що погроза фізичним насильством як спосіб учинення злочину здатна гранично обмежити волю потерпілого щодо надання опору діям винних, а також є способом примушування жертви до певної, необхідної злочинцям, поведінки, виконуючи відтак у структурі злочинного посягання ту саму роль, що й фізичне насильство [46, с. 193]. Тому виключення погрози застосування фізичного насильства з переліку ймовірних способів перешкоджання проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій постає помилковим. То більше, що погроза застосуванням насильства разом із застосуванням фізичного насильства згадуються у кримінальному законодавстві як способи перешкоджання в інших злочинах (наприклад, у ч. 2 ст. 157 та ст. 174 ККУ).

Визначення таких категорій зібрань громадян, як мітинг, збори, походи та демонстрації, наводиться у Статуті патрульно-постової служби міліції, відповідно до якого:

– збори – це спільна, спеціально організована присутність невеликої кількості громадян у громадському або іншому місці, зумовлена потребою обговорення різних політичних, соціальних, економічних, культурних та інших проблем;

– мітинг – масові збори з питань злободенних, переважно політичних питань, які проводяться, як правило, на вулицях, майданах, стадіонах, у парках. Неодмінні атрибути мітингу – масова аудиторія, промовці, лозунги, прапори, заклики (усні, друковані, письмові);

– демонстрація – масове скупчення громадян з приводу висловлення будь-яких громадсько-політичних настроїв, зокрема з питань протесту або незгоди з будь-чим (цей захід може проявлятися також проступком однієї особи, здійсненням нею вчинку з метою підкреслення свого ставлення до будь-якої події чи посадової особи тощо);

– вуличний похід – проводиться з тією ж метою, що і демонстрація, мітинг, однак вирізняється меншою динамікою, відсутністю мітингово-демонстраційної атрибутики [180].

На думку О. О. Дудорова, незаконне перешкоджання організації або проведенню інших заходів, окрім тих, що безпосередньо названі в диспозиції ст. 340 ККУ, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею. Ідеться, наприклад, про пікетування, голодування, публічні богослужіння, паломництва, збори трудових колективів, політичних партій, громадських організацій [67, с. 846]. Такої ж думки дотримуються і деякі суди. Скажімо, вироком Деснянського районного суду м. Чернігова від 25 листопада 2016 р. обвинувачений був визнаний невинуватим у пред'явленому обвинуваченні за ст. 340 та ч. 1 ст. 364 ККУ (перешкоджання проведенню безстрокового мирного зібрання («акції») «Я обираю ЄС» шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем) та виправданий за відсутністю в його діянні цих складів

злочинів. Одним із аргументів суду на користь такого рішення було те, що перешкодження організації або проведенню акції не передбачає кримінальної відповідальності за ст. 340 ККУ, оскільки такий захід, як акція, не передбачений у диспозиції зазначеної норми [34].

Така позиція потребує уточнення. Справді, законодавець обмежує сферу дії кримінально-правової норми переліком різновидів зібрань громадян, за перешкодження яким винний підлягає покаранню. Відтак підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за перешкодження зібранням громадян, які не підпадають під наведені визначення, за цією статтею немає. Проте за відсутності чіткого законодавчого закріплення дефініцій зазначених понять безапеляційно стверджувати, що сфера дії цієї кримінально-правової норми чітко окреслена, не можна. Крім цього, вважаємо, що під дію норми, передбаченої у ст. 340 ККУ, підпадає діяння особи, котра перешкождала організації або проведенню заходів, які в законодавстві згадуються як окремі поняття, проте є різновидами зазначених у диспозиції ст. 340 ККУ. Наприклад, згадане О. О. Дудоровим пікетування за Статутом патрульно-постової служби міліції України, є формою демонстрації, а вказана в рішенні суду акція – різновидом зборів громадян, тому перешкодження організації або проведенню цих заходів, на нашу думку, має передбачати кримінальну відповідальність за ст. 340 ККУ. Обмеження кримінально-правового захисту права громадян на мирне зібрання, гарантоване Конституцією України, тільки на підставі того, що для такого зібрання обрано невдалу назву, є неприпустимим.

Законним відповідне зібрання громадян є за умови його мирного характеру та завчасного сповіщення органів влади та місцевого самоврядування про його проведення (зокрема про місце, час проведення заходу, маршрут руху учасників тощо).

Законодавець указує, що перешкодження може здійснюватися і щодо проведення зазначених зібрань громадян (тобто коли збори, мітинг, похід або демонстрація вже розпочалися), і щодо їхньої організації (коли рішення про проведення заходу прийнято, але він ще не розпочався, триває процес організації).

У літературі простежується думка, що оскільки ні порядок організації, ні порядок проведення масових заходів чітко в законі не регламентовані, проблематичним є визначення змісту поняття «перешкоджання організації». І оскільки перешкодити повідомленню службовій особі від організатора (організаторів) масового заходу про намір провести такий захід практично неможливо, слід відмовитись від термінологічного звороту «перешкоджання організації», натомість вживати лише «перешкоджання проведенню» [108, с. 331]. Така позиція однак не є виправданою. По-перше, як зазначає авторка, у законодавстві відсутні і порядок організації, і порядок проведення масових заходів, але проблеми з визначенням понять виникають чомусь у неї тільки стосовно перешкоджання організації масового заходу. Відтак вважаємо, що завдання науковця якраз і полягає в наданні допомоги з визначення цього поняття з метою закріплення його в регулятивному законодавстві. По-друге, не зрозуміло, чому організацію масового заходу вчена зводить лише до повідомлення службової особи про його проведення.

Вважаємо, що процес організації відповідного масового заходу розпочинається саме з моменту повідомлення про намір його провести і триває до початку проведення масового заходу. Така позиція обумовлена тим, що до цього моменту службова або якась інша особа може не знати про те, що планується відповідний захід, а отже, і не може перешкоджати його організації. По-третє, до моменту початку масового заходу, визначеного в повідомленні про намір його провести, певні особи можуть перешкоджати організації такого масового заходу (наприклад, заважаючи організатору поширювати в законний спосіб інформацію про місце і час проведення масового заходу зі запрошенням приєднатися до нього), і таке перешкоджання не буде охоплюватись перешкоджанням проведенню, адже проведення заходу ще не почалося. Тому, як видається, вилучати з тексту ст. 340 ККУ таке діяння, як перешкоджання організації зборів, мітингу, вуличного походу або демонстрації, є недоцільним.

До недоліків законодавчої техніки, на наш погляд, слід віднести вживання термінів, що позначають категорії зібрань громадян, у множині, а також не виправдано використання сполучника «і» між ними. Як уже

неодноразово наголошувалось, цей недолік притаманний й іншим статтям, що передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності. Для їх виправлення відповідні терміни мають вживатися в однині, а сполучник «і» треба замінити на «або».

Злочин, що полягає в перешкоджанні діяльності, є закінченим із моменту вчинення певних дій (бездіяльності), спрямованих на перешкоджання реалізації права іншої особи здійснювати певну діяльність, незалежно від того, чи вдалося винному завадити здійснити потерпілому відповідну діяльність.

Проте не всі поділяють таку думку. Так, перешкоджання здійсненню релігійного обряду визнається злочином, якщо воно зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд. На підставі цього в літературі робиться висновок, що цей склад злочину є матеріальним і його обов'язковою ознакою є наслідок, а саме – зрив релігійної діяльності, а також причинний зв'язок між зазначеними діями та наслідками. Тому злочин слід вважати закінченим із моменту, коли зазначене незаконне перешкоджання здійсненню релігійної діяльності призвело до подальшого її припинення (наприклад, припинення літургії, хресного ходу, незаконна відмова допустити священика до хворого тощо). Що ж до перешкоджання, що створило загрозу зриву релігійного обряду, то його, на думку деяких науковців, слід розглядати як замах на незаконне перешкоджання здійсненню богослужіння, а з урахуванням того, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 180 ККУ, є злочином невеликої тяжкості, то такий замах доцільно визнати малозначним діянням [108, с. 216–217].

З такою позицією складно погодитись. По-перше, кримінальній відповідальності не підлягає лише готування до злочину невеликої тяжкості, а замах на такий злочин є суспільно небезпечним діянням і не може визнаватись малозначним діянням, оскільки заподіює істотну шкоду об'єктові злочину – порушує право особи на вільне проведення релігійного обряду. По-друге, якщо в тексті статті вказується на створення загрози зриву релігійного обряду, то таке діяння вже не можна розглядати як замах на вчинення відповідного злочину, адже законодавець переніс момент закінчення злочину на більш ранню стадію. Це те саме, що напад із метою заволодіння чужим майном розглядати як замах на

розбій. Принагідно зауважимо, що це єдиний склад злочину у ККУ, що передбачає відповідальність за перешкоджання законній діяльності, який містить вказівку на певні наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони. Зрештою, й дослідниця, проаналізувавши зарубіжний досвід кримінально-правової протидії перешкоджанню здійсненню релігійної діяльності, пропонує замінити таку конструкцію (із вказівкою на наслідки) на формальний склад злочину, який містить лише вказівку на діяння – незаконне перешкоджання здійсненню богослужінь, релігійних обрядів чи інших видів релігійної діяльності [108, с. 222]. На доцільність повернення до злочину із формальним складом у ч. 1 ст. 180 ККУ вказує і В. І. Маркін [119, с. 587].

Тому вважаємо, що злочин, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, за своєю конструкцією має бути з формальним складом і містити лише вказівку на діяння – перешкоджання релігійній діяльності.

Об'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, не обмежується лише діянням. В окремих складах злочинів можуть міститись вказівки й на інші ознаки.

Так, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, є час учинення злочину – в особливий період, під яким, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про оборону України», слід розуміти період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [184].

Дещо ширше формулювання поняття «особливий період» наведено в абз. 5 ст. 1 ЗУ від 21 жовтня 1993 р. «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, ЗСУ, інших ВФ, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та

територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [183].

Аналіз висвітлених понять дає змогу зробити висновок, що в обох наведених законах визначено головні ознаки «особливого періоду»: час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Тож, при тлумаченні бланкетної диспозиції ст. 114-1 ККУ, для з'ясування поняття «особливий період» можна вдаватися і до ЗУ «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., і до ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р.

Р. Л. Чорний, зокрема, задля однозначного сприйняття правоохоронними органами поняття «особливого періоду» пропонує викласти його дефініцію в примітці до ст. 114-1 ККУ так: «Примітка: під особливим періодом в цій статті слід розуміти період, визначений у ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» і ст. 1 Закону України від 6 грудня 1991 р. № 1932 «Про оборону України» [249, с. 162]. На нашу думку, ця пропозиція є суперечливою і потреби в закріпленні в ККУ переліку законів, які слід використовувати для тлумачення цього поняття, немає. По-перше, це призводить до невиправданого розширення нормативного матеріалу. По-друге, у разі припинення чинності цих законів, прийняття їх у новій редакції, наведення визначення особливого періоду в іншому законі постане потреба внесення відповідних змін до кримінального законодавства, що не сприятиме його стабільності.

Принагідно зауважимо, що деякі автори вважають особливий період обстановкою, а не часом учинення злочину [140, с. 57]. Це не дивно, оскільки, як слушно зазначається в літературі, обстановка є інформаційною додатковою якісною характеристикою часу вчинення злочину, яка дається через вказівку в законі на певні умови, якими супроводжується вчинення злочину. І час, і обстановка є інформацією одного порядку, відомостями про те саме – про

певний проміжок часу, протягом якого вчинення певного діяння є злочином. Однак визначення цього проміжку часу, якщо він виражається за допомогою такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як час, конструюється завдяки кількісним параметрам («під час», «у період» тощо). У тих випадках, коли цього недостатньо для чіткого розуміння змісту закону правником, визначення окресленого проміжку часу доповнюється якісними показниками умов, за наявності яких учинення певного діяння слід вважати злочином [98, с. 528–529]. Проте, на нашу думку, таки має йтися про час учинення злочину, адже в такому разі законодавець вказує лише на часові межі вчинення злочину, не обтяжуючи їх певними умовами (наприклад, законодавець не зазначає, що в цей період обов'язково мають вестися активні бойові дії).

І. Б. Медицький вважає недоліком ст. 114-1 ККУ те, що зі сфери дії норми виключені делікти, вчинені в умовах надзвичайного стану, який, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану», може бути введений у разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу [124, с. 107–108].

Ми переконані, що суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності ЗСУ чи інших ВФ має бути пов'язана не з певним проміжком часу чи обстановкою (особливим періодом, надзвичайним станом тощо), а з певною діяльністю таких формувань, спрямованою на виконання покладених на них законом завдань: обороною України, захистом її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, тобто забезпеченням національної безпеки України. Скажімо, перешкоджання господарській діяльності ЗСУ в особливий період є менш суспільно небезпечним діянням порівняно із перешкоджанням відбиттю збройного нападу ВФ іншої держави до моменту оголошення воєнного стану.

2.3 Суб'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності

Відповідно до ст. 18 ККУ, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, котра вчинила злочин у віці, з якого, за ККУ, може наставати кримінальна відповідальність.

Оскільки у дисертації розглядаються лише склади злочинів, передбачені у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ, то основну увагу буде зосереджено на ознаках суб'єкта саме цих злочинів.

Із наведеного в законодавстві визначення суб'єкта злочину можна зробити висновок, що він характеризується такими ознаками: фізична особа; осудність; певний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Характеристиці суб'єкта перешкодження діяльності серед учених не приділяється багато уваги. Зазвичай, автори констатують лише, що суб'єкт цього злочину є загальним – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Таким чином, першою ознакою, яка характеризує суб'єкта перешкодження діяльності, є належність його до числа фізичних осіб, тобто він має бути людиною.

Хоча законодавство багатьох країн, а також міжнародні нормативно-правові акти і передбачають кримінальну відповідальність юридичних осіб, в Україні інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб так і не був запроваджений, попри наявність численних прихильників [45; 55; 56; 58; 64; 129; 136; 150]. Певною поступкою після наполегливих вимог запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб можна вважати започаткування інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (розділ XIV-1 ККУ). Зважаючи на законодавчі зміни в цій сфері, не дивно, що інтерес науковців до такої теми віднедавна не згасає [10; 91; 109; 127]. Проте, оскільки злочини, що полягають у перешкодженні діяльності, не входять до переліку злочинів, за вчинення яких до юридичних осіб можуть

застосовуватись заходи кримінально-правового характеру, у цій роботі ми не будемо аналізувати цей інститут.

Також зазначимо, що, на наш погляд, запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб суперечить вітчизняній теорії кримінального права і є недоцільним, оскільки юридична особа не наділена свободою волі, не здатна усвідомлювати значення своїх дій, цілі покарання щодо неї не можуть бути досягнуті. Стосовно заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, то вони принципово не відрізняються від стягнень, які застосовуються в інших галузях права, а отже, можуть бути реалізовані за межами кримінального права.

Так само не може бути суб'єктом злочину, що полягає в перешкоджанні діяльності, держава. За наявності відповідних підстав вона може нести міжнародно-правову відповідальність.

Не можуть бути суб'єктом злочину й різні «колективні суб'єкти» (злочинна організація, організована група тощо). Як слушно наголошується в літературі, в такому разі питання вирішується на підставі правил про відповідальність за співучасть у вчиненні злочину [2, с. 142].

Наступною ознакою, що характеризує суб'єкт злочину, є осудність. Відповідно до ст. 19 ККУ, осудною визнається особа, яка під час учинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Відсутність осудності (неосудності) під час учинення злочину виключає кримінальну відповідальність.

Доволі часто побутує думка про те, що осудність і неосудність мають спільні критерії – медичний (біологічний) та юридичний. До медичного (біологічного) відносять психічне здоров'я, наявність (відсутність) психічного захворювання (розладу, хворобливого стану психіки), яке впливає на здатність суб'єкта усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними. До юридичного (психологічного) критерію – інтелектуальну (здатність/нездатність усвідомлювати характер і значення своїх дій) та вольову (здатність/нездатність керувати своїми діями) ознаки [27, с. 198–199].

Як стверджує В. М. Бурдін, така ситуація зумовлена тим, що тривалий час у кримінальному законодавстві поняття осудності не існувало, що призвело до певних негативних наслідків. Зокрема, поняття осудності почали формувати на основі протилежної йому за змістом категорії – неосудності. Словом, осудність почали розглядати як антитезу неосудності. За такою логікою, очевидно, поняття осудності має містити таку саму кількість ознак, що й поняття неосудності, але ці ознаки мають бути протилежні за змістом. Якщо законодавець вважає, що поняття неосудності містить медичні ознаки, які вказують на наявність у особи певних психічних розладів, то логічно, що в такому разі поняття осудності має охоплювати вказівку про відсутність таких розладів, тобто про наявність психічного здоров'я в особи під час учинення злочину [23, с. 166]. Оскільки таку ознаку безпосередньо в законі не окреслено, то виокремлювати її й не доцільно. Вказівка на відсутність певної ознаки аж ніяк не позначається на змісті поняття, адже воно має відображати найсуттєвіші ознаки, які притаманні певному явищу, а не ті, які для нього не характерні.

Наступною ознакою суб'єкта злочину є вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, або, як його іноді називають, «вік кримінальної відповідальності». За загальним правилом до кримінальної відповідальності може бути притягнута особа, котра досягла 16-річного віку (ч. 1 ст. 22 ККУ). За деякі злочини, перелік яких наведено в ч. 2 ст. 22 ККУ, до кримінальної відповідальності притягаються особи, які досягли 14-річного віку. Злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, до цього переліку не належать, тому за їх учинення до відповідальності притягаються особи, які досягли 16-річного віку (так званий «загальний вік кримінальної відповідальності»).

Установлення законодавцем мінімального віку кримінальної відповідальності обумовлено взаємозв'язком між можливістю суб'єкта усвідомлювати характер своїх дій, негативні наслідки, що цими діями спричиняються,

керувати своїми діями та віковою характеристикою особи. Це пов'язано з тим, що людина починає усвідомлювати свої дії, давати об'єктивну оцінку тим чи іншим явищам суспільного життя, наслідкам своїх дій і впливу на навколишній світ не з моменту народження, а набагато пізніше, коли вже набуде достатнього психологічного та соціального рівня розвитку, а отже, у неї з'явиться певна правова свідомість [54, с. 144].

Визначаючи вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, законодавець зважає на відповідні історичні умови та політику держави у сфері боротьби зі злочинністю на певних етапах розвитку суспільства. Водночас, встановлюючи вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, законодавець ураховує дані медицини, психології, педагогіки та інших наук, а також зважає на типові для більшості підлітків умови їхнього розвитку й формування на різних стадіях життєвого шляху [147, с. 22].

У літературі критеріями встановлення мінімальної вікової межі є:

– рівень розумового розвитку особи, який свідчить про можливість уже в 14 років усвідомити фактичні ознаки та суспільну небезпечність злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 22 ККУ;

– значна поширеність таких злочинів серед підлітків;

– істотна суспільна небезпечність (тяжкість) більшості з цих злочинів [167, с. 391].

На наше переконання, законодавець цілком обґрунтовано не включив злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, до переліку злочинів, відповідальність за які настає з 14 років. По-перше, бланкетний характер диспозицій, складність об'єктивних ознак цих злочинів дають підстави засумніватися, що особа у віці від 14 до 16 років здатна усвідомити фактичні ознаки та суспільну небезпечність цих злочинів. По-друге, не доречно стверджувати, що ці злочини поширені серед підлітків, адже їм доволі важко вчинити такий злочин через їхні фізичні дані та соціальний статус. Навіть серед дорослих такі злочини не можна визнати поширеними, зважаючи на їхню

питому вагу в загальній структурі злочинності. По-третє, більшість із них (принаймні, основні склади) належать до злочинів невеликої або середньої тяжкості і тільки перешкодження діяльності ЗСУ та інших ВФ – до тяжких. Відтак підстав для зменшення віку кримінальної відповідальності за перешкодження діяльності нині немає.

Отже, суб'єктом злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (загальний суб'єкт). Проте таке твердження справедливе із певними застереженнями.

Вважаємо, що особа, яка є носієм права на законну діяльність, не може бути суб'єктом злочину, що полягає в перешкодженні такій діяльності. Наприклад, не може військовослужбовець ЗСУ бути суб'єктом перешкодження законній діяльності ЗСУ чи інших ВФ, член профспілки чи політичної партії – діяльності цих об'єднань тощо. Перешкодження – це певний вплив «ззовні», тому не можна перешкоджати самому собі або певному об'єднанню, членом якого є особа. Якщо особа, яка є членом певного об'єднання (громадського об'єднання, політичної партії, профспілки, ВФ тощо), перешкоджає діяльності такого об'єднання, вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності тільки тоді, якщо в її діях є ознаки іншого складу злочину (службового, проти життя, здоров'я, власності тощо), ніж перешкодження діяльності, або до інших видів відповідальності (цивільної, адміністративної тощо).

Також не поділяємо позицію Р. Чорного, який вважає, що перешкодження діяльності ЗСУ може полягати в суспільно небезпечній бездіяльності: осіб, які підлягають призову за мобілізацією, та службових осіб військових комісаріатів, котрі не виконують службових обов'язків у частині проведення мобілізаційної діяльності [249, с. 160]. Перша група означених осіб може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією (ст. 336 ККУ), а друга – за службову недбалість (ст. 425 ККУ). Відмінність цих злочинів від перешкодження законній діяльності ЗСУ власне

й полягає в ознаках суб'єкта: якщо стороння особа перешкоджає іншій особі з'явитися у зв'язку з призовом за мобілізацією, то вона підлягає відповідальності за ст. 114-1 ККУ, оскільки перешкоджає діяльності ЗСУ, якщо ж сам призовник ухиляється від призову за мобілізацією, то він підлягає відповідальності за ст. 336 ККУ.

Те саме стосується і службової особи: якщо службова особа органів влади або місцевого самоврядування не виконує покладених на неї обов'язків щодо забезпечення мобілізаційних заходів, то вона підлягає відповідальності за ст. 114-1 ККУ, оскільки перешкоджає діяльності ЗСУ, якщо ж службова особа ЗСУ або іншого ВФ не виконує покладених на неї обов'язків або виконує їх неналежно через несумлінне ставлення до них, унаслідок чого заподіюється істотна шкода, то вона має бути притягнута до відповідальності за ст. 425 або 367 ККУ.

Поряд із загальним суб'єктом виокремлюють спеціальний суб'єкт. Відповідно до ч. 2 ст. 18 ККУ, спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, котра вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. У літературі конкретизується, що спеціальний суб'єкт злочину – це суб'єкт злочину, який на момент вчинення злочинного діяння (дії або бездіяльності) володіє додатковими спеціальними (особливими) ознаками, що безпосередньо передбачені Особливою частиною ККУ або впливають зі змісту її норм й унеможливають притягнення до кримінальної відповідальності за конкретний злочин особи, котра не володіє вказаними додатковими ознаками [87, с. 77]. Загалом погоджуючись із такою дефініцією, зазначимо, що притягнення до кримінальної відповідальності за конкретний злочин особи, яка не має вказаних додаткових ознак, таки ймовірно, але не як виконавця, а як іншого співучасника (підбурювача, пособника тощо). На можливість застосування такої кримінально-правової норми до співучасників злочину, суб'єктом якого можуть бути тільки спеціальні суб'єкти, вказують й інші автори [199, с. 74].

Однією з найпоширеніших у ККУ категорій спеціального суб'єкта є службова особа. Для більшості злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, слушною є вказівка, що за характером об'єктивної сторони вчиняти їх може і приватна, і службова особа. Виняток становить лише злочин, передбачений у ст. 340 ККУ, вчинити який загальний суб'єкт може лише шляхом насильства; якщо ж перешкоджання проведенню зборів, мітингу, походу або демонстрації здійснювалося в інший спосіб, то таке діяння підлягатиме кримінальній відповідальності лише якщо воно вчинене службовою особою. Скоєння злочину службовою особою є також кваліфікуючою ознакою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Під службовою особою у ст.ст. 340, 171 ККУ, відповідно до ст. 18 ККУ, слід розуміти особу, яка постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням виконує функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими також визнаються посадові особи іноземних держав (які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, зокрема присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, також для державного органу чи державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій

(працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Характеризуючи суб'єкта злочину, передбаченого у ст. 340 ККУ, С. Я. Лихова зазначає, що під службовою особою, котра означена як спеціальний суб'єкт цього злочину, слід спершу розуміти службових осіб органів влади та місцевого самоврядування, до яких мають звернутися учасники заходу із повідомленням про проведення вказаних заходів. Водночас під службовими особами слід розуміти службових осіб підприємств, установ, організацій, які перешкоджають проведенню законних мирних заходів (наприклад, не надають приміщення, відключають електрику тощо), а також працівників органів ДАІ чи інших підрозділів міліції, які не вживають відповідних заходів для забезпечення можливості проведення масових заходів (не перекривають рух транспорту тощо) [108, с. 331].

О. Сапожнікова стосовно перешкоджання законній професійній діяльності журналіста зазначає, що йдеться про злочини, суб'єктами яких часто є політики, представники владних структур та інші особи, наділені спеціальними повноваженнями. Рівність перед законом для багатьох із них і донині залишається лише декларативним поняттям, а розмитість і неточність у викладенні правових норм є додатковою можливістю уникнути відповідальності за цілу низку злочинів, скоєних ними при виконанні службових і управлінських функцій. Усе це призводить до локалізації конфліктів, що виникають, і ще більше підвищує рівень латентності вчинюваних стосовно журналістів злочинів: порушення професійних прав працівників ЗМІ найчастіше є внутрішньою справою редакцій і самих журналістів [195, с. 337–338].

Вважаємо, що вчинення злочину службовою особою з використанням свого службового становища суттєво підвищує суспільну небезпечність діяння, тому воно слушно виокремлено як кваліфікуюча ознака перешкоджання

законній професійній діяльності журналіста. Проте системний підхід вимагає уніфікації застосування такої кваліфікуючої обставини щодо всіх злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності.

У науковій літературі висловлюється пропозиція щодо розширення кола злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, які можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом. Скажімо, С. Я. Лихова зауважує, що конструктивним недоліком ст. 170 ККУ є те, що з її тексту не випливає, що суб'єктом цього злочину може бути службова особа, яка використовує владу або службове становище, хоча в санкції цієї статті як додаткове обов'язкове покарання передбачено позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Вчена доходить висновку, що ця стаття охороняє правовідносини, змістом яких є реалізація конституційного права громадян на об'єднання, від незаконних посягань з боку службових осіб, котрі, використовуючи свою владу або службові повноваження, перешкоджають діяльності вказаних громадських об'єднань [108, с. 155]. На нашу думку, таке обмеження є неправильним. Конституція України гарантує право громадян на об'єднання, яке охоплює захист від перешкоджання такій діяльності будь-якою особою, а не тільки службовою. Щодо покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, то, відповідно до ст. 55 ККУ, воно може застосовуватись не тільки до службових осіб, а й до інших категорій громадян. До того ж цей вид покарання як додаткове покарання може бути призначений і в разі, коли він не передбачений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини ККУ, за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку зі заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. За такою логікою, будь-який злочин має вчинятися лише службовою особою. З огляду на викладене, вважаємо, що підстав для обмежувального тлумачення ознак суб'єкта цього злочину немає.

2.4 Суб'єктивна сторона складів злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності

На відміну від об'єктивних ознак складу злочину та деякою мірою ознак суб'єкта, які відображають, так би мовити, зовнішню сторону злочину, його вияв у навколишньому середовищі, суб'єктивна сторона злочину – це характеристика внутрішньої сторони злочину, установлення якої дає можливість виявити психологічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [209, с. 161].

Традиційно до ознак суб'єктивної сторони складу злочину відносять вину, яка може бути виражена у формі умислу або необережності і яка є єдиною обов'язковою ознакою, та факультативні ознаки: мотив, мету (деякі автори додають до них ще й емоційний стан) [98, с. 271].

У сучасній науці кримінального права побутує значна кількість кримінально-правових теорій (концепцій) вини. Так, Р. В. Вереша виокремлює п'ять основних концепцій вини [32, с. 79–94]. Зважаючи на те, що це питання потребує окремого ґрунтовного аналізу й виходить за межі предмета дослідження окресленої роботи, розглядатимемо вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законодавством, та її наслідків (тобто користуватимемося законодавчим визначенням, наведеним у ст. 23 ККУ). Як уже наголошувалося, вина є обов'язковим елементом, без якого злочину не існує, проте вона не тотожна суб'єктивній стороні. Як правильно зазначає О. І. Рарог, вина не містить у собі відповіді на запитання, чому і для чого винний учинив злочин. Це встановлюється за допомогою таких ознак суб'єктивної сторони, як мотив і мета [193, с. 10].

До основних характеристик вини в літературі відносять зміст, форму, сутність, ступінь та обсяг. Далі наведемо окреслені характеристики і з'ясуємо їхній зміст у злочинах, що полягають у перешкодженні діяльності.

Зміст вини формують усвідомлення (інтелектуальний момент) та воля (вольовий момент). Причому значення цих термінів у кримінальному праві має

свою специфіку і відрізняється від психологічного. Як слушно акцентовано в літературі, предмет усвідомлення та волі як елементів вини у кримінальному праві визначається конструкцією складу конкретного злочину, до нього належать тільки ті об'єктивні чинники, які обумовлюють юридичну характеристику цього виду злочинів, тобто входять до кола ознак складу цього злочину [193, с. 15–16].

Інтелектуальний момент охоплює усвідомлення характеру об'єкта, характеру вчиненої дії чи бездіяльності. Якщо законодавець наводить певні додаткові ознаки (наслідки у злочинах з матеріальним складом, місце, час, обстановку вчинення злочину тощо) як обов'язкові елементи юридичного складу злочину, то усвідомлення цих додаткових ознак також входить до змісту інтелектуального елемента вини [31, с. 128; 193, с. 16]. Предметом вольового моменту виокремлюють практично ті самі ознаки.

Інтелектуальний та вольовий моменти в різних поєднаннях, що характеризуються різною інтенсивністю та визначеністю інтелектуальних і вольових процесів, які протікають у психіці суб'єкта злочину, утворюють форму вини [31, с. 129; 193, с. 17]. Законодавець у ст. 23 ККУ називає дві форми вини: умисел та необережність. Своєю чергою, умисел може бути прямим і непрямим (ст. 24 ККУ), а необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість (ст. 25 ККУ).

Обсяг вини складає сукупність психічних відношень винного до всіх об'єктивних ознак, що інкримінуються суб'єкту. Він встановлює конкретні межі її змісту [193, с. 19].

Суттю вини в умисних злочинах є негативне психічне ставлення до основних соціальних цінностей, що проявляється в конкретному злочинному діянні [193, с. 22]. Що стосується такого виду, як перешкоджання діяльності, суть вини полягає в негативному психічному ставленні (відсутності належної поваги, нехтуванні, бажанні порушити, обмежити) до права іншої особи на здійснення певного виду діяльності.

Як уже зазначалося, з-поміж усіх злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, для безпосереднього дослідження обрано складу злочинів,

передбачених у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180, 340 ККУ. Тому основну увагу буде зосереджено на дослідженні ознак суб'єктивної сторони саме цих злочинів.

Законодавець є непослідовний щодо визначення ознак суб'єктивної сторони складів злочинів, що передбачають відповідальність за перешкодження діяльності. Скажімо, у деяких складах злочинів (наприклад, у ст.ст. 170, 171 ККУ) міститься вказівка на те, що діяння має бути тільки умисним, а в інших (приміром, у ст.ст. 114-1, 180 ККУ) – така вказівка відсутня.

Водночас характер діяння, що полягає в перешкодженні законній діяльності, засвідчує, що воно може бути вчинено лише умисно. Такої думки дотримується і більшість дослідників, які присвятили свої розвідки вивченню проблем кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності [105]. Так, характеризуючи склад злочину, передбачений у ст. 171 ККУ, Л. Костенко наголошує, що перешкодження професійній діяльності журналіста може бути вчинено лише умисно. Вчинені з необережності дії, зазначені у ст. 171 ККУ, складу злочину не утворюють, хоча важко навіть уявити, щоб особа перешкождала діяльності журналіста чи переслідувала його, роблячи це без умислу [88].

Проте в літературі існує й інша точка зору. На думку О. В. Каплій, після внесення змін до ст. 171 ККУ відповідно до ЗУ від 04.02.2016 та вилучення умови умисного перешкодження законній професійній діяльності журналістів з диспозиції ст. 171 ККУ – її слід упорядкувати відповідно до ст. 24 ЗУ «Про інформацію», оскільки в ній зазначається про виключно умисну форму вини за перешкодження законній професійній діяльності журналістів [78, с. 76].

На нашу думку, така позиція зумовлена хибним розумінням змісту законодавчих приписів. Справді, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 04.02.2016 внесено деякі зміни в диспозицію ст. 171 ККУ. Зокрема, визначено такі способи вчинення перешкодження законній професійній діяльності журналіста, як незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю, незаконна відмова в доступі журналіста до

інформації та незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, щодо яких законодавець дійсно не вказав у тексті статті на форму вини. Проте аналіз змісту таких дій, а також використання законодавцем далі в тексті статті конструкції «а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності» свідчать про те, що такі діяння, на думку законодавця, можуть бути вчинені лише з умисною формою вини. Тому, вважаємо, невідповідності між ст. 171 ККУ та ст. 24 ЗУ «Про інформацію» не існує, в обох випадках ідеться про умисне діяння – перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Деякі дослідники конкретизують форму умислу у розрізі вчинення перешкоджання окремим видам законної діяльності. Так, Р. В. Вереша зазначає, що перешкоджання професійній діяльності журналістів характеризується умисною формою вини без конкретизації виду умислу [30, с. 88]. Натомість, характеризуючи склад злочину, що передбачає відповідальність за перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій, він уточнює, що суб'єктивній стороні цього злочину властивий прямий умисел [29, с. 49]. У деяких коментарях також міститься вказівка на прямий умисел як ознаку суб'єктивної сторони перешкоджання законній діяльності ЗСУ чи інших ВФ [133, с. 286], діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій та законній професійній діяльності журналістів [135, с. 224, 225] та організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій [133, с. 780]. С. І. Ярема вважає, що суб'єктивна сторона перешкоджання законній професійній діяльності журналіста характеризується прямим умислом [253, с. 195]. Тільки прямим умислом характеризується суб'єктивна сторона перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, за твердженням С. Я. Лихової [108, с. 332]. На думку Д. О. Олейнікова, якщо проаналізувати об'єктивне вираження перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ крізь призму психічної діяльності особи, то буде зрозуміло, що в злочині, який аналізується, діяння особи злите зі суспільно небезпечними наслідками. Тобто саме перешкоджання і є суспільно

небезпечним наслідком. А отже, неможливо, перебуваючи у стані осудності та вільного вибору напряду своєї поведінки, вчинити дію, не бажаючи її вчинити. Відповідно, неможливо, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки, за таких умов не бажати їхнього настання, вчиняючи відповідне діяння. Тому, безумовно, форма вини у злочині, передбаченому ст. 114-1 ККУ, полягає в прямому умислі [140, с. 57]. Тут доцільно зазначити, що така позиція ґрунтується на хибному уявленні про характер діяння у виді перешкодження законній діяльності. Не слід ототожнювати діяння з наслідками – цей підхід повністю ігнорує поділ складів злочинів на формальні та матеріальні, оскільки будь-яке діяння можна подати і як його результат.

Конкретизація виду умислу у злочинах, що розглядаються, видається нам зайвою. Ми погоджуємось із дослідниками, які вважають, що оскільки різниця між прямим і непрямим умислом полягає лише у вольовому моменті, а вольовий момент у злочинах із формальним складом (до яких належать і склади злочинів, що передбачають відповідальність за перешкодження діяльності) відсутній, то стверджувати про прямий чи непрямий умисел у таких злочинах недоцільно [59, с. 81; 73, с. 75; 98, с. 386]. Як слушно зазначається в літературі, сказати, що злочин учинений умисно, означає сказати не все, коли йдеться про злочин з матеріальним складом (потрібно встановити, був він прямий чи непрямий), і сказати все, коли йдеться про злочин з формальним складом. В останньому випадку це означає, що суб'єкт реалізував об'єктивну сторону злочину, усвідомлюючи його головну ознаку – суспільно небезпечний характер своїх дій [138, с. 118]. Тому вважаємо, що суб'єктивна сторона злочинів, які полягають у перешкодженні законній діяльності, характеризується умисною формою вини (без конкретизації виду умислу), що вичерпується інтелектуальним моментом (усвідомленням суспільної небезпечності діяння). Задля однакового розуміння суб'єктивних ознак злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, пропонуємо вказати на умисний характер таких дій в усіх статтях, які передбачають відповідальність за ці злочини.

Таким чином, обсяг вини у злочинах, що полягають у перешкодженні діяльності, вичерпується усвідомленням його об'єктивних ознак.

Учиняючи перешкоджання законній діяльності, винна особа має лише усвідомлювати суспільну небезпеку діяння, тобто той факт, що вона порушує право іншої особи на безперешкодне здійснення певної діяльності, а також усі визначені законом обставини, які характеризують таке діяння. Спільними рисами для всіх злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є усвідомлення власне незаконного характеру перешкоджання (якщо особа помилково вважає, що діє в рамках закону, наприклад, виконує законний наказ або рішення суду, то кримінальна відповідальність виключається), а також того, що винний перешкоджає саме законній діяльності потерпілого (тобто усвідомлює, що своєю діяльністю потерпілий не порушує норм законодавства). Водночас кожен із розглядуваних злочинів характеризується своїми ознаками, що визначають його конструкцію і мають усвідомлюватися винним.

Наприклад, для кваліфікації за ч. 1 ст. 114-1 ККУ потрібно також установити, що винна особа усвідомлювала:

- особу спеціального потерпілого (представника ЗСУ чи іншого ВФ);
- характер діяльності, якій перешкоджає винний (у запропонованій редакції цієї кримінально-правової норми – діяльність, пов'язану із забезпеченням національної безпеки України);
- час учинення злочину (особливий період).

Щодо останньої ознаки, то з її усвідомленням можуть виникнути проблеми. Особливий період, як уже зазначалось, настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової), або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації, чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Проте, як слушно зазначається в науковій літературі, у разі прихованої мобілізації особа, яка перешкоджала діяльності відповідних суб'єктів, може суб'єктивно і не знати про настання особливого періоду. На наш погляд, оскільки законодавець визначив особливий період як криміноутворювальну ознаку, то її усвідомлення є обов'язковим для встановлення складу злочину і свідчить про суспільну небезпечність діяння

особи. Безумовно, якщо особа не могла знати про настання такого періоду, то суспільна небезпечність її діяння недостатня для наявності складу злочину, тож така особа не має притягатись до кримінальної відповідальності.

У разі перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій або їхніх органів (ст. 170 ККУ) додатковою ознакою, яку має усвідомлювати винний, є спеціальний потерпілий (професійна спілка, політична партія, громадська організація, їхній орган чи представник).

Однією з найбільш поширених додаткових ознак, які мав би усвідомлювати винний, є перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (принаймні, в чинній редакції ст. 171 ККУ). До них належать:

- спеціальний потерпілий (журналіст);
- характер діяльності потерпілого (професійна діяльність);
- предмет злочину (матеріали, що зібрані, підготовлені, опрацьовані журналістом, або технічні засоби, які він використовує у професійній діяльності, якщо злочин вчиняється шляхом їх вилучення).

Наведене підтверджується матеріалами судової практики. Скажімо, вироком Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 р. обвинувачений був визнаний невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні за ч. 1 ст. 171 ККУ та виправданий за відсутністю у його діях складу кримінального правопорушення. Одним із аргументів суду на користь такого рішення було те, що підсудний не усвідомлював, що своїми діями перешкоджає законній професійній діяльності журналіста, оскільки потерпілий не був зовнішньо забезпечений документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника преси, як це передбачено ЗУ від 23 вересня 1997 р. «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», і не встиг показати посвідчення журналіста [36].

Зазначимо, що запропоновані зміни до редакції ст. 171 ККУ спрямовані на скорочення переліку на одну позицію, оскільки відпаде необхідність встановлювати ознаки предмета злочину.

Оскільки за чинною редакцією ч. 1 ст. 180 ККУ перешкоджання здійсненню релігійного обряду є злочином із матеріальним складом, то інтелектуальний момент суб'єктивної сторони цього складу злочину характеризується не тільки усвідомленням того, що винний перешкоджає такій діяльності, як релігійний обряд, а й передбаченням вірогідності або неминучості настання таких видів суспільно небезпечних наслідків, як зрив релігійного обряду або загрози зриву релігійного обряду. Вольовий момент, відповідно, полягає в бажанні зірвати релігійний обряд або створити загрозу його зриву чи у свідомому припущенні можливості настання таких наслідків. Водночас запропоновані зміни до цієї кримінально-правової норми змінюють конструкцію цього злочину на формальний, що звужує зміст вини до потреби встановлення усвідомлення того, що винний перешкоджає саме релігійній діяльності.

Для кваліфікації за ст. 340 ККУ слід встановити, що винний усвідомлював, що своїми діями перешкоджає саме проведенню зборів, мітингу, вуличного походу або демонстрації. А у разі вчинення цього злочину загальним суб'єктом – способом вчинення злочину (застосування фізичного насильства).

Ступінь усвідомлення значення не має, але здатен свідчити про суспільну небезпечність особи. Винний може достеменно знати, що перешкоджає проведенню, скажімо, конкретного релігійного обряду, бути обізнаним із його правилами та послідовністю дій, а може і не усвідомлювати, проведенню якого саме релігійного обряду перешкоджає, але загалом розуміти, що перешкоджає людині здійснювати певну релігійну діяльність. У першому випадку, на нашу думку, діяння особи характеризується більшою суспільною небезпечністю, адже особа свідомо й цілеспрямовано йде на вчинення злочину.

Ступінь усвідомлення конкретних об'єктивних ознак злочину безпосередньо пов'язаний зі ступенем вини, під яким розуміють кількісну характеристику вини, що виражає міру негативного, зневажливого або недостатньо уважного ставлення винної особи до основних соціальних цінностей [193, с. 26]. Отже, що чіткіше винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, яке полягає в перешкоджанні діяльності, його об'єктивні ознаки, то більший ступінь його вини.

Мотив і мета злочину, що полягає в перешкоджанні діяльності, у законі не висвітлюються, а отже, можуть бути різними. Так, Р. В. Вереша констатує, що метою дій, відповідальність за які передбачена у ст. 171 ККУ, може бути недопущення оприлюднення певної інформації чи ознайомлення з нею певних підприємств, установ, організацій, окремих осіб, припинення професійної діяльності журналіста чи її обмеження, заподіяння шкоди правам, свободам, інтересам, особистим благам журналіста тощо [30, с. 88–89]. Проте не всі дотримуються такої точки зору.

На думку деяких авторів, перешкоджання діяльності ЗСУ зі суб'єктивної сторони характеризується не тільки прямим умислом, але й метою – ослабленням обороноздатності держави. За цією метою розглядуваний злочин відмежовується від злочинів проти власності, злочинів у сфері службової діяльності чи професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, військових злочинів [96, с. 37].

Цікавої позиції дотримується В. І. Павликівський, зазначаючи, що обов'язковою ознакою перешкоджання законній професійній діяльності журналістів є мета вчинюваних дій. Учиняючи діяння, особа має на меті перешкодити законній професійній діяльності журналістів, що має призвести до непоширення певної інформації або, навпаки, до оприлюднення певних відомостей за допомогою ЗМІ [146, с. 83]. Таку ж думку поділяють автори одного з підручників з кримінального права: обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій чи громадських організацій є спеціальна мета – обмежити можливість чи створити неможливість реалізації об'єднаннями громадян (або їхніми органами) належних їм прав [93, с. 282]. Як бачимо, вказані автори, на відміну від Д. О. Олейнікова, який діяння ототожнював із наслідками, припускаються іншої помилки – ототожнюють діяння з метою. На нашу думку, це не зовсім виправдано. Визначення мети злочину, що полягає в перешкоджанні діяльності, призводить до обмежувального тлумачення відповідної кримінально-правової норми.

По-перше, як уже зазначалося, мета є кінцевим бажаним результатом, якого винний прагне досягнути, вчиняючи відповідне діяння [90, с. 26]. Діяння не вчиняється заради діяння, воно спрямоване на досягнення більш віддалених цілей (наприклад, недопущення початку бойових дій, непоширення певної інформації або, навпаки, оприлюднення певних відомостей за допомогою ЗМІ). Про це свідчить і судова практика. Так, вироком Любешівського районного суду Волинської області від 22.01.2016 за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114-1 ККУ, засуджена ОСОБА_1, яка перешкоджала законній діяльності ЗСУ в особливий період з метою уникнення від проходження служби у ЗСУ та через незгоду з офіційною позицією керівництва держави щодо проведення мобілізації для врегулювання конфлікту на Донбасі [38], а вироком Оболонського районного суду м. Києва від 20.10.2014 за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 171 ККУ, засуджений громадянин, котрий перешкоджав професійній діяльності журналістів з метою не допустити фіксації та поширення інформації про вчинення правопорушення його кумом [39].

По-друге, оскільки відповідну мету не визначено в тексті закону (зокрема, у ст.ст. 114-1, 171 ККУ), то вона не може виступати обов'язковою ознакою складу злочину. У разі ж визнання мети обов'язковою ознакою злочину правоохоронним органам доведеться в кожному випадку встановлювати та доводити, що винний діяв саме з метою ослаблення обороноздатності держави чи перешкоджання діяльності журналіста, а не з якоюсь іншою, що навряд чи сприятиме ефективному застосуванню цих кримінально-правових норм.

По-третє, визначення мети злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, не тільки не сприятиме відмежуванню його від злочинів проти власності, злочинів у сфері службової діяльності чи професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, військових злочинів (адже вони відрізняються не за ознаками мети, а скоріше мотивами та суб'єктом), а й може призвести до конкуренції з іншими злочинами проти національної безпеки (державною зрадою, диверсією тощо).

Висновки до другого розділу

1. Видовим об'єктом злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є право відповідного суб'єкта здійснювати певну діяльність, не заборонену законом. Інші ж об'єкти, такі, як основи національної безпеки або авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування чи об'єднання громадян, можуть виступати як додаткові об'єкти. Цей видовий об'єкт входить до складу родового об'єкта – особистих прав і свобод людини та громадянина. Безпосередніми об'єктами злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є право відповідних суб'єктів здійснювати певну діяльність, не заборонену законом.

2. Предметом злочину, передбаченого в ч. 1 ст. 171 ККУ, є матеріали, підготовлені журналістом, і технічні засоби, якими він користується у зв'язку зі своєю професійною діяльністю. Для єдиного тлумачення кримінально-правової норми та правильного її застосування необхідно в тексті ч. 1 ст. 171 ККУ замість сполучника «і» використати «або», а замість словосполучення «технічних засобів» – «технічного засобу».

3. Журналіст як потерпілий від перешкодження законній журналістській діяльності – це штатний або позаштатний творчий працівник, котрий професійно систематично збирає, одержує, створює, поширює, зберігає, обробляє інформацію з метою її поширення через інформаційну організацію, яку він представляє.

4. У характеристиці перешкодження діяльності ознака законності/незаконності має враховуватись двічі. По-перше, для позначення законності самої діяльності кримінально караним має бути тільки перешкодження такому виду діяльності, що не заборонений законом, а перешкодження незаконній діяльності не становить суспільної небезпеки і не може бути кримінально караним. По-друге, ознака незаконності має стосуватися самого перешкодження, адже не завжди перешкодження певній законній діяльності суперечить вимогам

закону. Вказівка на незаконність у тексті закону виправдана лише щодо діяння у формі перешкоджання.

5. Склад злочину, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, повинен передбачати відповідальність за діяння у виді перешкоджання релігійній діяльності, а не тільки здійсненню релігійного обряду. Визначення ж поняття законної релігійної діяльності доцільно навести в регулятивному законодавстві.

6. Злочин, що полягає у перешкоджанні діяльності, є закінченим із моменту вчинення певних дій (бездіяльності), спрямованих на перешкоджання реалізації права іншої особи здійснювати певну діяльність, незалежно від того, чи вдалося винному завадити потерпілому здійснити відповідну діяльність.

7. Злочин, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, за своєю конструкцією має бути з формальним складом і містити лише вказівку на діяння – перешкоджання релігійній діяльності.

8. Суспільна небезпечність перешкоджання законній діяльності ЗСУ чи інших ВФ має бути пов'язана не з певним періодом часу чи обстановкою (особливим періодом, надзвичайним станом тощо), а з певною діяльністю таких формувань, безпосередньо пов'язаною із забезпеченням національної безпеки України.

9. Суб'єктом більшості злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. встановлено, що підстав для визнання суб'єктом злочину «колективних» суб'єктів (юридичних осіб, держави, злочинних угруповань тощо), а також для зменшення віку кримінальної відповідальності за відповідну категорію злочинів на сьогодні немає.

10. Особа, яка є носієм права на певну діяльність, не заборонену законом, не може бути суб'єктом злочину, що полягає в перешкоджанні такій діяльності. Перешкоджання – це певний вплив «ззовні», тому перешкоджання самому собі або діяльності об'єднання, членом якого є особа, є неможливим.

11. Щодо злочинів, які полягають у перешкодженні діяльності, суть вини полягає в негативному психічному ставленні (відсутності належної поваги, нехтуванні, бажанні порушити, обмежити) до права іншої особи на здійснення певного виду діяльності.

12. Характер діяння, що полягає в перешкодженні законній діяльності, доводить до висновку, що воно може бути вчинено лише умисно.

13. Загальними ознаками для всіх злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є усвідомлення власного незаконного характеру перешкодження, а також того, що винний перешкоджає саме законній діяльності потерпілого.

14. Мотив і мета злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, можуть бути різними. Спроби визначити мету таких злочинів призводять до обмежувального тлумачення відповідних норм ККУ, ускладнення правозастосовної діяльності, конкуренції з іншими кримінально-правовими нормами.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Покарання за перешкодження діяльності та проблеми його призначення

Законодавче визначення покарання як кримінально-правового поняття закріплено в ч. 1 ст. 50 ККУ, відповідно до якої покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Теза про те, що вид і розмір покарання за вчинений злочин описані в санкціях кримінально-правових норм, є усталеною в доктрині кримінального права. Санкції, своєю чергою, розглядаються як соціальний інструмент впливу на злочинність. Як кримінально-правове поняття, санкція – це обов'язкова складова статті (або частини статті) Особливої частини ККУ, яка містить у собі модель виду й обсягу покарання, адекватного суспільній небезпечності злочинного діяння. Санкція розкриває правовий аспект кримінального покарання, вказуючи на його вид та обсяг, виконуючи водночас роль моделі кримінального покарання, передбаченого за вчинений злочин [62, с. 87].

Як уже наголошувалось, у чистому вигляді перешкодження діяльності визнається злочином у п'яти статтях ККУ. Тому при дослідженні покарання за перешкодження діяльності ми пропонуємо, передусім, дослідити санкції норм, описані у ст.ст. 114-1, 170, 171, ч. 1 ст. 180, ст. 340 ККУ.

Серед фахівців наразі немає єдиного підходу щодо визначення вимог і правил (принципів) побудови кримінально-правових санкцій. Запроваджуючи нову кримінально-правову норму, законодавець, за правило, або взагалі не обґрунтовує окреслення меж санкцій, або визначає їх, порівнюючи зі санкціями

інших статей ККУ, що передбачають відповідальність за схожі злочини. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що до санкцій кримінально-правових норм ставляться вимоги увідповіднення і загальним принципам кримінального права (індивідуалізації, справедливості, доцільності тощо), і спеціальним правилам, розробленим доктриною кримінального права [81; 141, с. 468; 216]. Ураховуючи обмежений обсяг цієї роботи, ми розглянемо лише деякі спеціальні правила побудови кримінально-правових санкцій та відповідність їм санкцій статей (частин статей), що передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності за чинним ККУ, а також проблеми й практику застосування покарань, визначених у таких санкціях.

Зокрема, у науковій літературі наводять такі правила:

1) варіативність санкцій не повинна бути занадто великою, альтернативна санкція має передбачати не більше трьох видів покарань, закріплених у Кримінальному кодексі (крім санкцій статей, що передбачають відповідальність за злочини невеликої тяжкості);

2) санкції за різні злочини мусять бути співмірними залежно від тяжкості злочину, важливості об'єкта посягання, рівня суспільної небезпеки тощо; однакові за рівнем суспільної небезпеки злочини мають передбачати приблизно однакове покарання, і навпаки, різні за рівнем суспільної небезпеки злочини не повинні передбачати однакові покарання;

3) мінімальна межа санкції за кваліфікований злочин не має «заходити» за максимальну межу покарання, встановленого за некваліфікований злочин [152; 216].

Аналіз санкцій норм, описаних у частинах перших наведених статей ККУ, свідчить, що найсуворіше покарання (у виді позбавлення волі), передбачено за перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ в особливий період (ч. 1 ст. 114-1) – на строк від п'яти до восьми років; за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства (ст. 340), – строком до п'яти років; за умисне перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних

партій, громадських організацій або їхніх органів (ст. 170) – строком до трьох років. Наголосимо, що покарання у виді позбавлення волі є безальтернативним лише у ст. 114-1, тоді як у ст.ст. 340, 170 – альтернативним.

М. І. Хавронюк слушно зауважує, що санкції залежать від системи цінностей, прийнятої в тій чи іншій державі, від того, наскільки небезпечними вважає держава різні злочинні діяння, наскільки репресивною або, навпаки, гуманною є кримінально-правова система держави [244, с. 521].

Злочин, передбачений у ч. 1 ст. 114-1 ККУ, міститься в Розділі І «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини ККУ. Якщо порівняти покарання за вчинення вказаного діяння з розмірами санкцій інших норм цього розділу, то можна зробити висновок, що санкція норми, описаної в ч. 1 ст. 114-1 ККУ, не є найбільшою з-поміж інших санкцій цього розділу. Це можна пояснити тим, що безпосередній об'єкт злочину, що розглядається, – право ЗСУ та інших ВФ здійснювати свою діяльність у межах, окреслених законом, є складовою національної безпеки, водночас інші складові національної безпеки, взяті під кримінально-правову охорону нормами зазначеного розділу, становлять більшу соціальну цінність для суспільства, тож покарання за порушення норм, передбачених частин 1 статей 109, 111, 114, 112, 113 ККУ, є вищим, ніж за перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших ВФ.

Судова практика застосування ст. 114-1 ККУ представлена у Єдиному державному реєстрі судових рішень лише п'ятьма вироками, один з яких – виправдувальний. Щодо останнього, то Рубіжанський міський суд Луганської області 25 червня 2015 р. виправдав особу, обвинувачену за ч. 3 ст. 27, ч. 1 ст. 114-1 ККУ, у зв'язку з недоведеністю вчинення нею кримінального правопорушення, передбаченого вказаною статтею кримінального закону, тож вивчити питання призначення покарання за цим вироком суду неможливо.

Двома вироками Рубіжанського міського суду Луганської області особи були засуджені за перешкодження законній діяльності ЗСУ в особливий період, а саме влаштування барикад залізничних шляхів сполучення

на пероні станції Куземівка, чим створили перепони у виконанні військовослужбовцями ЗСУ своїх службових обов'язків і перешкодили руху потягу з військовою технікою та особовим складом ЗСУ, задіяних у проведенні антитерористичної операції. Отож, вироком цього суду десятих осіб було засуджено за вчинення злочину, передбаченого у ст. 114-1 ККУ, та призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк п'ять років. Цим же вироком ще одну особу було засуджено за ч. 4 ст. 27, ч. 1 ст. 114-1 ККУ так само до п'яти років позбавлення волі. Із застосуванням ст. 75 ККУ дев'ятьох осіб було звільнено від відбуття призначеного покарання з іспитовим строком на три роки, а двох осіб у зв'язку з тим, що раніше вони вже були засуджені за вчинення інших злочинів до позбавлення волі з іспитовими строками, не було звільнено від відбуття призначеного покарання з іспитовим строком за вчинення злочину, передбаченого ст. 114-1 ККУ [41].

Ще одним вироком цього ж суду від 26 січня 2016 р. за наведений злочин була засуджена особа за ч. 1 ст. 114-1 ККУ до п'яти років позбавлення волі, із застосуванням ст. 75 ККУ вказану особу було звільнено від відбуття призначеного покарання з іспитовим строком на три роки [42].

Зі сказаного констатуємо, що суди за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114-1 ККУ, призначають мінімальне покарання у виді позбавлення волі, яке передбачено санкцією цієї норми. Тенденцію щодо обрання невеликих строків позбавлення волі підтримав й Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області, який 12 травня 2016 р. своїм вироком засудив особу за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 114-1 ККУ, і призначив їй покарання із застосуванням ст. 69 ККУ у виді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців. Але наведений вирок суду не набрав законної сили через те, що ухвалою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 14 липня 2016 р. у цій справі особу було виправдано [236].

Вироком Любешівського районного суду Волинської області від 22 січня 2016 р. особу визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого

ч. 1 ст. 114-1 ККУ, затверджено угоду про визнання винуватості між вказаною особою та прокурором і призначено їй узгоджене сторонами угоди про визнання винуватості покарання у виді п'яти років позбавлення волі. На підставі ст. 75 ККУ особу звільнено від відбування покарання з іспитовим строком один рік [38].

Отже, вивчення вироків за ч. 1 ст. 114-1 ККУ свідчить, що суди, призначаючи покарання, намагаються обирати найнижчу межу покарання, зазначену в санкції цієї норми, та звільняють від відбування покарання з випробуванням. Звісно, судова практика за цей новий для кримінального законодавства України злочин ще не узагальнена, остаточно не склалася і може змінитися, проте початкові результати демонструють, що на цьому етапі суди вважають рівень суспільної небезпеки і тяжкість цього діяння меншими за типовий, установлений у санкції ч. 1 ст. 114-1 ККУ, а відсутність можливості для звільнення особи від кримінальної відповідальності за цей злочин, про що буде зазначено в наступному підрозділі роботи, зумовлюють звільнення від покарання з випробуванням. Такий результат видається закономірним з огляду на те, що чинне кримінальне законодавство не обмежує сферу дії цієї норми вказівкою на конкретний спосіб перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ або певні суспільно небезпечні наслідки від такого діяння, а рівень суспільної небезпеки діяння багато в чому буде залежати від того, у який спосіб відбувалось таке перешкоджання і до яких наслідків воно призвело. Усе це свідчить про необхідність перегляду санкції ч. 1 ст. 114-1 ККУ у бік зниження (принаймні, мінімальної межі).

Як уже зазначалося, основним об'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є право особи на здійснення відповідної діяльності – організувати або проводити збори, мітинги, вуличні походи й демонстрації. Оскільки окреслене конституційне право громадян не є складовою цінностей, які утворюють родовий об'єкт злочинів, включених до Розділу XV Особливої частини ККУ, то з'ясувати співрозмірність

санкцій за посягання на зазначений об'єкт доцільно порівнюючи покарання за посягання на інші конституційні форми безпосередньої демократії.

З урахуванням висновків, викладених у підрозділі 2.1 роботи щодо доцільності перенесення норми, що описує посягання на право особи на здійснення законної діяльності – організувати або проводити збори, мітинги, вуличні походи й демонстрації, з Розділу XV «Злочини проти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» до Розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» Особливої частини ККУ, зіставимо санкцію ст. 340 ККУ з покараннями за інші посягання, передбачені розділом V Особливої частини ККУ.

З огляду на викладене, обґрунтованість включення до санкції норми, описаної у ст. 340 ККУ, такого виду покарання, як позбавлення волі, можна вивчати, зокрема, зіставляючи покарання за злочини, видовим об'єктом яких є політичні права людини та рівноправність громадян. До групи таких злочинів, окрім незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340), ми включили порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161), перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170).

Санкція ч. 1 ст. 161 ККУ не містить покарання у виді позбавлення волі, а за порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та інших ознак, поєднане з насильством, обманом чи погрозами або вчинене службовою особою (ч. 2 цієї статті), передбачено, зокрема, покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. З огляду на те, що незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій криміналізоване у випадку його вчинення службовою особою або із застосуванням фізичного насильства, вважаємо, що в обох кримінально-правових нормах законодавець

обґрунтовано, з дотриманням законодавчої техніки та принципів криміналізації підійшов до питання обрання з-поміж видів покарань за ці діяння покарання у виді позбавлення волі.

Санкція ст. 170 ККУ, поряд з іншими видами покарання, так само містить покарання у виді позбавлення волі, але на строк до трьох років. Видається, що цей термін позбавлення волі обґрунтовано є меншим, ніж у санкціях ч. 2 ст. 161 та ст. 340 ККУ, оскільки, на відміну від останніх, злочинне посягання на політичні права людини та рівноправність громадян за ст. 170 ККУ відбувається за відсутності насильства та вчиняється загальним суб'єктом злочину.

Отже, зіставивши санкції норм, якими забезпечується кримінально-правова охорона політичних прав людини та рівноправність громадян, можна зробити висновок, що законодавець в усіх випадках установив покарання у виді позбавлення волі так, що злочини, передбачені у ч. 2 ст. 161, ст.ст. 170, 340 ККУ, належать до категорії злочинів середньої тяжкості.

Розглядаючи застосування законодавцем у санкціях кримінально-правових норм такого виду покарання, як позбавлення волі, зауважимо, що в ч. 2 ст. 114-1 ККУ за перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ в особливий період, яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків, передбачено застосування безальтернативного покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Відповідно до ст. 63 ККУ, п'ятнадцять років – це максимальна верхня межа покарання у виді позбавлення волі, яке можливо застосувати за вчинення злочину, щоправда, така межа є типовою для конструювання санкцій за вчинення злочинів, передбачених статтями Розділу I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини ККУ. Однак таку санкцію складно назвати виваженою.

По-перше, санкція ч. 2 ст. 114-1 ККУ містить занадто широкий діапазон – від 8 до 15 років позбавлення волі. Такі надширокі рамки (7 років) призначення покарання навряд чи сприятимуть однаковому застосуванню законодавства та

єдності судової практики. Приміром, Т. А. Денисова зазначає: що ширші межі санкції, то точніше можна забезпечити інтереси підсудного, то більшими є можливості судового розгляду, то, зрештою, краще реалізуються принципи гуманізму та індивідуалізації покарання. Водночас потрібно пам'ятати про необхідність обмежувати можливе судове свавілля та межі індивідуалізації, тобто про оптимальне визначення розмірів покарання відповідно до принципів гуманізму, законності та рівності осіб перед законом. Відповідно, самі по собі санкції з широкими чи вузькими межами не є оптимальними. А тому науковець пропонує в санкції статті окреслити межі розміру покарання, наприклад, у виді позбавлення волі, за допомогою коефіцієнта, а саме щоб межі були рівновіддалені від медіани (середнього) розміру покарання приблизно в 1,2 раза. Такий приблизно рівний коефіцієнт пропорційності, на думку авторки, надасть можливість дещо уніфікувати законодавство, усунути невиправданий різнобій у розмірах покарання, спростить законодавцеві побудову санкцій і означатиме системно-поступове збільшення меж санкцій від мінімальних за злочини невеликої тяжкості до більш широких за особливо тяжкі [61, с. 151].

По-друге, у ч. 2 ст. 114-1 ККУ кваліфікуючими ознаками є загибель людей (тобто настання смерті більш ніж одної особи) або інші тяжкі наслідки, причому ставлення винного до таких наслідків має бути необережним. У науковій літературі наголошується, що покарання за необережний злочин, який спричинив загибель потерпілого (потерпілих), в усіх випадках має бути більш м'яким, ніж за умисні злочини з аналогічними наслідками [80, с. 205–206]. Вважаємо, що таке твердження буде справедливим і для складів злочинів з так званою подвійною чи змішаною формою вини, котрі передбачають відповідальність за умисне діяння, кваліфікуючою ознакою якого є необережне спричинення смерті людині (людям) чи інших тяжких наслідків. Для порівняння, схоже з ч. 2 ст. 114-1 ККУ покарання (принаймні, верхньої межі) передбачено, скажімо, за диверсію (ст. 113), тобто дій, спрямованих на умисне заподіяння тих самих наслідків, що й у ч. 2 ст. 114-1 ККУ.

На нашу думку, межі санкції ч. 2 ст. 114-1 ККУ мають бути звуженими за рахунок зниження її верхньої межі. Найбільш виваженим з урахуванням викладених міркувань видається покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років, а за злочин, передбачений у частині 1 цієї статті – від чотирьох до восьми. Такий підхід дає змогу, не змінюючи тяжкість злочину і типовий ступінь його суспільної небезпеки, встановити оптимальні межі покарання у виді позбавлення волі і врахувати практику його призначення.

Таким чином, покарання за перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ в особливий період можна визнати, з урахуванням цінності об'єкта цього злочину, найбільш суворим порівняно зі санкціями за інші види перешкоджань, які розглядаємо в межах цієї роботи. На нашу думку, це є обґрунтовано, оскільки, як слушно зауважує В. В. Мальцев, суспільні відносини, що є предметом кримінально-правової охорони, перш ніж бути визнані такими, зазвичай уже є включеними до системи цінностей. І що точнішим є зміст предмета кримінально-правової охорони і коло діянь, які визнаються злочинними, відповідають цим цінностям, то надійніші засади справедливості [116, с. 76–77]. Крім цього, лише санкції норм, описаних у ст. 114-1 ККУ, є безальтернативними, що, на нашу думку, теж справедливо, адже, як зауважує Н. А. Орловська, рішення про альтернативність (безальтернативність) санкцій має ґрунтуватися на типовому ступені суспільної небезпеки. Тому що тяжчим є злочин, то «коротші» санкції за кількістю покарань; що менший типовий ступінь суспільної небезпеки, то ширшим є спектр заходів впливу на винну особу [141, с. 448].

Досліджуючи покарання, не пов'язані з позбавленням волі, передбачені в санкціях ст.ст. 170, 171, 180, 340 ККУ, можна дійти певних висновків.

1. Усі діяння, описані у вказаних кримінально-правових нормах, належать до групи посягань, родовим об'єктом яких є конституційні права особи. Своєю чергою, злочини, передбачені у ст. 170 та ст. 340 ККУ, посягають на політичні права людини та рівноправність громадян. У цьому

випадку законодавець, як і при обранні розміру покарання у виді позбавлення волі, встановив більш суворі покарання за злочин, передбачений у ст. 340 ККУ. Скажімо, за вчинення цього злочину до особи можливо застосувати виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років.

Санкція ст. 170 ККУ містить менший перелік покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, – виправні роботи на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Як бачимо, законодавець запровадив у розглядуваних санкціях як верхню межу максимальний термін кожного з наведених видів покарань.

Вивчення судових вироків за ст.ст. 170, 340 ККУ засвідчує, що в Україні майже відсутня судова практика застосування цих норм. Наприклад, за ст. 170 ККУ в Єдиному державному реєстрі судових рішень ми не знайшли жодного вироку суду.

За ст. 340 ККУ вивчено чотири вирoki суду, два з яких – виправдувальні. Приміром, вироком Кіровського районного суду Дніпропетровської області 01 жовтня 2015 р. особу засуджено за ст. 340 (за ознакою незаконного перешкоджання проведенню вуличних походів, якщо це діяння було вчинене із застосуванням фізичного насильства) та ч. 1 ст. 171 ККУ за вчинення злочину за таких обставин. Особа в січні 2014 р. за попередньою змовою з іншими невстановленими особами в кількості близько 300 чоловік під керівництвом інших двох осіб, перебуваючи на території, що прилягає до будівель Дніпропетровської обласної ради та Дніпропетровської облдержадміністрації, масово виступили проти учасників законного мирного вуличного походу, здійснюваного з метою висловлення протесту проти чинного політичного режиму, та застосували насильство до них, а також до журналістів ЗМІ у формі нанесення ударів, побоїв, заподіяння тілесних ушкоджень, зокрема із застосуванням предметів, заздалегідь пристосованих для завдання тілесних ушкоджень, – дерев'яних і металевих прутів, металевих труб, інших

невстановлених предметів. За вказані дії особу засуджено за ст. 340 ККУ до трьох років позбавлення волі, а за ч. 1 ст. 171 ККУ – до одного року обмеження волі. Із застосуванням ст. 75 ККУ від відбування призначеного покарання особу було звільнено з випробувальним строком на два роки [37].

За іншим вироком суду службову особу було засуджено за незаконне перешкоджання організації та проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, яке полягало в забезпеченні виготовлення документів, що містили неправдиві відомості про існування загрози життю і здоров'ю учасників масових заходів. Указані документи (довідки) були долучені до адміністративного позову про обмеження реалізації права на мирні зібрання шляхом встановлення заборони певним об'єднанням на проведення заходів у січні – лютому 2014 року в певних місцях Переяслав-Хмельницького. Київський окружний адміністративний суд, розглянувши вказаний позов, задовольнив його. За наведені дії вироком Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 16 травня 2016 р. особі було призначено покарання у виді двох років обмеження волі, на підставі ст. 75 ККУ особу було звільнено від відбування покарання з випробувальним строком на один рік [40].

З наведеного випливає, що суди за вчинення злочину, передбаченого ст. 340 ККУ, призначають покарання в межах санкції цієї норми, не обираючи при цьому максимальної межі виду покарання, що застосовується.

Деякі зауваження можна висловити щодо такого виду покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, в санкції норми, яка розглядається. По-перше, спостерігаємо стилістичну неточність: у санкції ст. 170 ККУ в словосполученні, яким визначається вид покарання, вжито сполучник «чи»: «з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років», натомість у ст. 55 ККУ в розглядуваному словосполученні використовується сполучник «або». По-друге, покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено в санкції ст. 170 ККУ як

додаткове обов'язкове, тоді як злочин, згідно з диспозицією вказаної норми, вчиняється загальним суб'єктом. Звісно, перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій може бути вчинено й особою з використанням своєї посади або за рахунок певної діяльності, тобто спеціальним суб'єктом, але включення до санкції покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового обов'язкового видається неоднозначним рішенням.

Тому, на нашу думку, слід погодитися з Д. С. Шияном, який демонструє непослідовність законодавця: безпідставно включено позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю щодо злочинів із загальним суб'єктом і, навпаки, не передбачено такий вид покарання щодо злочинів з ознаками використання певної посади або пов'язаних із певною діяльністю [251, с. 10].

По-третє, з огляду на те, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в санкції ст. 170 ККУ має обов'язковий характер, воно призначається разом із такими основними покараннями, як позбавлення волі та виправні роботи. Однак ми вважаємо, що можливість одночасного призначення таких видів покарань, як виправні роботи (основне) та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (додаткове обов'язкове), є сумнівною.

З урахуванням викладеного, а також приписів ч. 2 ст. 55 ККУ (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку зі заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), пропонуємо вилучити зі санкції норми, описаної у ст. 170 ККУ, вказівку на такий вид покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

2. Чинна редакція ст. 171 ККУ передбачає в санкціях усіх трьох частин послідовне збільшення розмірів покарань у виді штрафу (ч. 1 – до п'ятдесяти НМДГ, ч. 2 – до двохсот НМДГ, ч. 3 – від двохсот до п'ятисот НМДГ) і обмеження волі (ч. 1 – на строк до трьох років, ч. 2 – на строк до чотирьох років, ч. 3 – на строк до п'яти років). Окрім штрафу та обмеження волі, санкції ч.ч. 1, 2 ст. 171 ККУ містять такий вид покарання, як арешт на строк до шести місяців. Отже, санкції цих норм належать до альтернативних, а санкція норми, описаної в ч. 3 ст. 171 ККУ, є альтернативною кумулятивною, оскільки містить додаткове факультативне покарання у виді «позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого». У наведеному випадку наявність у санкції вказаного додаткового покарання можна пояснити тим, що вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю вчиняється, зокрема, службовою особою з використанням свого службового становища.

На нашу думку, відсутність у санкції норми, описаної в ч. 2 ст. 171 ККУ, нижньої межі таких покарань, як штраф, арешт та обмеження волі, а в ч. 3 цієї статті – такого покарання, як обмеження волі, може призвести до того, що за злочин, передбачений у ч. 2 чи ч. 3 ст. 171 ККУ, може бути призначено покарання більш м'яке, ніж за ч. 1 ст. 171 ККУ.

Як бачимо, покарання за злочини, передбачені в ч. 1 та ч. 2 ст. 171 ККУ, суттєво не відрізняються: відмінність полягає лише в максимальному розмірі штрафу та максимальному розмірі покарання у виді обмеження волі. Водночас ступінь тяжкості злочинів в обох випадках однаковий. Зважаючи на те, що, як уже зазначалось, вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним своїх професійних обов'язків є не кваліфікуючою ознакою основного складу злочину, а, безумовно, перешкоджанням професійній діяльності журналіста, передбаченим у ч. 1 ст. 171 ККУ, можна зробити висновок, що законодавець не вбачає суттєвої різниці у рівні суспільної небезпеки

перешкоджання професійній діяльності журналіста та переслідування журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю і вважає за можливе передбачити відповідальність за такі злочини в межах однієї частини ст. 171 ККУ. З огляду на це, пропонуємо об'єднати ч. 1 та ч. 2 ст. 171 ККУ, а ч. 3 цієї статті вважати, відповідно, ч. 2.

Щодо санкції ч. 1 ст. 171 ККУ в запропонованій редакції, то вона, на наш погляд, має включати покарання, визначені в санкціях ч. 1 та ч. 2 чинної редакції ст. 171 ККУ. Покарання у виді штрафу ліпше узгоджено між ч. 2 та ч. 3 чинної редакції ст. 171 ККУ, а тому його доцільно встановити у межах до двохсот НМДГ. Покарання у виді арешту однакове в обох частинах чинної редакції ст. 171 ККУ, а тому залишається без змін – до шести місяців. Покарання у виді обмеження волі доцільно визначити на рівні, встановленому чинною редакцією ч. 1 ст. 171 ККУ (до трьох років), оскільки воно ліпше співвідноситься із покаранням за кваліфікований склад цього злочину, передбаченим у ч. 3 чинної редакції ст. 171 ККУ, і відповідає практиці застосування покарання за цей злочин.

Аналіз 26 вироків, винесених судами України за ч. 1 ст. 171 ККУ в період із 2010 до грудня 2016 р. (із них – 2 виправдувальні), свідчить, що суди в 22 рішеннях призначали винним особам покарання у виді штрафу, а у 2 – було призначено покарання у виді обмеження волі строком на 1 рік в обох випадках. Під час призначення покарання у виді штрафу в трьох випадках особам вироком було затверджено угоду про примирення між потерпілим та обвинуваченим.

3. Злочин, передбачений у ч. 1 ст. 180 ККУ, віднесений нами до групи діянь, видовим об'єктом яких є релігійні права і свободи (ст.ст. 178–181 ККУ). Покарання за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд, передбачено у виді штрафу до п'ятдесяти НМДГ, або громадських робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до двох років. Тобто

розглядуваний злочин віднесений до злочинів невеликої тяжкості, на відміну від інших посягань цієї групи, які утворюють злочини середньої тяжкості. На нашу думку, така позиція законодавця є обґрунтованою, оскільки злочини, передбачені ст.ст. 178, 179 ККУ, встановлюють відповідальність за фізичне пошкодження релігійних споруд, будинків чи святинь, тобто за дії, які можуть докорінно змінити предмет злочину. Злочин, передбачений у ст. 181 ККУ, має обов'язковий додатковий об'єкт – здоров'я людей, тому встановлення більш суворого покарання, порівняно із санкцією норми, описаної в ч. 1 ст. 180 ККУ, також видається слушним.

Вивчена нами судова практика застосування ч. 1 ст. 180 ККУ представлена одним вироком. Так, 08 листопада 2016 р. Володимирецький районний суд Рівненської області засудив чотирьох осіб за ч. 1 ст. 180 ККУ до штрафу. Трьом особам був призначений штраф у розмірі сорока п'яти НМДГ, а одній особі – п'ятдесяти НМДГ [33]. Як бачимо, суд обрав найм'якше покарання зі санкції цієї норми.

Досліджуючи питання про види й розміри покарань за вчинення злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, зокрема за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 ККУ) та за незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд (ч. 1 ст. 180 ККУ), зазначимо, що в санкціях цих норм одночасно існують чотири види покарань. З одного боку, вказані злочини належать до злочинів невеликої та середньої тяжкості, тож альтернативні санкції є типовими для таких категорій злочинів. З іншого боку, як слушно зауважує Н. А. Орловська, оптимальною кількістю основних видів покарань в альтернативних санкціях можна вважати три види покарань, які мають бути близькими за суворістю, що забезпечить плавний перехід щодо суворості кримінально-правового впливу в межах однієї санкції та окреслить судовий розсуд більш чіткими рамками [141, с. 449].

3.2 Особливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за перешкодження діяльності

Не завжди винувата особа має підлягати кримінальній відповідальності. Для досягнення мети кримінального законодавства іноді більш ефективним є застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її прав і свобод, визначених ККУ [11, с. 58].

У своїй суті звільнення від кримінальної відповідальності характеризується трьома моментами: 1) не відбувається державний осуд особи, яка вчинила злочин; обвинувальний вирок суду, яким особа офіційно визнається винуватою у злочині і який виражає негативну оцінку вчиненому з боку держави, не постановляється; 2) до винуватого не застосовується покарання, тобто особа звільняється від покладання на неї втрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених кримінальним законом як покарання; 3) через відсутність обвинувального вироку, яким особі призначається покарання, звільнена від кримінальної відповідальності особа вважається такою, що не має судимості [98, 682].

У літературі розрізняють загальні (передбачені у Загальній частині ККУ) та спеціальні (передбачені в Особливій частині ККУ) підстави звільнення від кримінальної відповідальності за певний злочин. Злочини, що полягають у перешкодженні діяльності, не містять спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. На нашу думку, це цілком виправдано і зумовлюється тим, що більшість цих злочинів належить до злочинів невеликої або середньої тяжкості, тому на них поширюються загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, арсеналу яких цілком достатньо для індивідуалізації кримінально-правового впливу.

За характером обов'язковості звільнення від кримінальної відповідальності може бути обов'язковим (імперативним), коли це обов'язок суду, та необов'язковим (факультативним, дискреційним), коли це право суду. За вчинення

злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, за правило, може бути застосовано і обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності (у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, закінченням строків давності), і факультативне (у зв'язку з передачею на поруки, зміною обстановки).

Залежно від того, чи є звільнення остаточним, розрізняють безумовне звільнення (не залежить від подальшої поведінки винного) та умовне (не є остаточним, залежить від поведінки винного після звільнення від кримінальної відповідальності). За вчинення злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, можуть бути застосовані обидва ці види звільнення від кримінальної відповідальності.

У науковій літературі розмежовують передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Під передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності розуміють учинення нею певного злочину, бо звільнити від відповідальності можна лише в разі, якщо є підстава для такої відповідальності [11, с. 72–73] (для більшості загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності – це злочини невеликої або середньої тяжкості, які мають бути вчинені вперше), саме за цією ознакою звільнення від кримінальної відповідальності відрізняється від обставин, що виключають злочинність діяння, адже за їхньої наявності відсутній склад злочину, а отже, підстава для кримінальної відповідальності. У випадку злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, передумовою виступає вчинення винною особою вперше одного зі злочинів, передбачених у ст.ст. 170, 171, 180 (ч. 1) та ст. 340 ККУ. Злочин може бути як закінченим, так і незакінченим, учиненим як одноособово, так і у співучасті.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності визнається або певна її посткримінальна поведінка, яка заохочується державою (наприклад, дійове каяття, примирення з потерпілим тощо), або настання певної події (зміна обстановки, сплив строку давності тощо), з якою кримінальне законодавство пов'язує звільнення особи від кримінальної відповідальності [11, с. 73–74].

З огляду на обмежений обсяг цієї роботи, а також те, що загальні підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності потребують окремого

грунтового дослідження і виходять за межі предмета дослідження, розглянемо лише особливості застосування загальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності. Оскільки ми аналізуємо склади злочинів, передбачених у ст.ст. 114-1, 170, 171, 180 та ст. 340 ККУ, то найперше окреслимо особливості звільнення від кримінальної відповідальності саме за ці злочини.

Перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ передусім є тяжким злочином (це стосується основного складу, а кваліфікований належить до особливо тяжких) і на нього не поширюються загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як і строки давності. Зважаючи на відсутність спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин, маємо ситуацію, коли винна особа в жодному разі не може бути звільнена від кримінальної відповідальності.

Оскільки ступінь суспільної небезпечності діяння винної особи може суттєво відрізнятись залежно від способу вчинення злочину, наслідків, до яких він призвів, відсутності чітких меж кримінальної відповідальності за цей злочин, то позбавлення особи можливості бути звільненою від кримінальної відповідальності виглядає несправедливим. Навіть особи, котрі вчинили особливо тяжкий злочин, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності відповідно до ч. 4 ст. 49 ККУ, у тоді як за перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ це неможливо. Фактично єдиною альтернативою притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин є визнання діяння особи малозначним.

Цікаво, що вчинення цього злочину не виключає можливості звільнення особи від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 ККУ). Хоча за логікою, якщо законодавець прирівняв злочини проти основ національної безпеки до злочинів проти миру та безпеки людства в питанні застосування строків давності, то мав би вносити відповідні зміни й до ст. 80 ККУ. То більше, що автори відповідного

законопроекту в обґрунтуваннях відповідних змін до ст. 49 ККУ зазначають, що його метою є забезпечення невідворотності покарання за вчинення найтяжчих злочинів проти основ національної безпеки України [168]. Хоча перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших ВФ складно назвати найтяжчим злочином проти основ національної безпеки (автори законопроекту взагалі вирішили не виділяти найтяжчі, а додали до відповідного переліку всі без винятку злочини проти основ національної безпеки), та якщо депутати поставили собі таку високу мету, хіба можна було залишати злочинцям «шпаринку» у виді можливості бути звільненими від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку? Усе це зайвий раз свідчить про непослідовність законодавця і непродуманість унесення окремих змін до кримінального законодавства.

У науковій літературі слушно зазначається, що норми інституту давності кримінальної відповідальності ґрунтуються на гуманістичній ідеї, згідно з якою, по-перше, загроза кримінальної відповідальності не може тяжити над людиною протягом усього її життя; по-друге, притягнення до кримінальної відповідальності після закінчення певного строку перетворюється на невинувдану помсту, тому втрачає сенс і необхідність із точки зору загальної і спеціальної превенції, хоча об'єктивно вчинене особою діяння повністю не втратило своєї суспільної небезпеки [248, с. 64]. Зважаючи на те, що одним із принципів, проголошених у Концепції реформування кримінальної юстиції України, є гуманізація законодавства у сфері кримінальної юстиції [83], вважаємо, що розвиток кримінального законодавства мусить відповідати цьому принципу і сприяти гуманізації, а не невинувданому посиленню кримінальної відповідальності.

Таку тезу підтверджують і матеріали судової практики. Приміром, за злочин, передбачений у ч. 1 ст. 114-1 ККУ, суди призначають мінімальне покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років із випробувальним терміном. Це може свідчити про те, що суспільна небезпека діяння не відповідає тим заходам реагування з боку держави, що встановлені кримінальним законодавством.

Проблемним може бути застосування до злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, такої підстави звільнення від кримінальної

відповідальності, як примирення з потерпілим. Пленум ВСУ наголошує, що потерпілим у цьому випадку може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яку визнано потерпілим відповідно до процесуального законодавства [188]. Оскільки примирення можливе лише з потерпілим – фізичною особою, а потерпілим від перешкоджання діяльності професійної спілки, політичної партії або громадської організації є юридичні особи (відповідні об'єднання громадян), то примирення між ними не є можливим, навіть якщо керівник, керівний орган або представник відповідного об'єднання на цьому наполягає.

За ст. 47 ККУ, особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням. На нашу думку, особливістю застосування цієї норми стосовно злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, є те, що винна особа не може передаватись на поруки колективу підприємства, установи, організації, діяльності яких вона перешкоджала. Наприклад, якщо винний перешкоджав професійній діяльності журналіста, він не може бути взятий на поруки колективом телеканалу чи газети, де працює цей журналіст, адже є небезпека, що замість виховного впливу він може бути підданий цькуванню, помсті з боку такого колективу.

Така позиція знаходить підтримку і серед науковців. Скажімо, у підручнику з кримінального права зазначається, що навряд чи буде виправданою передача на поруки за наявності особливих відносин між колективом та особою, яка вчинила злочин (наприклад, остання є керівником підприємства, колектив якого звернувся з клопотанням). Не слід допускати і передачу на поруки осіб, які є власниками підприємств, тобто роботодавцями для членів колективу. Залежність останніх від цієї особи очевидна, а тому й належного виховного впливу колектив на неї справити не спроможний [98, с. 705].

Схожий підхід використовується і в судовій практиці. Так, ухвалою Бродівського районного суду Львівської області від 08 вересня 2015 р. звільнено

від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого у ст. 170 ККУ, на підставі ст. 47 ККУ з передачею на поруки колективові виконавчого комітету Бродівської міської ради ОСОБУ_1, яка, працюючи директором КП «Бродиводоканал», діючи умисно в порушення вказаних законодавчих норм, виходячи за межі наданих їй повноважень, незаконно зобов'язала головного бухгалтера підприємства упродовж кількох місяців не перераховувати обов'язкові профспілкові членські внески працівників КП «Бродиводоканал» на розрахункові рахунки профспілки, чим перешкоджала діяльності профспілки [237]. Як бачимо, директора підприємства було передано на поруки не колективу, який він фактично очолював і члени якого утворювали профспілку, діяльності якої він перешкоджував, а колективу сторонньої установи.

У ст. 48 ККУ передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. Під зміною обстановки, внаслідок якої особа, котра вчинила злочин, перестає бути суспільно небезпечною, слід розуміти об'єктивні зміни умов життєдіяльності такої особи, що позитивно й суттєво впливають на неї і засвідчують, що вона не вчинятиме суспільно небезпечних діянь у майбутньому, адже погляди людини, навички, звички змінюються зі змінами умов її соціального буття [111, с. 129–130].

Пленум ВСУ також зазначає, що особу можна визнати такою, що перестала бути суспільно небезпечною, у разі, коли вона сама або обстановка навколо неї зазнала таких змін, що унеможливають учинення нею нового злочину [188], тобто вирішення питання про втрату суспільної безпеки особою залежить не тільки від зовнішніх обставин, а й від поведінки винного.

На наш погляд, у випадку злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, про зміну обстановки, внаслідок якої особа, яка вчинила злочин, перестала бути суспільно небезпечною, може свідчити факт, що особа, яка

перешкоджала певній діяльності, в подальшому сама стала займатися такою діяльністю або допомагати іншим особам у такій діяльності. Наприклад, особа, яка перешкоджала здійсненню релігійного обряду, стала священнослужителем і провадить релігійну діяльність.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки – право, а не обов'язок суду, який вирішує питання про застосування ст. 48 КК у кожному конкретному випадку з урахуванням характеру й ступеня суспільної небезпечності злочину, тяжкості заподіяної ним шкоди, часу, який спливає з моменту вчинення забороненого КК діяння, важливості і значущості обставин, які свідчать про зміну обстановки. Якщо суд зробить висновок про те, що, незважаючи на суттєву зміну зовнішньої обстановки, суспільна небезпечність учиненого діяння або особи винного не зникла, звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК не допускається [98, с. 721].

Для більшості загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності закон вимагає отримання згоди винної особи на таке звільнення.

Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом відповідно до процедур, визначених кримінальним процесуальним законодавством.

На відміну від звільнення від кримінальної відповідальності, при звільненні від покарання та його відбування здійснюється осуд особи, який закріплюється у постановленому вирокі суду. Звільнення від покарання та його відбування не виключає судимості. Регулюється цей інститут лише нормами, що містяться в Загальній частині ККУ. Особлива частина не містить спеціальних підстав звільнення від відбування покарання. Розрізняються ці інститути і за суб'єктами, які можуть їх застосовувати. Звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом, тоді як звільнення від відбування покарання може здійснюватися також на підставі закону України про амністію (тобто ВРУ) або акта про помилування (тобто Президентом України). Якщо звільнення від кримінальної відповідальності можливе до постановлення вироку, то звільнення від покарання та його

відбування здійснюється або одночасно з винесенням вироку, або після нього. Існують також інші відмінності між цими інститутами [219, с. 116].

Звільнення від покарання полягає у відмові держави від призначення особі, визнаній винною у вчиненні злочину, покарання або від відбування нею покарання (повне звільнення від покарання) чи подальшого його відбування (часткове звільнення від покарання) [234, с. 183].

Звільнення від покарання та його подальшого відбування за перешкоджання діяльності здійснюється судом на загальних підставах і не має якихось особливостей. Як уже зазначалося, доволі поширеною є практика застосування за вчинення злочинів, що полягають у перешкодженні діяльності, звільнення від відбування покарання з випробуванням. Зокрема, це стосується тяжких злочинів, до яких належить перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ. Приміром, вироком Рубіжанського міського суду Луганської області від 26.01.2016 р. за вчинення злочину, передбаченого в ч. 1 ст. 114-1 ККУ, була засуджена ОСОБА_1, яка разом з іншими особами перешкоджала діяльності ЗСУ шляхом створення барикад на шляху руху потягу з військовою технікою та особовим складом ЗСУ. Їй було призначено покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років. Зважаючи на ступінь тяжкості та характер суспільної небезпеки вчиненого злочину, його суспільно небезпечні наслідки, особу обвинуваченого, який визнав провину і розкався, має дружину і дитину-інваліда, відсутність обтяжуючих обставин, суд визнав за можливе призначити йому покарання у виді позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, що, на думку суду, буде достатнім для його виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів [42].

Деякі особливості має тільки звільнення від покарання та його подальшого відбування, яке здійснюється на підставі закону України про амністію.

Відповідно до пункту «г» ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про застосування амністії в Україні», амністію не може бути застосовано до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України [179]. Таким чином, звільнення особи, яка вчинила перешкоджання діяльності ЗСУ або іншого

ВФ, від відбування покарання на підставі закону України про амністію не є можливим.

Таке уточнення з'явилося у зв'язку з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо приведення норм закону у відповідність з чинним кримінальним законодавством» від 19.12.2006 р., відповідно до якого в пункті «г» зазначеного закону слова «особливо небезпечні злочини проти держави» було замінено на «злочини проти основ національної безпеки України» [172]. Складно зрозуміти логіку законодавця у прийнятті такого рішення. Потреба узгодження відповідної категорії злочинів із назвою Розділу I Особливої частини ККУ зрозуміла і варта підтримки, але чому проігноровано вимоги до ступеня небезпечності (тяжкості) таких злочинів? Адже навіть на момент прийняття наведеного закону в цьому розділі не всі злочини належали до особливо тяжких (наприклад, у чч. 1, 2 ст. 110 ККУ – злочини середньої тяжкості). Згодом до цього розділу додалися нові злочини (ст.ст. 110-2, 114-1 ККУ), проте законодавець так і не змінив свою позицію з цього питання, і особи, які вчинили названі злочини (зокрема й перешкоджання законній діяльності ЗСУ чи іншого ВФ) втратили право на звільнення у зв'язку з законом України про амністію.

Процедура застосування амністії є одним із механізмів забезпечення принципів гуманізму та демократизму сучасного курсу правової політики держави у сфері протидії злочинності. Наприклад, майже у всіх преамбулах до законів про амністію з 1996 року можна знайти пряму вказівку на застосування принципу гуманізму у процедурі оголошення амністії [115, с. 628]. Вважаємо, що неможливість застосування амністії до осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки, без винятків, є порушенням принципу гуманізму. На нашу думку, ігнорування вимог попереднього закону щодо ступеня тяжкості таких злочинів є неправильним. Безумовного виключення з кола осіб, до яких може бути застосовано амністію, заслуговують лише особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України. Щодо всіх інших застереження можна зробити в самому законі про амністію.

Висновки до третього розділу

1. Із усіх проаналізованих санкцій лише санкції норм, що описані у ст. 114-1 ККУ, є безальтернативними. Санкція норми, описаної у ст. 170 ККУ, є альтернативною кумулятивною, у якій додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років має обов'язковий характер. Санкції норм, описаних у чч. 1, 2 ст. 171 ККУ, ч. 1 ст. 180 ККУ, ст. 340 ККУ, належать до альтернативних. Санкція норми, описаної в ч. 3 ст. 171 ККУ, належить до альтернативних кумулятивних, оскільки містить додаткове факультативне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Додаткове покарання із санкцій ст. 170 та ч. 3 ст. 171 ККУ у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого доцільно виключити, оскільки воно, відповідно до ч. 2 ст. 55 ККУ, може призначатися й у випадках, коли таке покарання не передбачено в санкції.

3. Санкції ст. 114-1 ККУ передбачають занадто жорстоке покарання за цей злочин і мають бути переглянуті в бік зменшення. Крім того, санкція ч. 2 ст. 114-1 ККУ в чинній редакції має занадто широкі межі. Найбільш виваженим є встановлення за цей злочин покарання у виді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років за злочин, передбачений у ч. 1, та на строк від восьми до дванадцяти років за злочин, передбачений у ч. 2 ст. 114-1 ККУ.

4. Оскільки ч. 2 ст. 171 ККУ частково передбачає відповідальність за той самий злочин, що й ч. 1 цієї статті, положення цих частин доцільно об'єднати і встановити покарання за злочини, визначені в цих частинах, у виді штрафу до двохсот НМДГ, або арешту на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років.

5. За вчинення злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності на підставі більшості

загальних підстав: як імперативних, так і факультативних, як умовних, так і безумовних. Спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів кримінальне законодавство не передбачає.

6. За вчинення перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ до особи не може бути застосований жоден з видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку із закінченням строків давності, що є наслідком непродуманої кримінально-правової політики і порушує принцип гуманізму. Пропонується виключити цей злочин з переліку злочинів, на які не поширюються строки давності.

7. Оскільки примирення можливе лише з потерпілим – фізичною особою, а потерпілим від перешкоджання діяльності професійної спілки, політичної партії або громадської організації є юридичні особи (відповідні об'єднання громадян), то примирення між ними неможливе, навіть якщо керівник, керівний орган чи представник відповідного об'єднання на цьому наполягає.

8. Особливістю застосування положень ст. 47 ККУ щодо злочинів, які полягають у перешкоджанні діяльності, є те, що винна особа не може передаватись на поруки колективу підприємства, установи, організації, діяльності яких вона перешкоджала.

9. У випадку злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, про зміну обстановки, внаслідок якої особа, котра вчинила злочин, перестала бути суспільно небезпечною, може свідчити факт, що особа, яка перешкоджала певній діяльності, у подальшому сама стала займатися такою діяльністю або допомагати іншим особам у такій діяльності.

10. Неможливість застосування амністії до осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки, без винятків є порушенням принципу гуманізму. Безумовного виключення з кола осіб, до яких може бути застосована амністія, заслуговують лише особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України. Щодо всіх інших застереження можна зробити в самому законі про амністію.

ВИСНОВКИ

У рамках дисертації узагальнено нові науково обґрунтовані результати дослідження відповідно до окреслених наукових задач, вирішення яких має істотне значення для кримінального права.

1. На основі вивчення й узагальнення науково-теоретичних доробок стосовно перешкоджання діяльності у кримінальному праві України встановлено, що на монографічному рівні комплексний системний аналіз проблем кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності не здійснювався. Дослідники здебільшого приділяли увагу з'ясуванню ознак окремих складів злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності. Відтак констатовано, що позиції сучасних фахівців збігаються з приводу: ймовірності вияву перешкоджання діяльності і у формі дії, і як бездіяльності; необхідності уточнення виду діяльності, якій має перешкоджати винувата особа; загального суб'єкта та умисного характеру злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності. Дискусійними в науковій літературі є питання щодо доцільності криміналізації окремих діянь, які полягають у перешкоджанні діяльності, визначення їхнього об'єкта, змісту поняття «перешкоджання діяльності», мети відповідних злочинів. Низка аспектів у рамках вирішення задач дисертації є недослідженою або її вивченню приділялося недостатньо уваги.

2. Злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, можна визначити в широкому (як злочини, що безпосередньо посягають на право здійснювати законну діяльність) і вузькому (як злочини, об'єктивна сторона – це лише діяння у формі перешкоджання законній діяльності) розумінні цього поняття. У широкому розумінні злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, запропоновано поділити на такі види: а) залежно від об'єкта злочинного впливу: перешкоджання діяльності юридичних осіб, фізичних осіб, окремим процесуальним діям, реалізації громадянами своїх прав та свобод;

б) за способом законодавчого описання дій, зокрема в яких: міститься вказівка на діяння – перешкоджання діяльності без опису його ознак; наводиться перелік типових способів перешкоджання, але він не є вичерпним; діяння у виді перешкоджання законній діяльності обмежується певним способом учинення або спеціальним суб'єктом; перешкоджання відображене лише в назві, а в диспозиції описується саме діяння; перешкоджання діяльності визначено як мету злочину; перешкоджання діяльності визначено як наслідок учинення суспільно небезпечного діяння; термін «перешкоджання» взагалі не вживається, але за змістом формулювання, що використовується в диспозиції, утворює перешкоджання законній діяльності; в) за ступенем тяжкості основних складів злочинів: злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі злочини.

3. Установлено, що під перешкоджанням діяльності як ознаки, що об'єднує відповідні склади злочинів, слід розуміти створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на певну діяльність, не заборонену законом, тобто дію або бездіяльність (фізичну або інтелектуальну), спрямовану на недопущення, припинення або ускладнення такої діяльності. Констатовано, що словосполучення «перешкоджання діяльності», «створення штучних перешкод у роботі», «вчинення у будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності» та «вплив у будь-якій формі з метою перешкодити» є тотожними за змістом. Непоко́ра, з одного боку, та опір чи протидія, з іншого, становлять різновиди перешкоджання, які охоплюють, відповідно, пасивну й активну поведінки у процесі перешкоджання діяльності. Своєю чергою, перешкоджання постає різновидом втручання у діяльність.

4. Визначено, що перешкоджання законній діяльності є підстави вважати суспільно небезпечним діянням, стосовно окремих проявів якого існували й існують передумови криміналізації. Однак, здійснюючи криміналізацію відповідного діяння, законодавець не додержав усіх принципів криміналізації, що зумовлює необхідність внесення змін до кримінального законодавства.

5. Норми про відповідальність за перешкоджання законній діяльності на території України формувалися поступово, із розвитком законодавства і суспільних відносин, там, де законодавство чітко регламентує порядок законної діяльності, а її реалізація потребує правового захисту. Натомість у державі, де абсолютна влада не обмежена правовими нормами і забезпечується потужним апаратом примусу, відсутня необхідність у таких заборонах. Першими нормами, в яких безпосередньо згадується діяння у виді перешкоджання діяльності, були положення Статуту Великого князівства Литовського 1529 р., які встановлювали відповідальність за перешкоджання діяльності духовних та світських осіб із метою змусити їх повернути кредит, а також для проведення обшуку. Водночас відповідальність за перешкоджання законній діяльності, за законодавством зарубіжних країн, істотно відрізняється. Підходи до побудови системи таких злочинів залежать від соціально-економічних, культурних, політичних, історичних та інших чинників, котрі впливали на формування кримінального законодавства в тій чи іншій країні, а також від поширеності цих діянь тощо.

6. Видовим об'єктом злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, є право відповідного суб'єкта здійснювати певну діяльність, не заборонену законом. Об'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, має передбачати лише діяння – незаконне перешкоджання певній діяльності, тобто створення перешкод (перепон) у реалізації права іншої особи на здійснення діяльності, не забороненої законом. Воно може обмежуватись певним способом. Суб'єктом таких злочинів є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку і не є носієм права на певну діяльність, якій вона перешкоджає. Суб'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, характеризується лише умисною формою вини.

7. Обґрунтовано, що санкції деяких статей (частин статей), у яких передбачено відповідальність за злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності, сформульовані з порушенням правил їхнього конструювання, не відповідають практиці призначення покарання за такі злочини і потребують

корегування. Відтак у рамках роботи запропоновано способи усунення виявлених недоліків.

8. З-поміж іншого встановлено особливості звільнення від кримінальної відповідальності й покарання за вчинення перешкоджання діяльності ЗСУ чи іншого ВФ, а саме: до особи, яка вчинила цей злочин, не може бути застосований жоден із видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку із закінченням строків давності, та не може бути застосовано амністію, що є порушенням принципу гуманізму. Запропоновано вилучити цей злочин із переліку злочинів, на які не поширюються строки давності.

9. З урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки розроблено доктринальну модель норм ККУ про злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: МАУП, 2004. 328 с.
2. Алфьоров С. М. Дискусійні положення щодо суб'єкта злочину за чинним кримінальним законом. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2010. № 1. С. 139–143.
3. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: об'єкт і система. *Кримінальне право України*. 2006. № 12. С. 3–63.
4. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навч. посіб. К.: Юрисконсульт, 2006. 342 с.
5. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 5–11.
6. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 12. С. 3–10.
7. Анисимов Ю. А. Уголовная ответственность за воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов / Сайт адвоката Анисимова Ю. А. URL: http://anisim.westportal.net/publications/za_vosprepiatstvie_prof_dey.html.
8. Антонов А. Д. Теоретические основы криминализации. URL: <http://www.k-press.ru/bh/2002/2/rantonov/rantonov.asp>.
9. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 220 с.
10. Батраченко Т. С. Визначення окремих проблемних питань щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2013. № 2. С. 97–101.

11. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
12. Безпала Я. С. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: тлумачення об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого частиною 1 статті 171 КК України. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 235–241.
13. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Х., 2014. 18 с.
14. Безпала Я. С. Кримінально-правові проблеми визначення потерпілого від перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 22–27.
15. Безпала Я. С. Соціально-правова обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 186–193.
16. Берзін П. С., Гацелюк В. О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 144–159.
17. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.
18. Болдарь Г. Є. Незаконність як ознака складу злочину, передбаченого ст. 340 КК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 4. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-4/12bgykku.pdf>.
19. Борьба с преступностью в Украинской ССР / авт. очерка и сост. сборн. док. проф. П. П. Михайленко. К.: КВШ МООП УССР, 1966. Т. 1. 1917–1925 гг. 832 с.
20. Борьба с преступностью в Украинской ССР / авт. очерка и сост. сборн. док. проф. П. П. Михайленко. К.: КВШ МООП УССР, 1967. Т. 2. 1926–1967 гг. 952 с.

21. Брич Л. Значення суспільно небезпечного діяння у розмежуванні складів злочинів та відмежуванні їх від складів адміністративних правопорушень. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2011. Вип. 53. С. 290–306.
22. Булгакова М. Право на мирні зібрання та його законодавче регулювання. *Громадський портал Львова*. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/859>.
23. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2010. 780 с.
24. Буряк К. М. Потерпілий у злочині перешкодження законній професійній діяльності журналіста. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 113–119.
25. Бухтатий О. Є. Свобода слова та правові аспекти посилення відповідальності за перешкодження професійній діяльності журналіста. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 10–17.
26. Буша Н. Становлення і розвиток кримінального права України в X – першій половині XIX ст. *Юридична Україна*. 2011. № 12. С. 10–14.
27. Васильєв А. А. Проблеми осудності у кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2005. 218 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
29. Вереша Р. В. Перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (коментар до ст. 170 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 11. С. 43–49.
30. Вереша Р. В. Перешкодження законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2. С. 86–89.
31. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. К.: Атіка, 2005. 224 с.
32. Вереша Р. В. Сучасні теорії (концепції) вини в науці кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. Число 1. С. 79–94.

33. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 8 листопада 2016 року у справі № 556/1778/16-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62531819>.

34. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 25 листопада 2016 року у справі № 750/11733/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62958256>

35. Вирок Звенигородського районного суду Черкаської області від 24 листопада 2015 року у справі № 694/592/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53699260>.

36. Вирок Ірпінського міського суду Київської області від 13 червня 2014 року у справі № 367/120/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39314043>.

37. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 1 жовтня 2015 року у справі № 203/1474/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51789830>.

38. Вирок Любешівського районного суду Волинської області від 22 січня 2016 року у справі № 162/2/16-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55222746>.

39. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 20 жовтня 2014 року у справі № 756/1140/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41103643>.

40. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 16 травня 2016 року у справі № 373/2427/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57680610>.

41. Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 25 червня 2015 року у справі № 425/2713/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45630411>.

42. Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 26 січня 2016 року у справі № 1-кп/425/22/16 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55197802>.

43. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України)» від 01 квітня 2014 року URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50384&pf35401=296526>.

44. Внукова Ю. А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Число 1. С. 139–147.

45. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц. СПб.: Юридический ин-т, 1998. 39 с.

46. Володіна О. О. Кримінально-правове значення способів захоплення заручників. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2. С. 188–196.

47. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

48. Газдайка-Василишин І. Б. Перешкоджання діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні: матеріали міжнародного симпозіуму (м. Львів, 24–25 жовтня 2014 року)*. К., 2014. С. 36–37.

49. Гедз М. В. Мета злочину за кримінальним правом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 362–369.

50. Герасимов А., Шаталова О. Унормування поняття військових формувань та вироблення системних підходів до їх визначення і здійснення керівництва ними / сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/mart2009/9.htm>.

51. Гладких В. И., Курчеев В. С. Уголовное право России. Общая и Особенная части: учебник / под общей редакцией д.ю.н. профессора В. И. Гладких. М.: Новосибирский государственный университет, 2015. 614 с.

52. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л.: Издательство Ленинградского университета, 1979. 127 с.

53. Гнатенко Є. С. Окремі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності: реалії сьогодення. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2014. № 1. С. 124–127.
54. Гончарук О. Вік кримінальної відповідальності як складова ознака суб'єкта злочину: його закріплення в кримінальному праві зарубіжних держав. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 5. С. 143–147.
55. Грек Б. М. Кримінальна відповідальність юридичних осіб. Чи бути їй в Україні? *Адвокат*. 2011. № 12. С. 19–22.
56. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: de lege ferenda. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 274–291
57. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. 568 с.
58. Гуртовенко О. Л. Щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 112–121.
59. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1974. 243 с.
60. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. М.: Юрид. лит-ра, 1975. 182 с.
61. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
62. Денисова Т. А. Поняття кримінально-правової санкції. *Право та державне управління*. 2011. № 1. С. 83–89.
63. Довгаль М. Особливості кваліфікації за статтею 342 Кримінального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 58–65.
64. Дорохіна Ю. А. Визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності: проблеми сьогодення. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. Вип. 67. С. 584–591.

65. Дорохіна Ю. А. Генеза дослідження змісту об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С. 221–227.
66. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 400 с.
67. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
68. Дудоров О. О. Поняття злочину. Класифікація злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 84–102.
69. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність злочину – ознака об'єктивна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 299–307.
70. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. Вип. 26. С. 23–28.
71. Заєць І. С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: монографія. К.: ПП «Дірект Лайн», 2014. 214 с.
72. Залялова І. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2006. 183 с.
73. Злобин Г. А., Никифоров. Б. С. Умысел и его формы. М.: Юридическая литература, 1972. 264 с.
74. Иванов С. А. Понятие вины и ее основные характеристики в уголовном праве России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ростов-на-Дону, 2004. 163 с.
75. Калмиков Д. О., Данилевський А. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 616 с.

76. Канібер Ю. М. Методологічні аспекти співвідношення об'єкту злочину і об'єкту кримінально-правової охорони. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. Вип. 16. С. 150–153.
77. Канібер Ю. М. Потерпілий як ознака складу злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. Вип. 15. № 1077. С. 114–118.
78. Каплій О. В. Посилення кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти журналістів у світлі адаптації законодавства України про діяльність ЗМІ до європейських стандартів. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2016: збірник наукових праць*. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 74–78.
79. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. М.: Наука, 1974. 272 с.
80. Книженко О. О. Правила конструювання кримінально-правових санкцій: проблеми визначення. *Право і безпека*. 2011. № 2. С. 204–206.
81. Книженко О. Реалізація принципів законності та справедливості при встановленні санкцій у кримінальному праві. *Наше право*. 2010. № 4. Ч. 2. С. 120–123.
82. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року: монографія. Миколаїв: Видавництво ЧДУ, 2009. 110 с.
83. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 12. С. 79.
84. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920: навчальний посібник. К.: Либідь, 1997. 208 с.
85. Копотун І. Кримінально-правова характеристика злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК України). *Публічне право*. 2014. № 1. С. 90–98.
86. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія Міністерства внутрішніх справ України; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

87. Коротюк О. До питання про спеціальний суб'єкт злочину. *Юридична Україна*. 2011. № 7. С. 74–78.
88. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. С. 12–15. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3078>.
89. Костенко О. Деякі проблеми кримінально-правової охорони законної діяльності журналістів та авторів в Україні. *Право України*. 2010. № 9. С. 256–262.
90. Котов Д. П. Мотивы преступлений и их доказывание. Вопросы теории и практики. Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1975. 152 с.
91. Кочнева А. О. Щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Репозитарій Національного авіаційного університету*. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/18410>.
92. Красильникова Е. В. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов. М.: Юрлитинформ, 2009. 176 с.
93. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: видавництво «Елтон–2», 2012. Т. 1. 780 с.
94. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: видавництво «Елтон–2», 2012. Т. 2. 704 с.
95. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 4-є вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 456 с.
96. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 5-те вид., переробл. і доповн. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 680 с.
97. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. Є. Л. Стрельцова. Х.: Одісей, 2009. 496 с.

98. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. К.: Истина, 2011. 1112 с.
99. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І Тютюгіна. Х.: Право, 2013. Т. 2. Особлива частина. 1040 с.
100. Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р.: витяг. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1138/17/>.
101. Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р. / сайт «Законодавство України». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/page6>.
102. Кримінально-правове забезпечення охорони законної професійної діяльності журналіста: монографія / І. І. Митрофанов, Є. Л. Стрельцов; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса: Фенікс, 2017. 302 с.
103. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
104. Кузьмін С. А. До питання про удосконалення дефініції предмета злочину в теорії вітчизняного кримінального права. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 195–200.
105. Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика*: зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф.: тези наук. доп. (8 жовтня 2014 року). URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php/index.php?option=com_content&view=article&id=887%3A240914-10&catid=107%3A5-1014&Itemid=132&lang=ru.
106. Курс уголовного права. Общая часть: учебник для юридических вузов: в 2 т. / Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др.; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. М.: Издательство «ЗЕРЦАЛО», 1999. Т. 1: «Учение о преступлении». 592 с.

107. Леоненко Т. Є. Поняття та класифікація злочинів у сфері віросповідання. *Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Донецьк, 15 березня 2014 року). Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2014. С. 155–158.

108. Лихова С. Я. Злочини проти громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 529 с.

109. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. 2014. № 4. С. 128–132.

110. Лоба В. Е., Малахов С. Н. Уголовное право Древней Руси XI–XII вв. (по данным Русской Правды): монография. Армавир: РИО АГПА, 2011. 176 с.

111. Луценко Ю. В. Зміна обстановки як підстава для звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти державної безпеки України. *Наше право*. 2014. № 7. С. 127–131.

112. Максимович Р. Л. Спосіб як ознака об'єктивної сторони складу злочину за чинним Кримінальним кодексом України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 236–242.

113. Малинин В. Б., Парфенов А. Ф. Объективная сторона преступления. СПб.: Издательство Юридического института, 2004. 301 с.

114. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. М.: Международные отношения, 2002. 376 с.

115. Малишев В. С. Правова політика держави у сфері застосування амністії: поняття, рівні формування та реалізації. *Форум права*. 2012. № 4. С. 626–631.

116. Мальцев В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 694 с.

117. Марисюк К. Б. Кримінально-правовий захист права на свободу віросповідання в законодавстві держав – членів Європейського союзу. *Право та державне управління*. 2015. № 2. С. 39–43.

118. Маркін В. Відповідальність за перешкодження здійсненню релігійного обряду в історії вітчизняного кримінального законодавства. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XIV регіон. наук.-практ. конф. (6 лютого 2008 року). Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2008. С. 585–589.

119. Маркін В. І. Ст. 180 «Перешкодження здійсненню релігійного обряду» Кримінального кодексу України: недоліки та шляхи вирішення. *Форум права*. 2011. № 2. С. 585–589.

120. Мармура О. З. Деякі проблеми тлумачення положень статті 114-1 КК України. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні*: матеріали міжнародного симпозиуму (м. Львів, 24–25 жовтня 2014 року). К., 2014. С. 103–105.

121. Мартіросян А. Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 20 с.

122. Матвійчук В. К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 1. С. 163–168.

123. Матюшенко О., Балашова І. Об'єктивна сторона перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали VII міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 18 листопада 2016 року). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 125–127.

124. Медицький І. Б. Національна безпека України та можливості її досягнення засобами кримінально-правового впливу. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні*: матеріали міжнародного симпозиуму (м. Львів, 24–25 жовтня 2014 року). К., 2014. С. 106–108.

125. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») от 29 ноября 1985 года. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211.

126. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2005. 187 с.

127. Митрофанов І. І. Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 126–134.

128. Митрофанов І. І. Розмовляємо про об'єкт злочинів проти журналіста. *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства: збірник тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції (2 грудня 2016 року)*. Кіровоград: ПВНЗ КІДМУ КПУ, 2016. С. 46–49.

129. Михайлов О. О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2008. 190 с.

130. Михлин А. С. Последствия преступления. М.: Юридическая литература, 1969. 104 с.

131. Мочкош Я. В. Об'єкт злочину в кримінальному праві України: фата-моргана чи реальність. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 226–230.

132. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К.: Паливода А. В., 2011. 192 с.

133. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

134. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Центр учбової літератури, 2016. 528 с.

135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О. І. Мотлях, Н. В. Малярчук, Ю. В. Корнєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 688 с.

136. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 204 с.

137. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1960. 232 с.

138. Никифоров Б. С. Субъективная сторона в «формальных» преступлениях. *Советское государство и право*. 1971. № 3. С. 115–120.

139. Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України (перешкоджання діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань). *Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 грудня 2015 року). Х.: Право, 2015. С. 124–128.

140. Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 54–58.

141. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций: монография. Одесса: Юридическая литература, 2011. 622 с.

142. Орловська Н. А. Соціальна шкідливість та суспільна небезпека: концептуальні аспекти співвідношення у контексті побудови кримінально-правових санкцій. *Форум права*. 2011. № 2. С. 672–680.

143. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. М.: Наука, 1982. 304 с.

144. Отечественное законодательство XI–XX веков: пособие для семинаров: в 2 ч. / под ред. проф. О. И. Чистякова. М.: Юрист, 1999. Ч. I. XI–XIX вв. 464 с.

145. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2017. 38 с.

146. Павликівський В. І. Мета як обов'язкова ознака перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 80–84.

147. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность: монография. СПб.: Издательство «Лань», Санкт-Петербургский университет МВД России, 2000. 192 с.

148. Памятники русского права / под ред. К. А. Софроненко. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1957. Вып. 6: Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. 506 с.

149. Памятники русского права. / под ред. К. А. Софроненко. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1961. Вып. 8. Законодательные акты Петра I. Первая четверть XVIII в. 668 с.

150. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2010. 20 с.

151. Пеньковська Г. В. До питання про родовий об'єкт злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 655–662.

152. Пивоварова А. А. Эффективность санкции уголовно-правовой нормы. *Уголовно-правовой запрет и его эффективность в борьбе с современной преступностью*: сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н. А. Лопашенко. Саратов: Саратовский центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции; Сателлит, 2008. С. 126–128.

153. Пилипенко Е. В. Ответственность за воспрепятствование законной деятельности по уголовному законодательству Украины и Республики Беларусь:

сравнительный анализ. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Серия D. 2016. № 13. С. 191–193.

154. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкодження законній діяльності за законодавством зарубіжних країн. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 183–188.

155. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкодження законній діяльності на українських землях у Х–ХVI ст.ст. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травня 2016 року) / упоряд. д.ю.н., доц. Є. О. Письменський. Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2016. С. 167–170.

156. Пилипенко Є. В. Злочинні діяння, що полягають у перешкодженні законній діяльності, за кримінальним законодавством України та Словацької Республіки: порівняльний аналіз. *Розвиток юридичної науки: проблеми та перспективи*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю від дня створення юридичного факультету УДФСУ (Словацька Республіка–Україна, 3–6 травня 2016 р.) / за заг. ред. В. В. Назарова, М. О. Дей. Лондон: МАНВО, 2016. С. 68–69.

157. Пилипенко Є. В. Об'єкт злочинів, що полягають у перешкодженні законній діяльності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 3. С. 109–115.

158. Пилипенко Є. В. Об'єктивна сторона перешкодження законній діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 125–128.

159. Пилипенко Є. В. Покарання за злочини, що полягають у перешкодженні діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 352–354.

160. Пилипенко Є. В. Потерпілий як обов'язкова ознака перешкодження законній діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 92–101.

161. Пилипенко Є. В. Система злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності за КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 103–109.

162. Пилипенко Є. В. Суб'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкодження діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 лютого 2017 року). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 77–80.

163. Пилипенко Є. В. Суб'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листопада 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 136–137.

164. Пилипенко Є. В. Урахування принципів криміналізації під час установлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 247–250.

165. Пилипенко Є. В. Щодо обґрунтованості криміналізації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 267–277.

166. Пионтковский А. А. Курс советского головного права: общая часть. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М.: Госюриздат, 1961. 516 с.

167. Плашовецький О. А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 389–392.

168. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 24 березня 2014 року / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50384&pf35401=295237>.

169. Права, по которымъ судится малороссійскій народъ / под ред. проф. А. О. Кистяковскаго. Кієвъ: Въ университетской типографіи (І. І. Завадзкаго), 1879. 1063 с.

170. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2006. 213 с.

171. Про відповідальність за дії, спрямовані проти громадського порядку і безпеки громадян: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 20 квітня 1990 року № 9082-XI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/9082-11>.

172. Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» щодо приведення норм закону у відповідність з чинним кримінальним законодавством: Закон України від 19 грудня 2006 року № 491-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 9. Ст. 79.

173. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям законів «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» і «Про вибори Президента Української РСР»: Закон України від 3 березня 1983 року № 3039-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3039-12/ed19960712>.

174. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 4 травня 1990 року № 9166-XI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9166-11/ed19960807>.

175. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 20 листопада 1996 року № 530/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/530/96-вр>.

176. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

177. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 50. Ст. 302.

178. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 1. Ст. 1.

179. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996 року № 392/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.

180. Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України: Наказ МВС України від 28 липня 1994 року № 404. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0213-94/page>.

181. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

182. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.

183. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

184. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

185. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

186. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

187. Про права дитини: Конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021/paran179#n179.

188. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

189. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради*. 1999. № 45. Ст. 397.

190. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.

191. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 року № 2. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-93>.

192. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55214.

193. Рарог А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М.: ООО «Профобразование», 2001. 136 с.

194. Российское уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2008. 468 с.

195. Сапожнікова О. Загальна кримінально-правова характеристика перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 Кримінального кодексу України). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XI регіональної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2005 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. С. 336–338.

196. Семенюк О. О. Зміст терміна «перешкоджання» у Кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 34–41.

197. Семенюк О. О., Фесенко Є. О. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. Вип. 23. Ч. 2. Т. 3. С. 47–51.

198. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження: монографія / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 145 с.

199. Семикіна Л. О. Щодо визначення поняття спеціального суб'єкта злочину. *Правничий часопис Донецького університету*. 2012. № 1. С. 70–75.

200. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2004. 215 с.

201. Сеньків Ю. Судебник 1468 року, його структура, зміст та значення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2008. Вип. 46. С. 59–64.
202. Сергатий М. О., Лавренко М. А. Визначення віку кримінальної відповідальності у кримінальному праві зарубіжних країн. *Держава та регіони*. Сер. Право. 2012. Вип. 2. С. 238–242.
203. Солдатенко А. Об'єктивна сторона перешкоджання здійсненню виборчого права. *Вісник Львів. ун-ту*. Серія юридична. 2002. Вип. 37. С. 424–429.
204. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: монография / под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, профессора, заслуженного деятеля науки РФ С. П. Щербы. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. 544 с.
205. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820#..
206. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 464 с.
207. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2003. Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. 560 с.
208. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 2. 568 с.
209. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 160–170.
210. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х.: Издательство при ХГУ издательского объединения «Вища школа», 1988. 196 с.
211. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.

212. Тацій В. Я. Предмет злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 364–366.
213. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
214. Тихонова О. В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 244–251.
215. Ткачук Д. Закон про мирні зібрання: заборона протестів чи інструмент проти свавілля влади? *Українська правда*. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/05/29/6990482>.
216. Ткачук Ю. О. Принципи побудови кримінально-правових санкцій: спроба вирішення. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 588–591.
217. Трайнин А. Н. Избранные труды / сост., вступ. статья Н. Ф. Кузнецовой. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 898 с.
218. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. К.: Атіка, 2003. 144 с.
219. Трубніков В. М. Процесуальні положення та класифікація звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2015. Вип. 19. С. 115–119.
220. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник. Издание второе исправленное и дополненное / под ред. Л. В. Инногамовой-Хегай, А. И. Рарога, А. И. Чучаева. М.: Юридическая фирма «Контракт»: Инфра-М, 2008. 800 с.
221. Уголовное уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Издание Н. С. Таганцева. 1126 с.
222. Уголовное уложение высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Сенатская типография, 1903. 144 с.
223. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Сайт «Legislationline». URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

224. Уголовный кодекс Республики Армения / Сайт парламента Республики Армения. URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>.

225. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Сайт «Эталон онлайн». URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_.

226. Уголовный кодекс Республики Казахстан / Сайт «Законодательство Республики Казахстан онлайн». URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#pos=2422;-293.

227. Уголовный кодекс Республики Молдова / Сайт «Законодательство Республики Молдова». URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>.

228. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Сайт «Legislationline». URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

229. Уголовный кодекс Республики Туркменистан / Сайт «Legislationline». URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/15853/preview>.

230. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / Сайт «Законодательство Республики Узбекистан». URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457.

231. Уголовный кодекс РФ / Сайт «Консультант плюс». – URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=195966;fld=134;dst=100534,0;rnd=0.39383772979008236>.

232. Уголовный кодекс Швейцарии. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.

233. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ.– Санкт-Петербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. 922 с.

234. Ус О. Кримінально-правові проблеми застосування амністії в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 178–186.

235. Усенко І. Науковий коментар обставин прийняття і змісту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України». *Права Людини в Україні*: інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khp.org.index.php?id=1397636297>.

236. Ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 14 липня 2016 року у справі № 344/4742/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58988864>.

237. Ухвала Бродівського районного суду Львівської області від 8 вересня 2015 року у справі № 439/944/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49932450>.

238. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: монографія. К.: Атіка, 2004. 280 с.

239. Фесенко Є. В. Об'єкт злочину з погляду реалій. *Юридичний вісник України*. 1997. № 33. С. 14–20.

240. Фоменко М. В. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук 12.00.08. Х., 2017. 18 с.

241. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 19–28.

242. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.

243. Хавронюк М. І. Історія кримінального права європейських країн: монографія. К.: Істина, 2006. 192 с.

244. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

245. Хавронюк М. І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: монографія. К.: Істина, 2005. 264 с.

246. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право зарубіжних країн (в питаннях та відповідях): навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 256 с.

247. Хряпінський П. В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових*

праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. Вип. 1. С. 76–83.

248. Черниш М. О. Поняття інститутів давності й підстави їх існування в кримінальному праві України. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2014. № 1. С. 61–66.

249. Чорний Р. Проблеми удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Національний юридический журнал: теорія и практика.* 2015. № 1. С. 159–162.

250. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 468 с.

251. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Дніпропетровськ, 2008. 21 с.

252. Яра О. С. Об'єкт злочину: аналіз основних концептуальних підходів у науці кримінального права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* Серія: Право. 2012. Вип. 173. С. 251–258.

253. Ярема С. І. Суспільна небезпечність злочину за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2010. Спец. вип. № 6. Ч. 1. С. 190–198.

254. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / за ред. В. О. Навроцького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 432 с.

255. TRESTNÝ ZÁKON z 20. mája 2005. *Zákony pre ľudí.* URL: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300/suvislosti>.

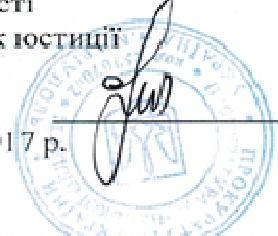
ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник прокурора
Донецької області
старший радник юстиції
Лівочка О.В.

«04» квітня 2017 р.

АКТ

про впровадження в практичну діяльність органів прокуратури Донецької області результатів дисертаційного дослідження на тему «Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України», підготовленого здобувачем Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Пилипенком Євгеном Вікторовичем для здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Уклала комісія у складі:

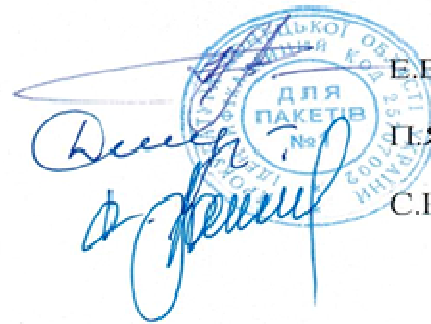
голови:	начальника управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності прокуратури Донецької області старшого радника юстиції Геращенко Е.В.
членів комісії:	заступника начальника управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності прокуратури Донецької області молодшого радника юстиції Доллінера П.Я.; начальника відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування територіальними органами поліції та підтримання державного обвинувачення управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності прокуратури Донецької області радника юстиції Панченка С.Ю.

Комісія цим актом засвідчує, що співробітники органів прокуратури Донецької області впровадили у діяльність за профільними напрямками роботи результати дисертаційного дослідження, підготовленого здобувачем Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка Пилипенком Євгеном Вікторовичем на тему «Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України».

Сформульовані в дисертації висновки щодо вдосконалення кримінального законодавства України та рекомендації із його застосування в частині обраного предмета дослідження характеризуються високим теоретичним рівнем, мають практичне значення та сприятимуть підвищенню ефективності діяльності прокуратури.

Голова комісії

Члени комісії

Е.В. Геращенко

Г.Я. Доллінер

С.Ю. Панченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
доктор юридичних наук,
професор

М.В. Карчевський

«05» _____ 2017 року

АКТ

**упровадження в навчальний процес
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача
ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка Євгена Вікторовича Пилипенка**

Уклала комісія у складі:

- доцента кафедри загальноюридичних дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента С.В. Головікіна;
- доцента кафедри загальноюридичних дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента В.М. Беднарської;
- доцента кафедри загальноюридичних дисциплін, кандидата юридичних наук, доцента В.С. Бондаря.

Комісія розглянула матеріали дисертаційного дослідження Є.В. Пилипенка «Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України» і встановила, що вони можуть бути використані під час розроблення навчальних програм, тематичних планів, планів семінарських і практичних занять із студентами й слухачами з дисциплін «Кримінальне право» та «Кваліфікація злочинів».

Висновок: запровадження результатів дисертаційного дослідження Є.В. Пилипенка «Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України» у навчальний процес при викладанні дисциплін кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка сприятиме поглибленню змісту таких дисциплін:

1. «Кримінальне право»: тема № 5 «Склад злочину», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 6 «Об'єкт злочину», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 7 «Об'єктивна сторона злочину», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 8 «Суб'єкт злочину», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 9 «Суб'єктивна сторона злочину», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 25 «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», під час лекційних,

семінарських і практичних занять; тема № 30 «Злочини проти правосуддя», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 37 «Злочини проти основ національної безпеки та злочини проти безпеки держави», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 38 «Злочини проти порядку управління (авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян)», під час лекційних, семінарських і практичних занять.

2. «Кваліфікація злочинів»: тема № 2 «Принципи кримінально-правової кваліфікації. Кваліфікація за наявності конкуренції кримінально-правових норм і колізії в праві», під час лекційних, семінарських і практичних занять; тема № 3 «Кваліфікація злочинів за елементами їхнього складу», під час лекційних, семінарських і практичних занять.

Доцент кафедри
загальноюридичних дисциплін
кандидат юридичних наук,
доцент

С.В. Головкін

Доцент кафедри
загальноюридичних дисциплін
кандидат юридичних наук,
доцент

В.М. Беднарська

Доцент кафедри
загальноюридичних дисциплін
кандидат юридичних наук,
доцент

В.С. Бондар

« 02 » 05 _____ 2017 р.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пилипенко Є. В. Система злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності за КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 4. С. 103–109.
2. Пилипенко Є. В. Урахування принципів криміналізації під час установлення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. Вип. 5. С. 247–250 (наукометрична база Index Copernicus).
3. Пилипенко Є. В. Щодо обґрунтованості криміналізації перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 1. С. 267–277.
4. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкоджання законній діяльності за законодавством зарубіжних країн. *Право і суспільство*. 2016. Вип. 3. Ч. 2. С. 183–188.
5. Пилипенко Є. В. Об'єкт злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. Вип. 3. С. 109–115.
6. Пилипенко Є. В. Об'єктивна сторона перешкоджання законній діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 5. С. 125–128.
7. Пилипенко Е. В. Ответственность за воспрепятствование законной деятельности по уголовному законодательству Украины и Республики Беларусь: сравнительный анализ. *Вестник Полоцкого государственного университета*. Серия D. 2016. Вып. 13. С. 191–193.
8. Пилипенко Є. В. Потерпілий як обов'язкова ознака перешкоджання законній діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 92–101.

**Наукові праці, які засвідчують
апробацію матеріалів дисертації**

9. Пилипенко Є. В. Злочинні діяння, що полягають у перешкоджанні законній діяльності, за кримінальним законодавством України та Словацької Республіки: порівняльний аналіз. *Розвиток юридичної науки: проблеми та перспективи*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю від дня створення юридичного факультету УДФСУ (Словацька Республіка – Україна, 3–6 травня 2016 р.) / за заг. ред. В. В. Назарова, М. О. Дей. Лондон: МАНВО, 2016. С. 68–69.

10. Пилипенко Є. В. Відповідальність за перешкоджання законній діяльності на українських землях у Х–XVI ст.ст. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 травня 2016 р.) / упоряд. д.ю.н., доц. Є. О. Письменський. Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. С. 167–170.

11. Пилипенко Є. В. Суб'єктивна сторона злочинів, що полягають у перешкоджанні законній діяльності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25 листопада 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 136–137.

12. Пилипенко Є. В. Покарання за злочини, що полягають у перешкоджанні діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 352–354.

13. Пилипенко Є. В. Суб'єкт злочинів, які передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 лютого 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 77–80.